

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Diplomová práce

2016

Barbora Knappová

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Barbora Knappová

**Historický narativ a budování identity:
Muzea v Bosně a Hercegovině**

Diplomová práce

Praha 2016

Autor práce: **Bc. Barbora Knappová**

Vedoucí práce: **PhDr. Kateřina Králová, M.A., Ph.D.**

Rok obhajoby: 2016

Bibliografický záznam

KNAPPOVÁ, Barbora. *Historický narativ a budování identity: Muzea v Bosně a Hercegovině*. Praha, 2016. 103 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Katedra ruských a východoevropských studií. Vedoucí diplomové práce PhDr. Kateřina Králová, M.A., Ph.D.

Abstrakt

Práce analyzuje historické narativy prezentované v Historickém muzeu Bosny a Hercegoviny v Sarajevu a v Muzeu Republiky srbské v Banje Luce. Zároveň osvětluje, kdo prosazuje danou reprezentaci historie a které faktory mají vliv na muzejní produkci. Práce vychází z teoretické literatury týkající se role muzeí v procesu institucionalizace paměti a budování národní identity i jejich možností přispět k usmíření v postkonfliktní společnosti. Předmětem zkoumání jsou hlavní muzejní instituce zabývající se moderní historií v obou autonomních entitách Bosny a Hercegoviny, přičemž Muzeum Republiky srbské působí v dominantně srbském a Historické muzeum v dominantně bosňáckém prostředí. Práce se zabývá vývojem muzeí, jejich správou, financováním, sebe prezentací a zejména narativy trvalých i krátkodobých expozic. Při jejich analýze je kladen důraz na způsob definování „my“ vůči „oni“. Časově je práce vymezena sledováním aktivit muzeí od roku 1995 do současnosti. Práce v detailu ukazuje, že Historické muzeum prezentuje charakteristicky bosňácký historický narativ, i přes snahu být celostátním muzeem bez etnicky vyhraněné interpretace historie, a že v Muzeu RS je používán narativ s výrazně nacionalistickým akcentem, neboť instituce je nástrojem centralizované politiky dějin Republiky srbské.

Abstract

The thesis analyses historical narratives presented in exhibitions of the History Museum of Bosnia and Herzegovina in Sarajevo and the Museum of Republika Srpska in Banja Luka. It also clarifies who promotes that particular representation of history and which factors influence the decisions museums make. The thesis builds on theoretical literature related to a role of museums in a process of memory institutionalization and identity building as well as to their potential to bring reconciliation in post-conflict society. The subjects of the research are the main museums dealing with the recent history in the two Bosnian autonomous entities, with the History Museum being in predominantly Bosniak while the Museum of Republika Srpska in predominantly Serb environment. The thesis explores the development of the museums, their organization, financing, self-presentation and most importantly the narratives of their permanent and temporary exhibitions. These are analysed especially from the perspective of definition of own group versus the others. The analysis covers museums' activities in the period from 1995 to present days. The thesis argues in detail that historical narrative promoted by the History Museum in Sarajevo reproduces the Bosniak narrative despite its efforts to play a role of state-level institution with ethnically unbiased interpretation of history. The Museum of Republika Srpska, on the other hand, has a strongly Serbian nationalist tone as a result of being an instrument of centralized politics of memory in the Republika Srpska.

Klíčová slova

muzeum, Bosna a Hercegovina, identita, etnicita, politika paměti, historický narativ, usmíření

Keywords

museum, Bosnia and Herzegovina, identity, ethnicity, politics of memory, historical narrative, reconciliation

Rozsah práce: 197 tisíc znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 28. 7. 2016

Barbora Knappová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala zaměstnancům zkoumaných muzeí za pomoc při sběru materiálu a vřelé přijetí. Dadovi Deličovi, Eldarovi Kobašličovi a Aně Dumančičové jsem vděčná za seznámení s bosenskou kulturou i společností a především za vytvoření zázemí při výzkumu v Bosně a Hercegovině. Veliký dík patří také Matoušovi Knappovi, RNDr. Ludmile Knappové a PhDr. Štěpánu Chrzovi za obětavou pomoc při závěrečných korekturách a psychickou podporu.

TEZE DIPLOMOVÉ PRÁCE

Jméno:

Barbora Knappová

E-mail:

knappovab@seznam.cz

Semestr:

zimní

Akademický rok:

2014/15

Název práce:

Historický narativ a budování identity: Muzea v Bosně a Hercegovině

Předpokládaný termín ukončení (semestr, školní rok):

zimní semestr, 2015/16

Vedoucí diplomového semináře:

doc. PhDr. Lubos Švec, CSc., PhDr. Kateřina Králová, Ph.D

Vedoucí práce:

PhDr. Kateřina Králová, Ph.D

V čem se oproti původními zadání změnil cíl práce?

Cílem práce zůstává zmapování historického narativu v muzeích Bosny a Hercegoviny a jeho významu pro vývoj etnických sporů v oblasti. Místo plošnějšího zkoumání expozic v muzeích v Bosně a Hercegovině se však práce bude soustředit pouze na hlavní muzejní instituce v obou autonomních entitách a bude je zkoumat a porovnávat ve všech oblastech jejich činnosti včetně jejich působení výzkumného či vzdělávacího. Práce si tak klade za cíl lépe postihnout skutečný význam těchto institucí pro společnost a zjistit, kdo se jakou měrou podílí na procesu institucionalizace paměti na základě zkoumání vnitřního fungování muzeí a jejich financování.

Jaké změny nastaly v časovém, teritoriálním a věcném vymezení tématu?

Terénní výzkum se nebude soustředit na expozice v několika muzeích v Bosně a Hercegovině, ale místo toho bude porovnávat činnost hlavních muzejní institucí ve Federaci Bosny a Hercegoviny a v Republice srbské. Zúžení počtu muzeí a vybrání pouze hlavních a aktivních muzejních institucí v zemi umožní prohloubit zkoumané oblasti jejich činnosti. Práce bude sledovat trvalé expozice i expozice dočasné, které proběhly v posledních letech, nadále přitom bude dán důraz na historický narativ týkající se etnicky a historicky citlivých témat. Kromě toho se však práce bude věnovat také sebeprezentaci muzeí, jejich aktivitě ve snaze dosáhnout publika- jejich působení výzkumnému či vzdělávacímu, jejich financování a vnitřnímu uspořádání.

Jak se proměnila struktura práce (vyjádřete stručným obsahem)?

Úvod

Teoretická část

- Vysvětlení klíčových pojmů týkajících se institucionalizace paměti, komemorace a budování národní identity

Problémy interpretace nedávné historie v bosenském kontextu a její možný vliv na etnicky rozdělenou společnost

Srovnání Historického muzea Bosny a Hercegoviny a Muzea Republiky srbské

- Stručný historický vývoj institucí

- Oficiální status, financování, vnitřní struktura

- Trvalé expozice, Dočasné expozice a jejich prezentace

- Výzkumné a vzdělávací působení

- Zhodnocení působení muzeí na společnost a implikace jimi vytvářeného narativu pro etnické vztahy v zemi

Závěr

Jakým vývojem prošla metodologická koncepce práce?

Metodologická koncepce práce se vyjasnila zúžením počtu zkoumaných muzeí na dvě, což umožňuje jejich přímou komparaci. Komparace bude probíhat na jednotlivých úrovních činnosti muzeí a na závěr bude provedeno celkové zhodnocení jejich vlivu a významu s ohledem na budování historického narativu v obou autonomních oblastech.

Které nové prameny a sekundární literatura byly zpracovány a jak tato skutečnost ovlivnila celek práce?

Celek práce zcela zásadně ovlivnila návštěva několika muzeí v Bosně a Hercegovině, která umožnila zhodnocení dostupných primárních pramenů a vedla ke změně koncepce terénního výzkumu a omezení se na dvě hlavní a aktivní muzejní instituce v zemi. Důležité bylo také studium finančního a právního statutu muzeí, na jehož základě je možné zúžit výběr muzeí pouze na Muzeum Republiky srbské, centrální muzejní instituci Republiky srbské, a Historické muzeum Bosny a Hercegoviny, které je sice oficiálně patří na federální (celostátní) úroveň, ale ve skutečnosti je financováno a pouze vládou Federace Bosny a Hercegoviny. Studium sekundární literatury zabývající se tématem komemorace, institucionalizace paměti a příbuzných témat mě přivedlo na myšlenku nesoustředit se pouze na expozice, ale věnovat se muzejním institucím na všech úrovních jejich činnosti a snažit se sledovat jejich snahu oslovit občany a vnitřní mechanismy jejich fungování.

Charakterizujte základní proměny práce v době od zadání projektu do odevzdání tezí a pokuste se vyhodnotit, jaký pokrok na práci jste během semestru zaznamenali (v bodech):

- Studium sekundární literatury prohlubilo mé porozumění klíčových pojmů týkajících se paměti, komemorace, politizace historie a jejich vzájemného působení.

- Zaměřila jsem se také na samotné fungování muzeí v procesu institucionalizace paměti a na některé aspekty muzeologie. Při sledování a posuzování expozic je důležité soustředit se na sběr a výběr vystavovaného materiálu, selekci prezentovaných informací, akt zpřítomňování pomocí exponátů, používání emočně zabarveného jazyka či naopak snaha o co největší objektivitu. Studium sekundární literatury však přispělo i k pochopení, že je nutné věnovat se muzejní instituci jako celku se všemi jejími aktivitami. Nedílnou součástí práce se tedy stane zkoumání vzdělávacích a výzkumných činností muzeí na základě sledování vydávaných publikací a sborníků, pořádání přednášek či workshopů a celkové snahy muzeí o své zviditelnění, zvýšení návštěvnosti atd. Zcela zásadní součástí práce je také prozkoumání finančního zajištění muzeí, jeho managementu a napojení na mocenské struktury v jednotlivých entitách.

- Zkoumání jednotlivých muzeí v Bosně a Hercegovině a jejich současného stavu na základě dostupné sekundární literatury a následná návštěva nejvýznamějších muzeí v zemi vedla k zásadní proměně celé koncepce práce. Většina muzeí v Bosně a Hercegovině se totiž ukázalo být mrtvými institucemi s velmi nízkou návštěvností, takže jejich impakt na společnost je minimální. Vzhledem k tomu, že cílem je prozkoumat historické interpretace v muzeích, kdo je vytváří a financuje a za jakým účelem, a to vše právě s ohledem na reálný vliv muzeí na společnost, muselo ke změně koncepce práce dojít. Zúžení zároveň zjednodušilo metodologickou koncepci práce a vyřešilo problém přílišné šířky tématu.

Podpis studenta a datum:

Schváleno:

Datum

Podpis

Vedoucí práce

Vedoucí diplomového semináře

Obsah

ÚVOD.....	2
ZHODNOCENÍ ZDROJŮ A METODA VÝZKUMU.....	5
1. TEORETICKÉ VYMEZENÍ PRÁCE.....	7
1.1. NÁRODNOST, ETNICITA, IDENTITA A PAMĚŤ	7
1.2. MUZEA A JEJICH PŮSOBNÍ VE SPOLEČNOSTI	13
2. PROBLÉMY INTERPRETACE HISTORIE V BOSENSKÉM KONTEXTU	18
2.1. FRAGMENTACE PROSTORU PAMĚTI.....	18
2.2. SRBSKÝ A BOSŇÁCKÝ NARATIV BOSENSKÝCH DĚJIN	21
3. HISTORICKÉ MUZEUM BOSNY A HERCEGOVINY A MUZEUM REPUBLIKY	
SRBSKÉ.....	32
3.1. STRUČNÁ HISTORIE.....	32
3.1.1. <i>Historické muzeum BaH</i>	33
3.1.2. <i>Muzeum RS</i>	36
3.2. PRÁVNÍ POSTAVENÍ A SPRÁVNÍ ORGÁNY.....	38
3.2.1. <i>Historické muzeum BaH</i>	40
3.2.2. <i>Muzeum RS</i>	41
3.3. FINANCOVÁNÍ.....	43
3.4. VNITŘNÍ ORGANIZACE	46
3.4.1. <i>Historické muzeum BaH</i>	46
3.4.2. <i>Muzeum RS</i>	48
3.5. SBÍRKY	49
3.5.1. <i>Historické muzeum BaH</i>	50
3.5.2. <i>Muzeum RS</i>	51
3.6. SEBEPREZENTACE.....	52
3.6.1. <i>Muzeum RS</i>	52
3.6.2. <i>Historické muzeum BaH</i>	55
3.7. NÁVŠTĚVNOST, VZDĚLÁVACÍ A PUBLIKAČNÍ ČINNOST A KOMUNIKACE S VEŘEJNOSTÍ.....	57
3.7.1. <i>Historické muzeum BaH</i>	58
3.7.2. <i>Muzeum RS</i>	60
3.8. STÁLÉ VÝSTAVY	61
3.8.1. <i>Historické muzeum BaH</i>	62
3.8.2. <i>Muzeum RS</i>	70
3.9. KRÁTKODOBÉ VÝSTAVY.....	79
3.9.1. <i>Historické muzeum BaH</i>	80
3.9.2. <i>Muzeum RS</i>	82
3.10. SHRNUTÍ VÝZKUMU	84
ZÁVĚR	88
SUMMARY	91
POUŽITÁ LITERATURA.....	93
PRIMÁRNÍ PRAMENY	93
ROZHOVORY	94
SEKUNDÁRNÍ LITERATURA.....	94

Úvod

Muzea jsou důležitými prostředky institucionalizace paměti a budování národní identity. Mezi pamětí a identitou existuje velmi silná vazba, neboť paměť nám pomáhá odpovědět na základní otázky našeho bytí – kdo jsme a odkud přicházíme. Paměť národa vymezuje hranice mezi jeho příslušníky a těmi ostatními, váže národ k jistému teritoriu a poskytuje mu pocit kontinuity. Prosazování určité verze historie a formování kolektivní paměti je proto základní součástí budování národní identity. Význam muzeí v tomto procesu je dán jejich vysokým edukativním potenciálem. Výzkumy navíc opakovaně ukázaly, že lidé muzeím věří výrazně více než jiným zdrojům o minulosti, například očitým svědkům či knihám.¹ Kurátoři ztvárňují historický narativ pomocí autentických objektů z minulosti, které poskytují příběhům dojem pravdivosti. Muzea jsou však ze své podstaty spojena s politickým kontextem, v jehož rámci je rozhodováno o tom, které události se stanou součástí paměti národa, jaký význam jim bude dán a které budou naopak zapomenuty. V době politických a společenských změn muzea poskytují prostor pro redefinování identity. Způsob, jakým přistupují ke společenským konfliktům a konstruují jednotu či diferenci, může přispět k usmíření znesvářených skupin nebo naopak k další polarizaci jejich vztahů. Právě v tomto kontextu práce zkoumá muzea v postkonfliktní Bosně a Hercegovině.

Bosna a Hercegovina (dále jen BaH či Bosna) prošla v letech 1992-1995 konfliktem (dále bosenská válka), v němž byly válčící strany definovány podél etnických linií, a etnická logika byla následně institucionalizována v poválečném uspořádání státu. To bylo definováno Všeobecnou rámcovou smlouvou pro mír v Bosně a Hercegovině, známou také jako Daytonská mírová smlouva, kterou byla bosenská válka ukončena. Stát byl rozdělen na dvě entity s rozsáhlou autonomií – Federaci Bosny a Hercegoviny (dále Federaci BaH) a Republiku srbskou (dále RS).² Federace BaH byla dále rozdělena do 10 kantonů s vysokou úrovní samostatnosti, takže stát je velmi decentralizovaný. Na většině úrovní státní správy se přitom klíčem k obsazování postů stala etnicita. Celá oblast kultury patří do pravomocí entit či kantonů, na státní úrovni tudíž v Bosně neexistuje orgán, který by se snažil o vytvoření společného rámce paměti či politiku identity. V důsledku toho v Bosně vznikl prostor pro soupeření tří etnicky

¹ Randolph Starn, "A Historian's Brief Guide to New Museum Studies," *The American Historical Review* 110, no. 1 (2005): 68; Silke Arnold-de Simine, *Mediating Memory in the Museum: Trauma, Empathy, Nostalgia* (Palgrave Macmillan, 2013), 8.

založených historických konstrukcí. Bosňáci, bosensští Srbové a bosensští Chorvaté (dále pouze Srbové a Chorvaté, pokud není explicitně uvedeno jinak, jsou vždy myšleni bosensští Srbové a Chorvaté) konceptualizují dějiny společného státu značně odlišně. Jejich historické narativy se liší v hodnocení téměř všech historických událostí. Hlavní referenční bod současných bojů o historii představuje bosenská a druhá světová válka a jejich výklad se stal vysoce politickou záležitostí. Jednotlivé perspektivy jsou přitom výrazně ovlivněny různými představami o tom, co znamená stát Bosna a Hercegovina a jaké místo v něm má dané etnikum zastávat. Sledování toho, kdo a z jakého důvodu prosazuje historický obraz, který bosenská muzea ztvárňují ve svých výstavách, vypovídá mnohé o politickém kontextu, v němž instituce působí, a o směřování společnosti v jednotlivých entitách či BaH jako celku. Způsob, jakým bosenská muzea formulují historické narativy, také může vést k usmíření, neutralizaci konfliktu či naopak k posílení vzájemné nedůvěry.

Předmětem zkoumání jsou hlavní muzejní instituce v obou autonomních entitách, které se věnují historii od středověku do současnosti – Historické muzeum Bosny a Hercegoviny v Sarajevu (*Historijski muzej Bosne i Hercegovine*, dále pouze Historické muzeum) a Muzeum Republiky srbské v Banje Luce (*Muzej Republike Srpske*, dále Muzeum RS). Muzeum RS spadá pod pravomoc Republiky srbské a je spravováno Ministerstvem kultury a osvěty RS. Historické muzeum bylo do roku 1995 státní institucí na úrovni Republiky BaH, od podepsání Daytonské smlouvy však jeho právní status zůstává nejasný. Žádný orgán na úrovni státu ani Federace BaH nepřevzal jeho zřizovatelská práva ani odpovědnost za financování instituce. Historické muzeum se prezentuje jako státní instituce s významem pro celou BaH, ale politické i kulturní elity RS požadují její přeregistraci na úroveň Federace BaH.³ Instituce tak funguje v právním vakuu mezi úrovní státní a entitní. Vzhledem k tomu, že Historické muzeum je v dominantně bosňáckém a Muzeum RS v dominantně srbském prostředí, práce se soustředí na narativy prosazované těmito dvěma etniky a v otázce usmíření se zaměřuje především na vztahy mezi nimi.

Časově je práce vymezena sledováním aktivit muzeí od roku 1995 do současnosti. Zabývá se jejich vývojem, proměnami vedení a trvalými i krátkodobými

² Třetí neutrální a samosprávnou administrativní jednotkou, která je součástí Bosny a Hercegoviny, se podle arbitráže v roce 1999 stal Distrikt Brčko.

³ Mirna Pijetlović, "Irena Soldat-Vujanović: Sarajevske Institucije Koče Preregistraciju," *Glas Srpske*, March 28, 2011, <http://www.glassrpske.com/kultura/vijesti/Irena-Soldat-Vujanovic-Sarajevske-institucije-koce-preregistraciju/lat/55334.html>.

expozičními, které se v tomto období konaly. Nejvíce prostoru je přitom věnováno aktuálním aktivitám muzeí. Stručně je také popsána historie muzeí od doby jejich založení do roku 1995. Práce si klade za cíl zmapovat historický narativ prezentovaný v muzeích a zároveň osvětlit způsob spravování, vnitřní fungování a financování institucí. Pokouší se nalézt odpovědi na následující výzkumné otázky:

Je historický narativ prezentovaný ve zkoumaných muzeích nastaven směrem k smíření konfliktních linií nebo naopak posiluje etnickou exkluzivitu a vzájemnou nedůvěru mezi etniky?

Kdo a s jakým cílem prosazuje konkrétní formu identity skrze připomínání a interpretaci určitých událostí a naopak opomíjení jiných?

Jakou pozici muzea ve společnosti zastávají a jak významná je jejich vzdělávací činnost?

Hypotézou je, že historický narativ prezentovaný v Historickém muzeu i přes snahu o univerzalitu reprodukuje charakteristicky bosňácký výklad historie. Zároveň se očekává, že v Muzeu RS je používán srbský narativ s výrazným nacionalistickým akcentem, protože RS má na rozdíl od Federace BaH či státní úrovně jednotnou politiku dějin.

Práce vychází z teoretické literatury, která se váže ke dvěma ucelenějším oblastem teorie. Teoretická kapitola je proto rozdělena do dvou podkapitol. První z nich se věnuje vztahům paměti, národnosti a etnicity. Práce čerpá zejména z literatury, která se soustředí na roli paměti a historie v dynamice procesu budování národní identity, mobilizační sílu paměti v době konfliktu i význam paměti v procesu následného usmíření. Druhá podkapitola vychází z literatury, která se zabývá muzeologií a společenskou rolí muzeí i jejich funkcí v procesu utváření paměti a identity. Následující kapitola přibližuje problematiku interpretace historie v kontextu současné Bosny a věnuje zvláštní pozornost dominantnímu srbskému a bosňáckému historickému narativu. Znalost základních historických tematizací a tezí, které se v srbském a bosňáckém historickém diskursu objevují, je důležitá pro zasazení narativu výstav do celkového kontextu a porozumění jeho problematickým aspektům.

Další kapitola představuje samotný výzkum v muzeích a je členěna do desíti podkapitol podle jednotlivých oblastí fungování a činnosti muzeí. První podkapitola shrnuje historický vývoj institucí do konce bosenské války. Druhá podkapitola sleduje právní postavení i správní orgány muzeí a přibližuje tak, jak se politické elity podílejí na rozhodování o činnosti institucí. Následující podkapitola je věnována otázce

financování, neboť finanční příjmy zásadním způsobem určují možnosti aktivit muzeí. Čtvrtá podkapitola přibližuje vnitřní organizaci, způsob rozhodování i osobní postoje ředitelů a kurátorů, neboť muzeum není pouze neutrálním subjektem, jenž mluví jedním institucionálním hlasem, ale je utvářeno jednotlivci činícími subjektivní volby.⁴ Pátá podkapitola se zaměřuje na muzejní sbírky, které představují praktické limity pro výstavní činnost muzeí. Šestá podkapitola zkoumá sebezprezentaci muzeí, tedy způsob, jak formulují svou vlastní pozici na politické a kulturní scéně. Další podkapitola se zabývá návštěvností, vzdělávací i publikační činností a jinými kroky podnikanými institucemi s cílem vlastního zviditelnění. Osmá podkapitola analyzuje narativ prezentovaný ve stálých expozicích, a tvoří tudíž centrální část výzkumné části, čemuž odpovídá i její rozsah. Výzkum se soustředí na to, jak jsou v rámci expozic ztvárněna etnicky citlivá témata, definována vlastní skupina a vykreslen obraz těch ostatních, jak byly selektovány informace a jestli je používán emočně zbarvený či neutrální jazyk. Devátá podkapitola je věnována krátkodobým výstavám a doplňuje tak poznatky získané z analýzy stálých expozic. Výzkumnou část uzavírá podkapitola, která shrnuje historické narativy prosazované muzei a nastiňuje, které faktory měly vliv na danou podobu historického obrazu. Závěr práce vztahuje výsledky výzkumné části k uvedeným výzkumným otázkám.

Zhodnocení zdrojů a metoda výzkumu

Centrálními složkami výzkumu v muzeích byla analýza narativu výstav a rozhovory se zaměstnanci muzea, které významně pomáhaly objasnit, jak politické a ekonomické imperativy ovlivňují ideologickou práci muzea. Výstavy jsem navštívila na podzim roku 2014 a poté opakovaně na jaře roku 2016. Rozhovory s řediteli institucí, kurátory i dalšími pracovníky probíhaly na jaře 2016. Jejich hlavním cílem bylo zjistit, kdo se do jaké míry podílí na rozhodování o chodu muzea a na tvorbě výstav. Zároveň však byla věnována pozornost tomu, jak sami kurátoři a vedení muzea interpretují bosenskou historii, z jakých přesvědčení jejich přístup k minulosti vychází, jak hodnotí svou práci i činnost instituce a jaké plány mají do budoucna. Tento kontext je totiž velmi důležitý pro posouzení toho, z čeho vychází produkce muzea a jak se může role muzea vyvíjet v blízké budoucnosti. V Historickém muzeu byly nejdůležitějším zdrojem informací dva dlouhé rozhovory s ředitelkou Elmou Hašimbegovičovou a v Muzeu RS s kurátorem Milenkem Đorđevićem, který je pověřen zpracováváním dějin

⁴ Janet Marstine, *New Museum Theory and Practice* (Blackwell Publishing, 2006).

od roku 1941. S ředitelkou Muzea RS Nadou Puvačičovou byly vedeny pouze dva velmi krátké rozhovory a další kontakt se již nepodařilo navázat. Práce si je vědoma omezení, která vyplývají ze zmíněné nerovnováhy.

Velmi významný zdroj informací o muzeích, zejména o jejich historickém vývoji, dále představovaly publikace, které muzea vydala v roce 2010, kdy Historické muzeum slavilo 65. a Muzeum RS 80. výročí své existence. Jedná se od začátku 90. let o první a zatím poslední knihy, které uceleně dokumentují historii muzea a práci jednotlivých oddělení a obsahují i seznamy zaměstnanců a výstav konaných od vzniku muzeí. Obě publikace jsou také cenným pramenem z hlediska sebe prezentace muzeí. Další informace o muzeích byly získány z muzejních katalogů, oficiálních webových stránek a profilu na Facebooku, dále z článků a reportáží o aktivitách muzeí publikovaných sdělovacími prostředky. Kromě získání zřizovacích dokumentů muzea a jeho statutu nebyly využívány muzejní archivy, protože Historické muzeum v několika posledních letech nevede systematickou evidenci své činnosti. Hlavní zaměření navíc bylo dáno na narativ výstav a prezentaci muzea navenek.

Teoretická část práce vycházela ze sekundární literatury týkající se muzeologie, paměti a budování národní identity. Těmto tématům se v posledních desetiletích věnoval nespočet autorů, pro tuto práci se nicméně zvláště významným zdrojem staly výstupy z tříletého projektu European National Museums (EuNaMus) financovaného EU. Projekt se snažil zmapovat roli muzeí v procesu budování národní identity a zabýval se mimo jiné i otázkou, jaký mají muzea potenciál přispívat k usmíření v postkonfliktní společnosti. V jeho rámci vyšel také text Vanji Loziče, který se týkal přímo bosenských muzeí. Lozić na něj posléze navázal dalším článkem, v němž na základě analýzy názvů a témat výstav porovnával narativ prezentovaný v Historickém muzeu, Muzeu RS a Národním muzeu BaH. Jeho výzkum se stal základem kapitoly o krátkodobých výstavách, která je součástí této práce. Další důležitým zdrojem se stala kniha Silke Arnold-de Simineové, *Mediating Memory in Museums*, která se věnuje vlivu paměti a diskursů vzpomínání na mezinárodní trendy v muzejnictví.

Pro analýzu narativu ztvárněného v muzejních expozicích bylo nutné také prostudovat hlavní srbské a bosňácké historiografické koncepce bosenských dějin a sekundární literaturu o bosenských dějinách, současných dominantních srbských a bosňáckých narativech a politickém kontextu BaH. Pro základní přehled o současném společenském a politickém kontextu Bosny byla užitečná kniha *New Bosnian Mosaic*:

Identities, Memories and Moral Claims in a Post-War Society editovaná Xavierem Bougarelem, Elissou Helms a Gerem Duijzingsem a kniha Post-War Bosnia: Ethnicity, Inequality and Public Sector Governance od Floriana Biebera. Cenným zdrojem pro zorientování se v problematice bosenské historiografie se stal článek Robina Okeye, *Overlapping National Historiographies in Bosnia-Herzegovina*, který shrnuje základní historiografické proudy a odkazuje k bosenským historikům a jejich pracím. Z hlediska studia současných narativů prosazovaných zástupci jednotlivých etnik byly významné práce Nicolase Molla, které jsou často překládány do bosněštiny, takže jeho texty jsou relevantní i v lokálním historickém diskursu. K hlubšímu pochopení problematiky bylo nicméně klíčové studium místní literatury. Zvláště významné se staly práce tří autorů, kteří jsou velmi kritičtí k nacionalistickým kruhům současné politické scény i nacionalisticky orientované historiografii. Jedním z nich je Ivan Lovrenović, který pochází z chorvatského prostředí, druhým Šaćir Filandra z prostředí bosňáckého a třetím Srdjan Šušnica, politický aktivista z Banji Luky jehož práce přináší cenný vhled do málo zpracovaného tématu politiky paměti v RS.

Z českého prostředí se tématem bosenských dějin zabýval zejména Ladislav Hladký a Miroslav Tejchman. Problematice bosenských muzeí se doposud nikdo nevěnoval a současné soupeření tří historických narativů zůstává v české literatuře také opomíjeno. V tomto ohledu je však nutné zmínit text Františka Šístka *Válka, exil a otázka identity* v díle Raymonda Rehnicera publikovaný v knize *Etnické komunity: Lidé Bosny a Hercegoviny*, z něž tato práce čerpala. Šístek v textu na základě prací Rehnicera analyzuje interpretaci obléhání Sarajeva rezonující mezi sarajevskou intelektuální elitou.

1. Teoretické vymezení práce

1.1. *Národnost, etnicita, identita a paměť*

Formování národní či etnické skupiny není možné bez sdílené paměti a historie. Jak ukazuje například Brewer, národy a paměť jsou neoddělitelné.⁵ Sdílené historické vědomí ohraničuje jednotlivá etnika a slouží k posílení jednoty jejich členů, protože vymezuje „my“ vůči „oni“. Mýty a historie odpovídají na základní otázky naší identity a účelu naší existence, protože nám říkají, kdo jsme, odkud jsme přišli a kam směřujeme.

Vytvářejí tedy pocit kontinuity skupiny.⁶ Na základě určité interpretace minulosti strukturují naše chápání současné situace, představy o budoucnosti a zároveň i to, jak nás vnímají a jak na nás reagují ostatní.⁷ Předpoklad, že paměť je vlastní určité skupině, zatímco historie je univerzální, je podle Bergera neudržitelný. Historik je nevyhnutelně ovlivněn kontextem doby a společnosti, v níž žije a pro níž tvoří, svými politickými názory a pohledem na svět. Konstruuje historii výběrem těch událostí chaotické minulosti, o nichž se domnívá, že mají význam pro současnost.⁸ Historiografie je tak jednou z forem veřejného historického diskursu, který je dále tvořen médii, filmografií, literaturou, muzei či jinými formami připomínání minulosti, a podílí se na tom, co se stane součástí kolektivní paměti.

S myšlenkou, že paměť je sociálně konstruovaná a je předmětem neustálého vyjednávání nových významů, přišel Maurice Halbwachs.⁹ Individuální paměť je významně utvářena interakcí s ostatními lidmi a reflektuje a vstřebává dominantní společenské diskursy, proto je ze své povahy vždy spojena s politickým a společenským kontextem.¹⁰ Kolektivní paměť je rekonstrukcí obrazu minulosti, který je sdílený určitou skupinou, pomáhá definovat její identitu a váže ji k určitému území.¹¹ V současné společnosti je nejčastěji konstituována v rámci národního státu, jehož politické a kulturní elity disponují celou škálou nástrojů k jejímu ovlivňování.¹² Tyto nástroje jsou souhrnně označovány jako politika paměti. Jedná se o institucionalizované snahy prosazovat určitý způsob vyprávění minulosti a jejího významu pro současnost. Patří mezi ně například správa muzeí a památníků, ustanovování státních symbolů a svátků, vzpomínkové události, určování osnov a učebnic dějepisu, změna názvů ulic a

⁵ John D. Brewer, "Memory, Truth and Victimhood in Post-Trauma Societies," in *The Sage Handbook of Nations and Nationalism*, ed. Gerard Delanty and Krishan Kumar (SAGE Publications, 2006), 214–24.

⁶ Anthony D. Smith, *Myths and Memories of the Nation* (Oxford: Oxford University Press, 1999), 14–15.

⁷ James H. Liu and Janos László, "A Narrative Theory of History and Identity: Social Identity, Social Representations, Society and the Individual," *Social Representations and Identity: Content, Process and Power*, 2007, 86.; Dario Paez a James H. Liu, „Collective Memory of Conflicts“, *Intergroup Conflicts and their Resolution: Social Psychological Series*, 2009, 36.

⁸ Ladislav Holý, *Malý Český Člověk a Velký Český Národ* (Praha: SLON, 2001), 106.

⁹ Maurice Halbwachs, *On Collective Memory*, ed. Lewis A. Coser (Chicago and London: The University of Chicago Press, 1992), 37–41.

¹⁰ Richard Ned Lebow, "The Memory of Politics in Postwar Europe," *The Politics of Memory in Postwar Europe*, 2006, 5.

¹¹ Smith, *Myths and Memories of the Nation*, 7.

¹² Brewer, "Memory, Truth and Victimhood in Post-Trauma Societies," 215., Pierre Nora, "Mezi Paměti a Historií: Problematika Míst," *Politika Paměti. Antologie Francouzských Společenských Věd* 10, no. June (2010): 40–63.

měst, podpora určitého výzkumu nebo zpřístupňování archivů.¹³ Skrze politiku paměti je udáván veřejný diskurs a je rozhodováno, které události budou připomínány a jaký obsah jim bude dán. Důležité je mít přítom na paměti, že zapomínání a umlčování je při tvorbě národní historie stejně důležité jako vzpomínání.¹⁴ Symbolické významy dějin jsou komunikovány skrze historické narativy: vyprávění smysluplně spojující nesouvislá a disharmonická historická fakta v jednotný příběh usazený v čase.¹⁵ Pomocí narativu je historie pojena s přítomností a je jí vtiskáván vlastní smysl.

Paměť národa se stává symbolickým zdrojem moci, který může být mobilizován k podpoře legitimacy politické agendy. Formování paměti se proto stává předmětem mocenského soupeření.¹⁶ Mechanismy takového utváření však zdaleka nejsou přímočaré a paměť nemůže být ohýbána libovolně. Interpretace minulosti prosazované politickými a kulturními elitami musí být v souladu s populárními ozvěnami a s ideologickými požadavky doby, aby ve společnosti našly svou odezvu. I tak je však jejich schopnost formovat paměť a identitu jen omezená.¹⁷ Sorabjiová například poukazuje na to, že významnou roli v utváření paměti hraje rodina a předávané vzpomínky, které mohou být často v protikladu k dominantnímu narativu.¹⁸ Historický narativ je vždy tvořen z určitého pohledu a stává se předmětem diskuzí a zdrojem konfliktů. Reprezentace národní minulosti je výsledkem boje skupin o ovládnutí historického diskursu a určení toho, či vzpomínky se stanou součástí oficiální paměti a základem národní identity a či budou naopak vyloučeny.

Národní identita, tedy chápání vlastní příslušnosti k určitému národu, se v dnešní době stala obecně nejlegitimnější hodnotou politického života.¹⁹ Přesto se však teoretické uchopení toho, co to je národ, ukázalo být velmi složité. Zlomová se stala práce Andersona, který definoval národ jako „politické společenství vytvořené

¹³ Tonka Kostadinova, "The Politics of Memory and the Post-Conflict Reconstruction of Cultural Heritage: The Case of Bosnia and Herzegovina," no. 6 (2014): 5; Lebow, "The Memory of Politics in Postwar Europe," 19.

¹⁴ Monika Palmberger, "Making and Breaking Boundaries: Memory Discourses and Memory Politics in Bosnia and Herzegovina," in *The Western Balkans-A European Challenge: On the Decennial of the Dayton Peace Agreement*, ed. Milan Bufon et al. (Koper: Založba Annales, 2006), 527; Charles Turner, "Nation and Commemoration," in *The Sage Handbook of Nations and Nationalism*, ed. Gerard Delanty and Krishan Kumar (London: SAGE Publications, 2006), 206.

¹⁵ Paul Ricœur, *Memory, History, Forgetting* (The University of Chicago Press, 2004).

¹⁶ Paez and Liu, "Collective Memory of Conflicts.," Štětka, „Symbolická vymístnění, národní identita a (re)konstrukce paměti“, 81.

¹⁷ Smith, *Myths and Memories of the Nation*, 180–181.

¹⁸ Cornelia Sorabji, "Managing Memories in Post-War Sarajevo: Individuals, Bad Memories, and New Wars," *Journal of the Royal Anthropological Institute* 12, no. 1 (2006): 1–2.

v představách“, jako společenství suverénní a ze své podstaty ohraničené konečnými, avšak pružnými hranicemi.²⁰ Chybou je ale podle Hrocha vykládat Andersonovu definici z radikálně konstruktivistického pohledu, který vidí národ jako něco vynalezeného, co je možné i kdykoliv dekonstruovat.²¹ To, že jsou identity konstruované, totiž neznamená, že nejsou internalizované, institucionalizované a nezískají trvalejší význam. Anderson ve své teorii o původu nacionalismu klade důraz na roli společného jazyka,²² Gitelman či Smith však trvají na existenci primordiálních cítění a etnických vazeb, které jsou podle nich předpokladem vzniku národů.²³ Mezi etnicitou a národností existuje velmi silná vazba, rozdíly mezi nimi zdaleka nejsou jasné a jsou do velké míry případově specifické.²⁴ Většina autorů hlavní rozdíl vnímá v tom, že národ je spojením etnicity a státnosti, nacionalismus je tedy principem jak propojit záležitosti etnické a politické.²⁵ Zatímco národnost bývá chápána v souvislosti s občanstvím, etnicita bývá spojována s otázkou původu, jako součást identity, kterou si člověk nevybírá, nýbrž se do ní rodí. Etnické vazby jsou v rámci této logiky připodobňovány k těm rodinným.²⁶

Proti tomuto pojetí se vymezil Brubaker, podle nějž mezi příslušností národní a etnickou neexistují tak jasné rozdíly. Lidé se objektivně liší, existuje však nekonečná multiplicita těchto rozdílů a konstituování národů i etnik je procesem kreslení dělicích čar, které společnost vymezují do jasně oddělených skupin.²⁷ Velkou podobnost vnímání etnicity a národnosti můžeme pozorovat v prostoru bývalé Jugoslávie, kde tyto pojmy historicky získaly poněkud jiný význam než v západní Evropě a kde v důsledku toho v současnosti dochází k jejich překrývání.²⁸ V BaH neexistuje národ založený na principu občanství a země je v ústavě definována jako stát tří konstitutivních národů.²⁹ V místním diskursu je používána výhradně národnostní kategorizace,

¹⁹ Benedict Anderson, *Představy Společenství: Úvahy O Původu a Šíření Nacionalismu* (Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2008), 19.

²⁰ Ibid., 21.

²¹ Miroslav Hroch, „Zmatky Kolem Nacionalismu,“ *AntropoWeb* 1–2 (2006): 55–56.

²² Anderson, *Představy Společenství: Úvahy O Původu a Šíření Nacionalismu*, 60.

²³ Smith, *Myths and Memories of the Nation*, 13; Zvi Gitelman, *Jewish Identities in Postcommunist Russia and Ukraine: An Uncertain Ethnicity* (Cambridge University Press, 2012), 24.

²⁴ Brubaker, „Ethnicity, Race and Nationalism“, 24.

²⁵ Ashutosh Varshney, „Ethnicity and Ethnic Conflict,“ in *Oxford Handbook of Comparative Politics*, ed. Susan Carol Stokes and Carles Boix (Oxford: Oxford University Press, 2007), 277; Smith, *Myths and Memories of the Nation*, 11–13.

²⁶ Gitelman, *Jewish Identities in Postcommunist Russia and Ukraine: An Uncertain Ethnicity*, 36.

²⁷ Rogers Brubaker, *Grounds for Difference* (Cambridge, London: Harvard University Press, 2015), 81.

²⁸ Tone R. Bringa, „Nationality Categories, National Identification and Identity Formation in ‘Multinational’ Bosnia,“ *Anthropology of East Europe Review* 11, no. 1–2 (1993): 81–86.

zahraniční literatura však převážně odkazuje k bosenským národům jako k etnikům a stát charakterizuje jako multietnický. Dominantní je také zarámování bosenské války do kontextu etnického konfliktu. Etnické kategorizace se drží i tato práce, ač mezi pojmy národ a etnikum není činěna jasná distinkce.

Gitleman navrhuje konceptualizovat etnické skupiny na základě sdíleného obsahu – zájmů, kultury, jazyka, teritoria a náboženství – a hranic, které kreslí lidé vně i vevnitř skupiny a to často odlišně.³⁰ Jeho přístup je užitečný, protože umožňuje zachytit dynamiku procesu identifikace skupiny, kterou zdůrazňuje Brubaker, a zároveň obrátit pozornost i na atributy, na nichž skupina zakládá svou identitu. V Bosně je situace poněkud specifická, jelikož tři etnika historicky sdílela stejný jazyk i teritorium a centrálním identifikačním atributem se stalo náboženství. Náboženská příslušnost, která však v současnosti neznamená religiozitu, nýbrž je myšlena v širším kulturním smyslu, se tak s etnicitou a národností zcela překrývá: muslim je Bosňák, pravoslavného vyznání jsou Srbové a katolického Chorvaté. V době před vypuknutím bosenské války se však část obyvatel identifikovala jako Jugoslávci, což ukazuje, že etno-konfesionální způsob identifikace nebyl vždy ten jediný možný a hranice oddělující jednotlivá etnika byly prostupnější.³¹ Podle Gitelmana má každý člověk celou škálu identit, z nichž se do popředí dostává vždy ta, kterou v dané sociální situaci vnímáme jako nejdůležitější.³² V době bosenské války byla linie konfliktu narýsována podél etnicko-konfesionálních kategorií, což hranice mezi nimi vyostřilo a upevnilo.³³ Konflikt totiž ořezává fluidnost a pluralitu identit a nutí člověka identifikovat se s tou z válčících stran, jejíž příslušnost mu je připisována i zvnějšku.³⁴

Kolektivní paměť pomáhá posílit soudržnost vlastní skupiny a vyzdvihnout odlišnost protivníka a tak jasně vymezit „my“ vůči „oni“, proto je v konfliktech často hluboce zakořeněna.³⁵ Umožňuje také zdůraznit nadřazenost vlastní skupiny a poskytuje

²⁹ Office of the High Representative OHR, *Ustav Bosne I Hercegovine* (Sarajevo, 1995), 1.

³⁰ Gitelman, *Jewish Identities in Postcommunist Russia and Ukraine: An Uncertain Ethnicity*, 21.

³¹ Bringa, "Nationality Categories, National Identification and Identity Formation in 'Multinational' Bosnia," 81.

³² Gitelman, *Jewish Identities in Postcommunist Russia and Ukraine: An Uncertain Ethnicity*, 39-40.

³³ Někteří autoři věnující se bosenské válce proto prosazují tezi, že ve své podstatě nešlo o střet mezi etniky, ale pouze konflikt, který byl politickými elitami jako etnický rámován. Mary Kaldor, *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era* (Cambridge: Polity, 1999), 31–68.

³⁴ Pavel Barša, "Národnostní Konflikt a Plurální Identita," in *Národní Stát a Etnický Konflikt: Politologická Perspektiva*, ed. Pavel Barša and Maxmilián Strmiska (Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999), 113, 142.

³⁵ Brewer, "Memory, Truth and Victimhood in Post-Trauma Societies"; Alannah Cusin, "Remembering Dismemberment : The Politics of Memory in Bosnia-Herzegovina" (Monash University, 2014), 48.

historickou legitimitu válečným cílům definovaným politickými vůdci. Skrze manipulaci paměti se elity snaží prezentovat negativní obraz druhého národa a podněcovat nenávist vůči němu. Připomínáním minulých konfliktů a krutostí a naznačováním paralel mezi nimi a současností vytváří v lidech pocit opakovaného ohrožení. Takový strach znemožňuje jakoukoliv důvěru mezi skupinami, takže i smířlivá gesta druhé strany mohou být vnímána jako hrozba. Obavy o vlastní bezpečnost motivují k boji proti historickým nepřátelům a ospravedlňují preventivní válku, etnické čistky i genocidu.³⁶ Politika paměti tudíž představuje velmi mocný nástroj mobilizace společnosti pro dané válečné cíle a stává se zásadní i pro následnou rekonstrukci a usmíření, které je obzvláště v případě občanské války vnímané jako nutná podmínka dalšího mírového soužití zneprátených stran.

Roky násilí zanechávají v lidech hněv, smutek, pocit oběti a chuť k odplatě. Účelem procesu usmíření se tak stává vzájemné odpuštění zločinů a rekonstrukce přátelských vztahů.³⁷ Usmíření by mělo být vzájemným a konsenzuálním procesem, nemůže být provedeno jednou stranou ani vnucováno zvenčí.³⁸ Základními kroky vpřed jsou přiznání vlastních zločinů a chyb, humanizace druhé strany a uznání jejího utrpení. Neznamena to shodu na významu a smyslu událostí, ale přijetí pravdy těch druhých do vlastního narativu skrze porozumění tomu, že jejich narativy odrážejí odlišnou historickou zkušenost.³⁹ V prostředí, kde stále existují fundamentálně rozdílné verze minulosti a kde pokračuje popírání zločinů, může být usmíření jen povrchní.⁴⁰

Gloppenová však připomíná, že hodnota „pravdy“ pro usmíření je stále rozporována. V posledních letech podle ní převládalo paradigma, že pravda hojí rány a skýtá útěchu obětem. Upozorňuje nicméně na to, že podle současných výzkumů vede možná pravda spíše k hořkosti, naštvání a odplatě.⁴¹ Někteří autoři poukazují také na nebezpečí toho, že pozvednutí některé skupiny do pozice oběti implikuje její morální nadřazenost a umožňuje obětem odmítat narativy druhých skupin i jejich požadavky na

³⁶ Paez and Liu, "Collective Memory of Conflicts," 2–3.

³⁷ Gemma H. Bennink and Daniel Bar-Tal, "The Nature of Reconciliation as an Outcome and as a Process," in *From Conflict Resolution to Reconciliation*, ed. Yaacov Bar-Siman-Tov (Oxford University Press, 2004), 18.

³⁸ Yaacov Bar-Siman-Tov, "Introduction: Why Reconciliation?," in *From Conflict Resolution to Reconciliation*, ed. Yaacov Bar-Siman-Tov (Oxford University Press, 2004), 5.

³⁹ C. Kelman, Herbert, "Reconciliation as Identity Change: A Social-Psychological Perspective," in *From Conflict Resolution to Reconciliation*, ed. Yaacov Bar-Siman-Tov (Oxford University Press, 2004), 123.

⁴⁰ Bennink and Bar-Tal, "The Nature of Reconciliation as an Outcome and as a Process," 18.

⁴¹ Siri Gloppen, "Roads to Reconciliation: A Conceptual Framework," in *Roads to Reconciliation*, ed. Elin Skaar, Siri Gloppen, and Astri Suhrke (Lexington Books, 2005), 33–41.

uznání vlastního utrpení.⁴² Druhým přístupem k usmíření se podle Gloppenové stalo tvrzení, že rány zahojí čas a zapomnění. Není však podle ní jisté, jestli zapomnění přináší smíření, ani jestli čas přináší zapomnění. Teorie o nutnosti zapomnění je navíc nejčastěji prosazována v zemích, v nichž lidé odpovědní za zločiny zůstávají u moci, což snižuje její důvěryhodnost. V každém případě se ale čas stává důležitým faktorem. Gloppenová zdůrazňuje, že existují různá okna příležitostí pro usmíření, na něž má vliv vnitropolitická situace, nálady ve společnosti i dění na mezinárodní scéně.⁴³ V posledních desetiletích byly v souvislosti s usmířením a překonáním společenských konfliktů často vkládány naděje právě do muzeí, neboť mají potenciál stát se prostorem pro otevřené vyjednávání o traumatické minulosti.

1.2. Muzea a jejich působení ve společnosti

Podle profesního kodexu Mezinárodní rady muzeí ICOM (*The International Council of Museums*) je muzeum „stálá nevýdělečná instituce ve službách společnosti a jejího rozvoje, otevřená veřejnosti, která získává, uchovává, zkoumá, zprostředkuje a vystavuje hmotné doklady o člověku a jeho prostředí za účelem studia, vzdělání, výchovy a potěšení.“⁴⁴ Existují různé typy muzeí, které mohou být členěny na základě tematického zaměření svých sbírek, svého zřizovatele či oblasti akviziční činnosti. Muzea, kterým se věnuje tato práce, lze zařadit mezi muzea národní, jejichž zřizovatelem je stát (či entita v bosenském kontextu), akviziční oblastí je celé území státu a která se soustředí na určitý aspekt národní identity a dědictví.⁴⁵ Muzejní expozice kombinují autentické artefakty a fragmenty materiální kultury, jimiž materializují jednotný a kontinuální narativ dějin národa a reprezentují národní hodnoty a mýty.⁴⁶ Podle Andersona se muzea společně s mapami a cenzy stala důležitými nástroji při symbolickém vyznačování hranic národa jako představovaného společenství, a tudíž

⁴² Cusin, “Remembering Dismemberment : The Politics of Memory in Bosnia-Herzegovina,” 47; Alexander Jeffrey, “Towards a Cultural Theory of Trauma,” in *The Collective Memory Reader*, ed. Jeffrey K. Olick, Vered Vinitzky-Seroussi, and Daniel Levy (Oxford: Oxford University Press, 2011), 308.

⁴³ Gloppen, “Roads to Reconciliation: A Conceptual Framework,” 33–41.

⁴⁴ Mezinárodní rada muzeí (ICOM), “Profesní Etický Kodex ICOM pro Muzea,” 2006, http://www.mzm.cz/fileadmin/user_upload/dokumenty_mzm/eticky_kodex_ICOM.pdf.

⁴⁵ Muzeum RS spadá pod pravomoc entity, ale představitelé RS se snaží budovat distinktivní identitu od identity bosenské a decentralizace státu je natolik rozsáhlá, že Muzeum RS lze považovat za muzeum národní.

⁴⁶ Peter Aronsson and Gabriella Elgenius, “Building National Museums in Europe 1750-2010,” in *EuNaMus, European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen, Bologna 28-30 April 2011* (Linköping: Linköping University Electronic Press, 2011), 1.

institucemi vysoce politickými.⁴⁷ Národní muzea pomáhají definovat národní identitu, protože vztahují prosazované hodnoty, kulturu a politiku k vědění.⁴⁸ Představují proto důležité nástroje v procesu budování národa a v době politických změn skýtají prostor pro institucionalizované vyjednávání o povaze nového politického společenství.

Činnost muzeí je zpravidla upravena zákonem a dalšími právními předpisy souvisejícími s muzejnictvím. Náplň práce muzea se skládá ze sbírkotvorné činnosti, odborné správy sbírek, výzkumu a prezentační a edukační činnosti. Akviziční činnost není nahodilým sběrem cenných předmětů, neboť jejím účelem je vytvořit koherentní a smysluplný celek.⁴⁹ V současnosti v mnoha muzeích probíhá digitalizace sbírek a v některých případech jsou posléze exponáty elektronicky zpřístupněny pro širokou veřejnost.⁵⁰ Odborná správa sbírek zahrnuje evidenci materiálu a restaurátorské či preparátorské práce. Prezentační činnost muzea tvoří rozsáhlé spektrum aktivit: dlouhodobé a krátkodobé výstavy, pořádání přednášek, hudebních a tanečních vystoupení, besedy se zájmovými skupinami, speciální exkurze či workshopy a muzejní publikace.⁵¹ Muzea mají také svou badatelskou agendu a spolupracují s dalšími vzdělávacími a kulturními organizacemi. Práci muzeí zásadním způsobem definuje jejich poslání sloužit společnosti a být otevřenou institucí pro veřejnost. Velmi důležitá je jejich vzdělávací role, protože muzea v sobě skrývají vysoký potenciál pro edukaci člověka. Učení v muzeu je zároveň hrou, stává se tělesným prožitkem, stimuluje touhu po vědění a ovlivňuje pojmání sebe sama pevnějším usazením života člověka do historického kontextu.⁵²

Vývoj charakteru muzeí souvisel s celkovým vývojem společnosti, v níž se kultura stala nástrojem pro výkon moci.⁵³ Muzeum získalo svou moderní formu během konce

⁴⁷ Anderson, *Představy Společenství: Úvahy O Původu a Šíření Nacionalismu*, 192.

⁴⁸ Peter Aronsson, "National Museums as Cultural Constitutions," in *National Museums and Nation-Building in Europe, 1750–2010: Mobilization and Legitimacy, Continuity and Change*, ed. Peter Aronsson and Gabriella Elgenius (Oxon and New York: Routledge, 2015), 175, 177.

⁴⁹ Jiří Žalman, *Příručka Muzejníková: Tvorba, Evidence, Inventarizace a Bezpečnost Sbírek v Muzeích a Galeriích* (Praha: Asociace muzeí a galerií České republiky, 2002), 20.

⁵⁰ Nina Seyčková, "Využití Nových Médii v Muzeologii" (Univerzita Karlova v Praze, 2012), 13.

⁵¹ Žalman, *Příručka Muzejníková: Tvorba, Evidence, Inventarizace a Bezpečnost Sbírek v Muzeích a Galeriích*, 25.

⁵² Eilean Hooper-Greenhill, *Museums and Education: Purpose, Pedagogy, Performance* (London and New York: Routledge, 2007), 188.

⁵³ Tony Bennett, *The Birth of the Museum: History, Theory, Politics* (London and New York: Routledge, 1995), 19; Anja Luepken, "Politics of Representation—Normativity in Museum Practice," *Journal of Religion in Europe* 4, no. 1 (2011): 163.

18. a na začátku 19. století, kdy se začalo otevírat veřejnosti.⁵⁴ Převažovaly v něm autoritativní a textově založené výstavy s didaktickou funkcí, které si nárokovaly univerzální pravdu a prezentování skutečného obrazu minulosti. Tvůrci výstav byli vedeni snahou dosáhnout celistvé reprezentace lidské reality a historie, takže nenechávali prostor kritickému přístupu ke kurátorské práci a k procesu konstruování daného narativu.⁵⁵ Luepkenová tento typ instituce označuje jako *muzeum založení*. Charakterizuje jej na základě toho, že komunikace probíhá shora dolů a muzeum slouží primárně ke konstruování národní identity.⁵⁶ Kvůli autoritativnímu způsobu reprezentace minulosti byla tato muzea ve 20. století kritizována jako zkosnatělá a dekontextualizující živé tradice. Bylo jim přisuzováno šíření hegemonických národních narativů a ideologicky instrumentalizovaných vědomostí.⁵⁷ Během posledních čtyřiceti let se v důsledku kritiky začal rozvíjet nový model fungování muzeí, v jehož rámci instituce neaspírají na totalizující syntézu, nýbrž otevírají prostor pro dialog a kontestaci narativů.⁵⁸ Vývoj muzeí však nelze vnímat jako lineární a chronologický proces od zakládajícího muzea k muzeu nového typu. Mnoho muzeí stále funguje tradičním způsobem a jiná v sobě kombinují prvky obou protichůdných přístupů. Na podobu muzeí a jejich vztahu k návštěvníkům má velký vliv stávající politický řád, neboť mezi ním a fungováním muzea, které je využíváno k podpoření legitimacy existujícího režimu, je velmi úzká vazba.

Proces redefinice muzeí začal v liberálně demokratických zemích a souvisel s významnými proměnami společnosti, novými fenomény ve společenských vědách a technologickým rozvojem, který umožnil zcela nové způsoby vystavování s využitím audiovizuálního materiálu. Nová muzea se přeorientovala od zaměření na reálné objekty k prioritě zážitku a od sbírek se odklonila ke klíčovým historickým událostem, které jsou považované za zásadní pro interpretaci současnosti.⁵⁹ Stále je při jejich vytváření vnímána zásadní úloha muzeí v utváření národní identity, ale zároveň dochází k marketizaci kultury. Muzea si vypůjčují techniky využívané ve filmografii a

⁵⁴ Do té doby byly muzea elitní záležitostí a jednalo se většinou o privátní pinakotéky. Viz Bennett, *The Birth of the Museum: History, Theory, Politics*, 17–18; Marstine, *New Museum Theory and Practice*, 20–24.

⁵⁵ Beth Lord, "Foucault's Museum: Difference, Representation, and Genealogy," *Museum and Society* 4, no. March (2006): 6; Bennett, *The Birth of the Museum: History, Theory, Politics*, 126.

⁵⁶ Luepken, "Politics of Representation—Normativity in Museum Practice," 165.

⁵⁷ Simine, *Mediating Memory in the Museum: Trauma, Empathy, Nostalgia*, 7.

⁵⁸ Lord, "Foucault's Museum: Difference, Representation, and Genealogy," 6; Simine, *Mediating Memory in the Museum: Trauma, Empathy, Nostalgia*, 8.

zábavních parcích, aby se jejich návštěva stala spektakulárním zážitkem, který zaujme všechny smysly.⁶⁰ Luepkenová nový typ muzeí pojmenovává jako *nesměle liberální*, nejvíce se však v odborné literatuře vžilo označení *post-muzeum*, které představila Eilean Hooper-Greehill.⁶¹ Post-muzeum se podle ní vyznačuje lepším pochopením složitých vztahů mezi kulturou, komunikací, učním a identitou, které se projevuje změnou vztahů mezi institucí a návštěvníky. Druhým základním aspektem fungování post-muzeí se podle Hooper-Greehillové stala snaha prosazovat rovnostářštější a spravedlivější společnost na úkor dříve převládajícího narativu dominantní skupiny. Post-muzea se snaží demokratizovat své narativy, zahrnout příběhy vyloučených skupin, soustředit se na každodennost a otevřít prostor pro pluralitu názorů. Některá muzea přímo vyzývají návštěvníka, aby přemýšlel o tom, jak jsou exponáty kategorizovány a přiřazovány ke konceptům, a tím odhalují práci kurátorů.⁶² Hooper-Greehillová považuje tento vývoj za součást kulturního obratu společnosti, která si více uvědomuje význam reprezentace a sílu symbolů, uznává centralitu kultury a její vztah k identitě.⁶³

Silke Arnold-de Simoneová nicméně podněcuje k tomu, aby byla redefinice muzeí vnímána také v souvislosti s postmoderním posunem od autoritativních velkých narativů k paradigmatu paměti, který má demokratizovat vztah společnosti k minulosti.⁶⁴ Velký nárůst počtu muzeí, k němuž za posledních 50 let došlo, je podle Simoneové úzce spojen s fascinací minulostí a narativy útlaku, marginalizace a utrpení. Zmíněnou transformaci fungování muzeí charakterizuje jako jejich přeměnu v místa paměti, které vychází z přesvědčení, že znalost historie nedokáže zabránit opakování násilí a traumatu. Návštěvník se místo toho má stát sekundárním svědkem, musí se identifikovat s bolestí druhých a soucítit s jejich utrpením.⁶⁵ Post-muzea tak v sobě kombinují zdánlivě protichůdné prvky muzeí, která se zabývají interpretací, kontextualizací a kritikou historie, a památníků, jež jsou vnímány jako posvátná místa pro připomínání a uctívání mrtvých v odmítnutí historického rámce jejich smrti. Propojováním těchto dvou odlišných principů vztahu k minulosti vzniká koncept memoriálních muzeí, který je

⁵⁹ Starn, "A Historian's Brief Guide to New Museum Studies," 92; Simone, *Mediating Memory in the Museum: Trauma, Empathy, Nostalgia*, 10.

⁶⁰ Marstine, *New Museum Theory and Practice*, 13.

⁶¹ Luepken, "Politics of Representation—Normativity in Museum Practice," 171; Hooper-Greehill, *Museums and Education: Purpose, Pedagogy, Performance*, 1.

⁶² Bennett, *The Birth of the Museum: History, Theory, Politics*, 130.

⁶³ Hooper-Greehill, *Museums and Education: Purpose, Pedagogy, Performance*, 1.

⁶⁴ Simone, *Mediating Memory in the Museum: Trauma, Empathy, Nostalgia*, 1.

podle Williamse veden přáním lépe vysvětlit kontext připomínané události a zároveň dát morální rámec vyprávění o tragických historických událostech.⁶⁶ Tímto morálním rámcem se často stává reprezentování konfliktu jako střetu lidskosti a lásky s násilím a nenávisť. Přílišné soustředění na člověka a osudy jednotlivců však podle Simineové vede k depolitizaci událostí a ztrátě horizontu válek jako státem organizovaného násilí, které má i svůj konkrétní socioekonomický kontext.⁶⁷

Reprezentaci tragických a traumatických událostí v muzeích je v současnosti věnováno mnoho pozornosti.⁶⁸ Obraz minulosti představený v muzeích je produktem přítomných praktik a to, jak je vztažen k současnosti, významně utváří i představitelné možnosti budoucnosti.⁶⁹ Muzea proto mají potenciál svým přístupem k zacházení s konflikty přispívat k usmíření, neutralizovat konflikt či naopak polarizovat vztahy mezi znesvářenými skupinami a oběťmi a pachateli. Muzea, která zobrazují konflikt z výlučně jednostranné perspektivy, podle výzkumu provedeného EuNaMus společenské tenze zvyšují. Nejvíce naopak napomáhají usmíření instituce, které se snaží otevřeně věnovat konfliktu se snahou pochopit historické trajektorie, jež k němu vedly, a tematizovat otázky viny.⁷⁰ V post-muzeum jsou proto vkládány naděje jako ve vhodný model instituce pro vyjednávání obtížné minulosti. Simineové však upozorňuje na skutečnost, že ačkoliv post-muzea otevírají prostor kontestace a distancují se od prezentování univerzálně pravdivého obrazu minulosti, i různorodé malé příběhy bývají vybírány tak, aby zprostředkovaly nezpochybnitelný výklad minulosti. Lidé podle Simineové navíc často hledají spíše ujištění o tom, co již znají, než prostor, kde je vše zpochybňováno.⁷¹ Rozhodnutí, co a jak zobrazovat, také nelze dekontextualizovat, vždy jsou ovlivňována a limitována specifickým historickým vývojem, politicko-ekonomickými a institucionálními faktory.⁷² V muzeích stále zůstává mnoho stop, které vedou zpět k aréně politiky, a jejich sledováním je možné lépe pochopit, čí vzpomínky jsou artikulovány a které skupiny se reprezentací historie mohou cítit vyčleněny.⁷³ Je

⁶⁵ Simine, *Mediating Memory in the Museum: Trauma, Empathy, Nostalgia*, 1.

⁶⁶ Paul Williams, *Memorial Museums* (New York: Berg, 2007), 8.

⁶⁷ Simine, *Mediating Memory in the Museum: Trauma, Empathy, Nostalgia*, 85, 202.

⁶⁸ Susan Sontag, *Regarding the Pain of Others* (New York: Picador, 2004), 2.

⁶⁹ Bennett, *The Birth of the Museum: History, Theory, Politics*, 162.

⁷⁰ "Striking a Balance: How National Museums Can Contribute to a Socially Cohesive Europe," *EuNaMus Final Policy Brief*, 2012, 5.

⁷¹ Simine, *Mediating Memory in the Museum: Trauma, Empathy, Nostalgia*, 8.

⁷² Robyn Autry, "The Political Economy of Memory: The Challenges of Representing National Conflict at 'Identity-Driven' Museums," *Theory and Society* 42, no. 1 (2013): 61.

⁷³ Timothy W. Luke, *Museum Politics: Power Plays at the Exhibition* (Minneapolis and London: University of Minnesota Press, 2002), 17.

však také nutné obrátit pozornost k jednotlivým aktérům, kteří se podílí na fungování instituce, neboť chod muzeí je určován konkrétními lidmi, kteří činí subjektivní volby.⁷⁴

2. Problémy interpretace historie v bosenském kontextu

V Bosně a Hercegovině neexistuje jednotná koncepce dějin, jelikož tři konstitutivní národy – Bosňáci, Srbové a Chorvaté – prosazují své vlastní interpretace společné historie a vzájemně se neshodují téměř v žádném jejím aspektu. Bosenská historiografie byla podél etnických linií rozdělena již od samého počátku vývoje na konci 19. století. Ze všech bosenských historiografických prací byla jasně patrná etnická příslušnost historika, přestože se tyto dichotomie někteří autoři vědomě snažili překonat.⁷⁵ Rozdílné konceptualizace bosenských dějin byly významně ovlivněny odlišnými představami o smyslu a ideální podobě společného státu. V době rozpadu Jugoslávie se rozdílnost těchto představ stala jedním z důvodů vypuknutí války v Bosně. Ideje o tom, jak by měl budoucí osud Bosny vypadat, byly poté jasně vyjádřeny ve formě válečných cílů jednotlivých stran. V psychologické mobilizaci obyvatel pro semknutí se okolo daných idejí hrály významnou roli účelové výklady dějin regionu, zvláště období druhé světové války. Mýty, kolektivní vzpomínky a komemorativní praktiky pomáhaly roznítit bosenský konflikt. Připomínání klíčových historických událostí a vytváření pocitu analogické situace totiž umožňovalo elitám skrýt teritoriální, ekonomické i politické zájmy, které byly skutečnou hnací silou války. Propagandistická instrumentalizace historie vedla ke zhoršení vztahů mezi historiky a k posunutí historiografických interpretací do nacionalističtějších poloh.⁷⁶ Umírnění polarizace a vybudování méně konfliktních narativů po válce významně ztížila politická fragmentace státu. Umožnila totiž, aby všechny tři etno-konfesionální historické konstrukce získaly vlastní prostor, v němž mohou být artikulovány a šířeny.⁷⁷

2.1. *Fragmentace prostoru paměti*

V politickém systému Bosny a Hercegoviny vzešlém z Daytonské mírové smlouvy byla do fungování celého státu i jeho administrativního členění hluboce zakořeněna

⁷⁴ Marstine, *New Museum Theory and Practice*, 2.

⁷⁵ Robin Okey, "Overlapping National Historiographies in Bosnia-Herzegovina," in *Disputed Territories and Shared Pasts Overlapping National Histories in Modern Europe*, ed. T. Frank and F. Hadler (London: Palgrave Macmillan, 2010), 350.

⁷⁶ *Ibid.*, 365.

⁷⁷ Ivan Lovrenovič, *Bosna a Hercegovina* (Praha: ISE, 2000), 202.

etnická logika, která se stala i klíčem k obsazování většiny postů ve státní správě.⁷⁸ Z historického hlediska sice není institucionalizace etnicity v Bosně novým fenoménem, ale poslední válka způsobila do té doby neznámé teritoriální oddělení skupin a vytvoření na místní poměry vysoce homogenních správních celků.⁷⁹ Propojení institucionalizace a teritorializace etnicity umožnilo vznik segmentované společnosti, v níž se ztrácí znalost toho druhého a etnicita se stává primární identifikační značkou. Etnická identifikace je tímto systémem stále posilována a odsouvá do pozadí ostatní pro Bosnu tradičně výrazná společenská štěpení, jako například štěpení město-venkov či štěpení sociální.⁸⁰

Hlavní nacionalistické strany, které na základě závazku hájit zájmy svého etnika vyhrály první svobodné volby a následně stanuly v čele válčících stran během konfliktu – bosňácká Strana demokratické akce (*Stranka demokratske akcije*, SDA), Chorvatské demokratické společenství (*Hrvatska demokratska zajednica*, HDZ) a Srbská demokratická strana (*Srpska demokratska stranka*, SDS) – si v poválečné Bosně udržely vysokou podporu a vliv a byly součástí většiny dosavadních bosenských vlád.⁸¹ Přetrvávající úspěch nacionalisticky laděných politických elit mobilizovat své voliče právě podél etnických linií však neznamená, že ostatní složky sebeidentifikace zmizely ani že etnické kategorie jsou rigidně monolitické. I ony jsou předmětem změn a neustálého vyjednávání.⁸² Systém ovšem umožnil pokračování nacionalistického soupeření tří konstitutivních národů, takže nacionalistická rétorika, která byla součástí válečné mobilizace a propagandy, dominuje také v poválečné Bosně a alternativní narativy si jen těžko hledají svou pozici.⁸³

Prostor paměti je v současné Bosně vysoce fragmentovaný kvůli zničení mezinárodních vztahů a vzájemné důvěry během války a následné institucionalizaci etnicity. V Bosně na celostátní úrovni neexistuje žádné ministerstvo ani jiný orgán zabývající se kulturními tématy, který by se mohl snažit o překlenutí etnických štěpení

⁷⁸ Florian Bieber, *Post-War Bosnia: Ethnicity, Inequality and Public Sector Governance* (Palgrave Macmillan, 2006), 29.

⁷⁹ Azra Hromadžić, "Discourses of Trans-Ethnic Narod in Postwar Bosnia and Herzegovina," *Nationalities Papers, The Journal of Nationalism and Ethnicity* 41, no. 2 (March 22, 2013): 263.

⁸⁰ Xavier Bougarel, Elissa Helms, and Ger Duijzings, eds., *New Bosnian Mosaic: Identities, Memories and Moral Claims in a Post-War Society* (Ashgate Publishing, Ltd., 2007), 23.

⁸¹ Bieber, *Post-War Bosnia: Ethnicity, Inequality and Public Sector Governance*, 106.

⁸² Bougarel, Helms, and Duijzings, *New Bosnian Mosaic: Identities, Memories and Moral Claims in a Post-War Society*, 20.

⁸³ Srđan Šušnica, "20 Godina Nakon Dejtona – Zadah Smrti I Zaledeni Konflikt," *Otvoreni-Magazin.net*, November 20, 2015, <http://otvoreni-magazin.net/20/11/2015/srdan-susnica-edeni-konflikt/>; Julianne Funk Deckard, "Identity and Conflict Transformation in Post-War Bosnia-Herzegovina," *Peace Conflict*

skrze vytvoření společného kulturního prostoru a rámce paměti. Rozpory politických představitelů jednotlivých etnik ve vztahu k minulosti se projevily při ustavování státních svátků a výběru státních symbolů či hymny, která kvůli sporům zůstává beze slov.⁸⁴ Pomníky a památníky jsou v Bosně budovány téměř výhradně podél etnických linií. O jejich politické funkci často svědčí jasně viditelná zpráva o tom, jaké národnosti byla obět' a jaké pachatel.⁸⁵ Hluboké neshody, co a jak připomínat, jsou viditelné také při vzpomínkových akcích. Žádné z nich se dosud neúčastnili všichni tři členové předsednictva Bosny a Hercegoviny, tedy nejvyšší zastupitelé všech tří konstitutivních národů.⁸⁶ Bosenský komemorativní prostor představuje ukázkový příklad prostředí fragmentované komemorace, jak jej definuje Vinitzky-Seroussi.⁸⁷ Fragmentované komemorace podle něj vznikají v konfliktním politickém prostředí, v němž existují silné vazby mezi minulými a přítomnými debatami za přítomnosti vlivných agentů paměti. Konsensus je v takovém prostředí limitovaný na skupinu sdílející stejný narativ a mezi skupinami naopak dochází k vyostřování konfliktů a zvětšování vzájemné nedůvěry.⁸⁸

Ani oblast vzdělávání v Bosně není státem regulovaná, protože spadá pod pravomoci vlád entit nebo kantonů a v oblastech se smíšenou populací je většina škol segregovaná.⁸⁹ To se výrazně promítá do výuky dějepisu, při níž se chorvatští, bosňáčtí a srbští studenti učí odlišné verze historie své země. Tím získávají zcela jinou představu o tom, kdo jsou, jaký význam pro ně má stát Bosna a Hercegovina a jaké je jejich místo v něm.⁹⁰ Velké kontroverze vyvolaly používané učebnice dějepisu, protože mnohé z nich prezentovaly explicitně negativní a na nepravdivých informacích založený obraz druhých bosenských etnik. Do této situace se po roce 2000 pokusil zasáhnout Vysoký

and Identity Multidisciplinary Approaches to Research Ongoing Research Thesis Dissertation (University of Deusto, Bilbao, 2009).

⁸⁴ Ivan Lovrenović, "Bosnia and Its Symbols," *Bosnia Report*, vol. 55–56, 2007, http://www.bosnia.org.uk/bosrep/report_format.cfm?articleid=3167&reportid=173.

⁸⁵ Laura Beth Cohen, "Contesting Memories of Genocide: The Memorialization of Srebrenica, Bosnia I Herzegovina," in *ECPR General Conference 2014, Glasgow* (Glasgow, 2014), 40.

⁸⁶ Nicolas Moll, "Fragmented Memories in a Fragmented Country: Memory Competition and Political Identity-Building in Today's Bosnia and Herzegovina," *Nationalities Papers, The Journal of Nationalism and Ethnicity* 41, no. 6 (April 14, 2013): 912–913.

⁸⁷ Vinitzky-Seroussi popisuje fragmentované komemorace jako případ, kdy v různých prostorech a časech existují rozdílné komemorativní akce určené pro odlišné publikum. Vered Vinitzky-Seroussi, "Commemorating a Difficult Past: Yitzhak Rabin's Memorials," in *The Collective Memory Reader* (Oxford: Oxford University Press, 2011), 375.

⁸⁸ *Ibid.*, 375–377.

⁸⁹ Bieber, *Post-War Bosnia: Ethnicity, Inequality and Public Sector Governance*, 118.

⁹⁰ Damir Agičić, "Bosna Je... Naša!: Mitovi I Stereotipi O Državnosti, Nacionalnom I Vjerskom Identitetu Te Pripadnosti Bosne U Novijim Udžbenicima Povijesti," in *Historijski Mitovi Na Balkanu*, ed. Husnija Kamberović (Sarajevo: Institut za istoriju, 2003), 140.

představitel pro Bosnu a Hercegovinu, takže od roku 2003 byly distribuovány pouze učebnice, jež prošly speciální revizní komisí, která eliminovala nacionalisticky podbarvené a manipulativní texty.⁹¹ Školní systém však dál vede k šíření etnicky založeného pojetí dějin a upevňuje neznalost odlišných pohledů na historické události. Komunikaci mezi etno-konfesionálními skupinami a vyjednávání o problematických tématech v Bosně také ztěžuje skutečnost, že mediální prostor zůstal po válce z velké části segregován. Bosňáci, Chorvaté i Srbové čerpají informace zpravidla pouze z médií cílených na vlastní etnickou skupinu. Mediální sféře nadále dominuje nacionalistická rétorika, ačkoliv explicitní xenofobní diskurs a etnická netolerance se již neobjevuje. Mnohá přední bosenská média mají navíc úzké vazby na vládnoucí politické elity, což podle Sládečka a Džihany vede ke stereotypizaci zobrazování sebe a těch druhých.⁹²

2.2. Srbský a bosňácký narativ bosenských dějin

V Bosně tedy nyní koexistují a soupeří tři etno-konfesionální historické konstrukce s vlastními interpretačními rámci a politikou paměti. Do velké míry jsou formovány politickým kontextem Bosny od konce války v roce 1995, protože slouží k podpoře legitimacy zájmů politických a kulturních elit jednotlivých etnik.⁹³ Poslední válka proměnila politické uspořádání země, mezietnické vztahy i pozici etnik v rámci společného státu. Válečná zkušenost se výrazně promítá do dominantních historických narativů, přesto jsou však narativy výsledkem dlouhodobějšího procesu vytváření vlastní historické tradice a navazují na starší historiografické práce a polemiky. Pro pochopení historického obrazu prezentovaného v muzeích je tedy nezbytné podívat se na srbské a bosňácké historiografické koncepce bosenských dějin, které nejvíce rezonují v současném historickém diskursu. Hlavní referenční body historických diskuzí představují válka v letech 1992-1995 a druhá světová válka. Jejich výklad se stal vysoce politickou záležitostí, proto mu bude v kapitole věnován zvláštní prostor. Chorvatská historiografie a historický diskurs nejsou v prostředí Sarajeva ani Banji Luky, kde se nachází zkoumaná muzea, relevantní a z toho důvodu se jimi práce nezabývá.

⁹¹ Pilvi Torsti, "How to Deal with a Difficult Past? History Textbooks Supporting Enemy Images in Post-War Bosnia and Herzegovina," *Journal of Curriculum Studies* 39, no. 1 (2007): 79–81.

⁹² Michael Sládeček and Amer Džihana, "Spinning Out of Control: Media Coverage in the Bosnian Conflict," in *Media Discourse and the Yugoslav Conflicts: Representations of Self and Other*, ed. Pål Kolstø (Abingdon, Oxon: Ashgate Publishing Group, 2009), 160.

⁹³ Ger Duijzings, "Commemorating Srebrenica: Histories of Violence and the Politics of Memory in Eastern Bosnia," in *The New Bosnian Mosaic: Identities, Memories and Moral Claims in a Post-War Society*, ed. Elissa Helms, Ger Duijzings, and Xavier Bougarel (Aldershot: Ashgate Publishing, 2007), 150.

V srbské historiografii se objevují silné nároky na hegemonii, tedy na vykreslení Bosny jako srbského státu. Hlavními argumenty používanými k prokázání tohoto historického obrazu se stalo údajné srbství středověkých bosenských panovníků, například prince Časlava či krále Tvrtka I. Kotromaniče, psaní cyrilicí ve feudální středověké Bosně a teze o ortodoxii bosenské církve.⁹⁴ Spory o to, k jakému vyznání se řadila bosenská církev, jež ve středověké Bosně do příchodu Osmanů existovala paralelně s církví katolickou a pravoslavnou a udržovala si poměrně velký politický vliv, představují centrální téma bosenských historiografických diskuzí.⁹⁵ Názor, že se jednalo o církev pravoslavné liturgie, byl mezi srbskými historiky poměrně široce přijímán zejména v 19. století, ale dnes je již brán za vyvrácený a srbští historikové preferují interpretaci bosenské církve jako církve heretické.⁹⁶ Období osmanské nadvlády bývá v srbské historiografii vykreslováno negativně jako doba úpadku. Vyzdvihována jsou rolnická povstání proti muslimským begům, vlastníkům půdy, která bývají interpretována jako boje srbského lidu za národní osvobození proti dogmatismu begů.⁹⁷ Nejvýznamnější událostí se v tomto kontextu stalo rolnické povstání mezi léty 1875 a 1878, které probíhalo v době takzvané velké východní krize a znamenalo konec osmanské vlády v Bosně.

V současných historiografických pracích bosensko-srbských autorů je jasně zřetelný trend ‚srbizace‘ historického diskursu, neboli vyzdvihování srbských elementů a kultury.⁹⁸ Ve snaze prezentovat Republiku srbskou jako samostatnou jednotku a historicky podpořit její se srbští historici odklánějí od studia bosenských dějin ke studiu historie srbského národa na území Bosny. Dochází k přejímání pansrbských tradic a narativu Srbů ze Srbska, v jehož důsledku v některých případech převažuje identifikace s historií Srbska.⁹⁹ Výrazným prvkem historického diskursu se stal obraz kontinuity

⁹⁴ Okey, "Overlapping National Historiographies in Bosnia-Herzegovina," 354.

⁹⁵ Každé etnikum se v určité době snažilo přihlásit k jejímu dědictví a prohlásit ji za církev pravoslavnou, katolickou či heretickou bogomilskou. Její přesná povaha není dodnes objasněna, ale pravděpodobně šlo o národní církev založenou na cyrilo-metodějské tradici slovanské liturgie, která v teologickém smyslu neodstoupila od křesťanské víry, ale snažila se o jurisdikční nezávislost na Římu i Konstantinopoli. Viz Lovrenovič, *Bosna a Hercegovina*, 50; Pejo Čošković, *Crkva Bosanska U XV. Stoljeću* (Sarajevo: Institut za istoriju, 2005).

⁹⁶ Okey, "Overlapping National Historiographies in Bosnia-Herzegovina," 354–355.

⁹⁷ *Ibid.*, 357.

⁹⁸ Vanja Lozić, "National Museums in Bosnien-Herzegovina and Slovenia: A Story of Making'Us'," in *EuNaMus, European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen, Bologna 28-30 April 2011*, ed. Peter Aronsson and Gabriella Elgenius (Linköping University Electronic Press, 2011), 69–97.

⁹⁹ Srđan Šušnica, "Pop- Mitološko Označevanje 'naših' Ulic Študija Primera Banje Luke" (Univerza v Ljubljani, 2015), 68.

srbského národa a teritoria a prezentování Srbů jako těch, kteří se nejvíce zasloužili o pozitivní vývoj regionu.¹⁰⁰ Z toho plyne snaha zdůrazňovat období a události, jejichž dominantními aktéry byli Srbové. Podle Šušnici jsou výsledkem tohoto přístupu k dějinám vysoce inkonzistentní kombinace různých časů a tradic a volná interpretace historických událostí.¹⁰¹

Bosňácká historiografie se oproti srbské a chorvatské začala vyvíjet mnohem později a její rozkvět nastal až v poslední čtvrtině dvacátého století spolu s růstem národního uvědomění Bosňáků. Většina bosňáckých prací vznikla v 80. a 90. letech a vytvořila mezi bosenskými historiky jisté pnutí, protože problematizovala tradiční pojetí Bosny jako země dvou národů, Srbů a Chorvatů.¹⁰² Dominantní rysy bosňácké historiografie byly reaktivní povahy a byly odpovědí na tendence zpochybňovat kontinuitu bosenské státnosti i přítomnosti bosňáckého prvku v předosmanské periodě ze strany některých srbských a chorvatských historiků.¹⁰³ Podle Filandry se výsledkem tohoto procesu stala bosňácká revaluace vlastního vztahu k středověké bosenské historii vedená snahou prokázat přítomnost bosňáckého prvku již v nejstarších obdobích bosenské minulosti a přihlásit se tak k vlastnímu podílu na středověkém dědictví. S tím souviselo také plánovité opouštění identifikace s osmanskou érou jako formativním obdobím vlastní specifičnosti, které bylo ze strany Srbů i Chorvatů zneužíváno k vykreslování Bosňáků jako Turků, a tudíž cizinců.¹⁰⁴

Základní součástí nové bosňácké historiografie se stala teze o bogomilské kontinuitě, podle níž byla církev bosenská heretickou bogomilskou církví a její vyznavači posléze hromadně přijali islám. Tato teze totiž svádí bosňácké prvky až do středověku a dokazuje spirituální kontinuitu Bosny. Přestože nejnovější výzkumy bogomilství bosenské církve vyvracejí a problematizují představu o kolektivním přestoupení jejich členů na islám, teze mezi mnoha bosňáckými historiky zůstává populární.¹⁰⁵ Dalším centrálním motivem, který rezonuje v bosňácké historiografii, se stal obraz tisícileté kontinuity bosenské státnosti. Hlavní znaky kontinuity podle této teze spočívají v přetrvávání teritoria a jména Bosny a v její politické a administrativní

¹⁰⁰ P. Vojinović, "Istorijske Osnove Republike Srpske," in *Republika Srpska U Dejtonskim Granicama*, ed. Rajko Gnjato (Banja Luka: Geografsko društvo Republike Srpske, 1998), 9–26.

¹⁰¹ Šušnica, "Pop- Mitološko Označevanje 'naših' Ulic Študija Primera Banje Luke," 60–63.

¹⁰² Okey, "Overlapping National Historiographies in Bosnia-Herzegovina," 370.

¹⁰³ Šačir Filandra, *Bošnjaci Nakon Socijalizma: O Bošnjačkom Identitetu U Postjugoslavenskom Dobu* (Sarajevo, Zagreb: BZK "Preporod", Synopsis, 2012), 295.

¹⁰⁴ *Ibid.*, 291–295.

jednotě již od středověku.¹⁰⁶ V rámci stejného historiografického proudu¹⁰⁷ existují také snahy prezentovat obraz velké sjednocené bosenské středověké společnosti a odkazovat k tehdejším obyvatelům univerzálním pojmem Bosňané. Většinou Srbů a Chorvatů je však toto sjednocující označení odmítané a vnímané jako forma bosňáckého nacionalismu.¹⁰⁸ Negativní konotace pojmu se pro Srby a Chorvaty pojí také s rakouskouherskou správou země, která svou kulturní politikou aktivně prosazovala jednotnou bosenskou národní identitu, aby zabránila nárůstu chorvatského a srbského nacionalismu a jejich nárokům na území Bosny.¹⁰⁹

Okey prosazování obrazu jednotné bosenské společnosti považuje za jeden z prvků hegemonizace diskursu objevující se u současných nacionalistických bosňáckých historiků. V rámci tohoto diskursu dochází ke smazávání rozdílu mezi bosňáckým a bosenským, čímž je Chorvatům a Srbům upírána bosenská identita a je marginalizován jejich vliv v bosenských dějinách.¹¹⁰ Umírněnější bosňáčtí historici představu o nepřerušené linii bosenské státnosti i jednotě společnosti odmítají, spatřují však kontinuitu v historii aktivní kohabítace různých kultur na území Bosny.¹¹¹ Tento výklad se objevuje i u několika srbských a chorvatských autorů, kteří se snaží překonat dichotomie nacionalisticky založených historických narativů. I oni zdůrazňují, že staletí trvající konfesionální a kulturní pluralita vedla k vyvinutí společných specificky bosenských tradic.¹¹² Na politické úrovni se však obhájci vnímání Bosny jako multikulturního státu s vlastní kulturní a historickou tradicí stali téměř výhradně bosňáčtí představitelé. Podle Okeye odkaz k univerzálním hodnotám multikulturalismu nejvíce odpovídá intelektuálnímu klimatu doby, a proto je bosňácký historický narativ mezinárodním společenstvím často až nekriticky přejímán.¹¹³

¹⁰⁵ Prosazuje ji například jeden z předních současných historiků Mustafa Imamović. Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka* (Sarajevo: Bošnjačka zajednica kulture, 1998).

¹⁰⁶ Mustafa Imamović, *Bosnia and Herzegovina: Evolution of Its Political and Legal Institutions* (BZK Preporod, 2006), 1.

¹⁰⁷ Zástupci tohoto nacionalistického proudu bosňácké historiografie jsou například Enver Imamović, Mustafa Imamović či Muhamed Filipović. Viz Enver Imamović, *Porijeklo I Pripadnost Stanovništva Bosne I Hercegovine* (Sarajevo: Art 7, 1998); Imamović, *Historija Bošnjaka*; Muhamed Filipović, *Ko Smo Mi Bošnjaci* (Sarajevo: Prosperitet, 2007).

¹⁰⁸ Guy M. Robinson, Sten Engelstoft, and Alma Pobric, "Remaking Sarajevo: Bosnian Nationalism after the Dayton Accord," *Political Geography* 20, no. 8 (2001): 962.

¹⁰⁹ Vanja Lozic, "(Re) Shaping History in Bosnian and Herzegovinian Museums," *Culture Unbound* 7 (2015): 312.

¹¹⁰ Okey, "Overlapping National Historiographies in Bosnia-Herzegovina," 369.

¹¹¹ Filandra, *Bošnjaci Nakon Socijalizma: O Bošnjačkom Identitetu U Postjugoslavenskom Doby*, 300.

¹¹² Lovrenović, *Bosna a Hercegovina*, 202–203; Šušnica, "Pop- Mitološko Označavanje 'naših' Ulic Študija Primera Banje Luke," 2.

¹¹³ Okey, "Overlapping National Historiographies in Bosnia-Herzegovina," 371.

Klíčové období ve všech současných konceptualizacích bosenských dějin představuje druhá světová válka. Připomínání úlohy partyzánů a komunistické strany během druhé světové války, která byla nazývána národněosvobozeneckým bojem, představovalo centrální téma oficiální politiky paměti po celou dobu vlády komunistického režimu. Titoistický narativ v ideologickém duchu redukoval komplexitu války, při níž docházelo k rozsáhlému etnickému násilí, na hrdinný antifašistický boj jihoslovanských národů pod vedením komunistické strany.¹¹⁴ Traumatické vzpomínky, které přežívaly v rodinné paměti, a absence veřejné diskuze o skutečných událostech však vedly k tomu, že účelové interpretace druhé světové války sehrály významnou roli v podněcování mezietnické nenávisti při válečné mobilizaci v 90. letech a nadále zůstávají centrální součástí historické paměti všech tří etnik.¹¹⁵

V srbském historickém diskursu představuje druhá světová válka hlavní zdroj vlastní viktimizace. Ustašovské koncentrační tábory, kde Srbové tvořili většinu vězňů, jsou využívány jako důkaz opakujících se snah o genocidu na srbském národu, jež někdy bývá připodobňována k holocaustu Židů.¹¹⁶ Jasenovac, který byl největším z ustašovských táborů, se pro bosenské Srby stal jedním z hlavních argumentů pro nutnost vytvoření Republiky srbské, která bude Srby a srbskou kulturu chránit před chorvatskou a muslimskou hrozbou.¹¹⁷ Srbové totiž poukazují na to, že kromě Chorvatů i mnozí bosenští muslimové na počátku války podporovali ustašovský režim. Připomínána jsou například svědectví o tom, že srbsí vězni v koncentračních táborech potkávali muslimské dozorce.¹¹⁸ Jasenovac je v této souvislosti často zmiňován jako protiargument při diskuzích o masakru v Srebrenici.¹¹⁹ Centrálním aspektem národní sebeidentity se proto podle MacDonalda pro mnoho Srbů stalo prosazování vysokého počtu zemřelých v Jasenovci, protože svědčí o genocidnosti Chorvatů a snahách

¹¹⁴ Darko Karačić, "Od Promoviranja Zajedništva Do Kreiranja Podjela: Politike Sjećanja Na Partizansku Borbu U BiH Nakon 1990. Godine," in *Re:vizija Prošlosti. Politike Sjećanja U Bosni I Hercegovini, Hrvatskoj I Srbiji Od 1990. Godine* (Sarajevo: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2012), 17–22.

¹¹⁵ Duijzings, "Commemorating Srebrenica: Histories of Violence and the Politics of Memory in Eastern Bosnia," 148–149.

¹¹⁶ David Bruce Macdonald, *Balkan Holocausts?: Serbian and Croatian Victim Centered Propaganda and the War in Yugoslavia* (Manchester University Press, 2002).

¹¹⁷ Vanja Lozić, „National Museums in Bosnien-Herzegovina and Slovenia: A Story of Making'Us'', in *EuNaMus, European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen, Bologna 28-30 April 2011*, ed. Peter Aronsson a Gabriella Elgenius (Linköping University Electronic Press, 2011).

¹¹⁸ Paul B. Miller, "Contested Memories: The Bosnian Genocide in Serb and Muslim Minds," *Journal of Genocide Research* 8, no. 3 (2006): 318.

¹¹⁹ Moll, "Fragmented Memories in a Fragmented Country: Memory Competition and Political Identity-Building in Today's Bosnia and Herzegovina," 918.

Chorvatů i Bosňáků vyhladit Srby.¹²⁰ Ohledně počtu obětí Jasenovce se stále vedou spory a téma je ze srbské i chorvatské strany značně politizováno. Historici se ve svých odhadech natolik liší, že udávaná čísla obětí se pohybují v rozmezí od 30 tisíc do milionu.¹²¹ Přestože většina dnešních odhadů se pohybuje kolem počtu necelých 100 tisíc obětí, z nichž Srbové představovali přibližně 40 či 50 tisíc, v Republice srbské se běžně uvádí číslo 700 tisíc a mezi nimi půl milionu Srbů.¹²²

Druhým výrazným rysem ve vztahu k druhé světové válce se v 90. letech stala rehabilitace četníků, srbských nacionalistických polovojenských jednotek, kteří byli spolu s partyzány prezentováni jako antifašističtí bojovníci. Od konce bosenské války však postupně došlo k novému přehodnocení druhé světové války, v jehož rámci byl odkaz četníků marginalizován a prominentní úlohu v paměti začaly hrát odkazy k partyzánskému hnutí vykreslovanému jako srbskému.¹²³ Násilí páchané četníky na nesrbském obyvatelstvu a případy jejich spolupráce s italskými a německými okupačními silami nicméně dál provází mlčení.¹²⁴ Stejně tak nejsou tematizovány ani masové vraždy politických odpůrců provedené komunistickými partyzány ihned po závěru války.¹²⁵ Tendence charakterizovat národněosvobozenecý boj jako výlučně jednonárodní a prezentovat Srby jako jediné bojovníky proti fašismu je navíc značně problematický, protože zároveň implikuje obraz Chorvatů a Bosňáků jako kolaborantů a fašistů.¹²⁶ Celkový obraz druhé světové války v současném srbském narativu je tudíž velmi zjednodušující a černobílý.

Podobně zjednodušující je i dominantní bošňácký narativ druhé světové války. Partyzánské zločiny ani kolaborace části muslimů s Ustaši a okupačními silami nejsou

¹²⁰ Macdonald, *Balkan Holocausts?: Serbian and Croatian Victim Centered Propaganda and the War in Yugoslavia*, 162.

¹²¹ Více o diskuzi o počtu obětí Jasenovce viz. Pål Kolstø, "The Serbian-Croatian Controversy over Jasenovac," in *Serbia and the Serbs in World War Two*, ed. Sabrina P. Ramet and Ola Linstead (London: Palgrave Macmillan UK, 2011), 225–46; Ljubo Boban, "Notes and Comments: Jasenovac and the Manipulation of History," *East European Politics & Societies* 4, no. 3 (September 1, 1990): 580–92; Vladimir Geiger, "Brojdbeni Pokazatelji O Žrtvama Logora Jasenovac, 1941.–1945. (Procjene, Izračuni, Popisi)," *Časopis Za Suvremenu Povijest* 2 (2013): 211–42; Milan Bulajić, *Ustaški Zločini Genocida I Suđenje Andriji Artukoviću 1986 Godine* (Beograd: Rad, 1988).

¹²² Kolstø, "The Serbian-Croatian Controversy over Jasenovac," 231–234.

¹²³ Sarah Correia, "The Politics of Memory in Bosnia's Republika Srpska," in *Bosnia-Herzegovina since Dayton: Civic and Uncivic Values*, ed. Ola Linstead and Sabrina P. Ramet (Ravenna: Longo Editore, 2013), 341.

¹²⁴ Macdonald, *Balkan Holocausts?: Serbian and Croatian Victim Centered Propaganda and the War in Yugoslavia*.

¹²⁵ Monika Palmberger, "Nostalgia Matters: Nostalgia for Yugoslavia as Potential Vision for a Better Future," *Sociologija* 50, no. 4 (2008): 355–70.

tematizovány a nepřipomíná se ani vytvoření muslimské divize SS, ke které se naopak často referuje v srbském diskursu. Mezi dvěma posledními válkami jsou vytvářeny silné paralely a Bosňáci se prezentují čistě jako oběti zvláště okolních stran.¹²⁷ Obě války jsou ideologicky brány jako antifašistické, přičemž cílem obou bylo podle tohoto narativu hájení územní celistvosti Bosny jako státu tří rovnoprávných národů. Boj za Bosnu a Hercegovinu se stal nejdůležitějším dědictvím národněosvobozeneckého boje a role armády BaH během bosenské války tak bývá připodobňována k úloze komunistických partyzánů. Při vzpomínkových akcích často dochází ke kombinovanému připomínání událostí obou válek, jako kdyby byly vedeny ve jménu stejných ideálů proti totožnému typu protivníků.¹²⁸ Centrální místo v tomto narativu zastávají tři zasedání Zemského antifašistického výboru lidového osvobození BaH (ZAVNOBiH), na nichž bylo dojednáno, že BaH bude ve svých současných hranicích jednou z republik Jugoslávie a bude jednotným státem Srbů, Chorvatů a muslimů.¹²⁹ Další téma, které figuruje v bosňáckém narativu druhé světové války, představují četnické masakry muslimského obyvatelstva. Upomínky na ně vytvořily v 90. letech půdu pro bosňácký narativ genocidy, který historii muslimského obyvatelstva Bosny prezentuje jako kontinuální boj za přežití národa, na němž už tři století křesťanští sousedé i jiné státy páchají genocidu.¹³⁰

V bosňáckém i srbském narativu jsou tedy vlastní dějiny shodně tematizovány jako neustále se opakující pokusy o vyhubení národa. V srbském veřejném diskursu se tato konceptualizace projevuje v prezentování všech historických konfliktů jako obranných a osvobozeneckých bojů za záchranu Srbů.¹³¹ Stejnými přízvisky bývá charakterizována i válka v 90. letech, která je ospravedlňována na jedné straně jako sebeobrana proti expanzionistickým a islamistickým tendencím Bosňáků a na druhé straně proti chorvatské hrozbě, jejíž genocidnost Srbové pocítili za druhé světové války. Vinu za rozpoutání války Srbové přičítají Bosňákům a Chorvatům kvůli jejich rozhodnutí odtrhnout se od Jugoslávie i přes srbský nesouhlas. Vyhlášení nezávislosti Bosny

¹²⁶ Moll, "Fragmented Memories in a Fragmented Country: Memory Competition and Political Identity-Building in Today's Bosnia and Herzegovina," 918.

¹²⁷ Imamović, *Historija Bošnjaka*, 572.

¹²⁸ Karačić, "Od Promoviranja Zajedništva Do Kreiranja Podjela: Politike Sjećanja Na Partizansku Borbu U BiH Nakon 1990. Godine," 53.

¹²⁹ *Ibid.*, 50–53.

¹³⁰ Imamović, *Historija Bošnjaka*, 9, 572; Duijzings, "Commemorating Srebrenica: Histories of Violence and the Politics of Memory in Eastern Bosnia," 150.

¹³¹ Dana Johnson, "Rewriting the Balkans: Memory, Historiography, and the Making of a European Citizenry" (University of Massachusetts Amherst, 2012), 12.

vnímají jako akt, kterým bylo porušeno právo Srbů na národní sebeurčení.¹³² Republika srbská je podle dominantní srbské interpretace státem vzešlým z boje a krve srbského lidu a představuje jedinou záruku jejich ochrany.¹³³ Referování o RS jako o státu se přitom stalo běžnou součástí srbského diskursu, státnost bývá naopak někdy upírána BaH jako celku.¹³⁴ Vznik RS je skrze instrumentalizaci vybraných historických událostí vykreslován jako výsledek přirozeného historického vývoje a její existence je projektována i do minulosti.¹³⁵ Dobyť Srebrenice tak bylo například za války podáno jako znovuzískání území okupovaného Turky. Přímým spojováním Bosňáků s osmanskými správci došlo k zobrazení území jako historicky srbského a Bosňáků jako cizích utiskovatelů, což legitimovalo jejich vyhánění.¹³⁶ Skutečnost, že v prvních poválečných letech bylo dobytí Srebrenice oficiálně oslavováno a od oslav bylo upuštěno jen pod mezinárodním tlakem, podporuje Šušnicovo tvrzení, že současný režim se od toho válečného liší absencí bojů, ale opírá se o ty stejné myšlenky.¹³⁷

Dominantním přístupem k válce v 90. letech zůstává v RS politika popření a relativizace válečných zločinů, která je Morrowem charakterizována jako systematický akt násilí na paměti.¹³⁸ Přístup politických představitelů RS k masakru v Srebrenici se v novém tisíciletí transformoval od naprostého odmítnutí přes vážné zmenšování počtu obětí až po finální uznání, avšak bez přijetí označení genocida. V roce 2004 byla vládou RS vyslovena omluva všem obětem válečných zločinů spáchaných ozbrojenými silami bosenských Srbů.¹³⁹ Clarková nicméně upozorňuje na fenomén interpretačního popření, které se objevuje v případech, kdy dojde k přiznání zločinu, ale vhodným zarámováním je jeho význam marginalizován. V případě Srebrenice je například mezi Srby rozšířené mínění, že stále není znám bližší počet obětí a že nemohlo jít o genocidu, neboť ženy a

¹³² Jelena Subotic, *Hijacked Justice: Domestic Use of International Norms* (Madison: University of Wisconsin, 2007), 65.

¹³³ Denisa Kostovicova, "Republika Srpska and Its Boundaries in Bosnian Serb Geographical Narratives in the Post-Dayton Period," *Space and Polity* 8, no. 3 (2004): 276–279.

¹³⁴ *Ibid.*, 277–278.

¹³⁵ Moll, „Fragmented Memories in a Fragmented Country: Memory Competition and Political Identity-Building in Today’s Bosnia and Herzegovina,” 919.

¹³⁶ Duijzings, "Commemorating Srebrenica: Histories of Violence and the Politics of Memory in Eastern Bosnia," 142.

¹³⁷ Šušnica, "Pop- Mitološko Označevanje 'naših' Ulic Študija Primera Banje Luke," 77; Duijzings, "Commemorating Srebrenica: Histories of Violence and the Politics of Memory in Eastern Bosnia," 150–151.

¹³⁸ Ed Morrow, "How (Not) to Remember: War Crimes, Memorialisation and Reconciliation in Bosnia-Herzegovina" (University of York, 2012), 94.

¹³⁹ Subotic, *Hijacked Justice: Domestic Use of International Norms.*, 150-153.

děti byly ušetřeny.¹⁴⁰ Nejčastějším protiargumentem obvinění z válečných zločinů se stalo tvrzení, že je páchaly všechny strany a srbské oběti jsou nejvíc opomíjeny.¹⁴¹ Mezi Srby převládá nevole otevřeně mluvit o válce v 90. letech, protože téma je podle nich stále příliš citlivé a schází od něj potřebný odstup. Ze stejného důvodu není válka ani předmětem historického výzkumu. V důsledku toho v RS převládá neznalost válečných událostí, která se na straně veřejnosti projevuje odmítáním uvěřit, že srbské jednotky páchaly válečné zločiny, nemluvě o genocidě.¹⁴²

Slovo „genocida“ se společně s „agresí“ stala klíčovým pojmem v bosňáckém diskursu o bosenské válce. Centrální místo v něm hrají masakr ve Srebrenici uznáný za genocidu Mezinárodním soudním tribunálem pro bývalou Jugoslávii, obléhání Sarajeva či existence koncentračních táborů, v nichž byli vězněni a mučeni bosňáčtí civilisté. Bosňáci tvořili největší počet obětí poslední války, docházelo však k pokusům čísla obětí ještě nadsazovat a podle slov bosňáckého turistického průvodce Zijada Jusufoviče tak zbytečně zveličovat utrpení, které bylo svými rozměry i bez toho nepředstavitelné.¹⁴³ Na tomto základě byl vybudován mýtus viktimizace, podle něhož mají Bosňáci jako největší oběti právo na speciální benefity a práva.¹⁴⁴ Někteří autoři poukazují na to, že povýšení národa do pozice nedotknutelné oběti vede k odmítnutí přiznat vlastní zločiny. Veškerá odpovědnost za spáchané násilí je tak přesouvána na druhé národy.¹⁴⁵ V uznání Srebrenického masakru za genocidu také tito autoři spatřují nebezpečí přílišného politizování zločinu, které představuje překážku pro poválečné usmíření. V rámci principu kolektivní viny dochází ke vnímání všech Srbů jako pachatelů genocidy a portrétování Republiky srbské jako genocidálního útvaru.¹⁴⁶

V současném bosňáckém diskursu však lze ve vztahu k poslední válce vysledovat dvě základní interpretační linie, které některé její aspekty hodnotí značně odlišně. Obě silně rezonují v určité části společnosti a bylo by tudíž přílišným zjednodušením věnovat se pouze jedné z nich nebo opomíjet rozdíly mezi nimi. První je prosazována nacionalističtějšími historiky a některými politickými a kulturními elitami a

¹⁴⁰ Janine Natalya Clark, "From Negative to Positive Peace: The Case of Bosnia and Hercegovina," *Journal of Human Rights* 8, no. 4 (2009): 370–371.

¹⁴¹ Moll, „Fragmented Memories in a Fragmented Country: Memory Competition and Political Identity-Building in Today's Bosnia and Herzegovina," 917.

¹⁴² Subotic, *Hijacked Justice: Domestic Use of International Norms*, 66.

¹⁴³ Miller, "Contested Memories: The Bosnian Genocide in Serb and Muslim Minds," 322.

¹⁴⁴ Slavisa Rakovic, "We Are Not like Them: Denial of the Other in Serbia, Croatia and Bosnia-Herzegovina," *Nation-States and Xenophobias: In the Ruins of Former Yugoslavia*, 2005, 70.

¹⁴⁵ Clark, "From Negative to Positive Peace: The Case of Bosnia and Hercegovina," 372.

charakterizuje ji vnímání války v etnických kategoriích. Vyhlášení nezávislosti Republiky BaH v roce 1992 je jimi podáváno jako logické vyvrcholení tisíciletého vývoje bosenských dějin. Jak poukazuje Moll, bosenští Srbové a Chorvaté se v důsledku toho mohou jevit jako zrádci státu.¹⁴⁷ Konflikt je pak těmito autory interpretován jako agrese proti multinárodnímu státu BaH ze strany zbytkové Jugoslávie a později i Chorvatska. Z jejich pohledu se tudíž nejednalo o válku tří stran, protože Bosňáci se nepodíleli na jejím vedení, ale pouze bránili jednotu státu. Existuje zde však určité vyvažování mezi vnímáním války jako obrany univerzálních hodnot a multinárodního státu, nebo jako hájení zájmu muslimského obyvatelstva. Tato duplicita představovala pro bosňácké vedení problém již za války, kdy začalo docházet k islamizaci bosňáckého narativu. Náboženská identifikace Bosňáků postupně sílila, jak dokazovalo například používání termínu šehíd pro padlé vojáky či široké využívání náboženských symbolů v armádě.¹⁴⁸ V současnosti je nicméně trend opačný a bosňácký narativ je spíš sekularizován.

Druhý dominantní narativ, který je reprodukován zejména v Sarajevu a v dalších větších městech, se pokouší vymanit z rámování konfliktu jako etnického. Jeho zastánci se snaží klást důraz na utrpení civilních obětí bez ohledu na jejich etnicitu a vnímat válku v hodnotovém duchu jako útok proti multikulturní a demokratické společnosti bránící občanské svobody. Vymezují se také proti reprezentaci konfliktu jako pouhé agrese a prosazují výklad, že na počátku se jednalo o agresi, ale poté vypukla občanská válka.¹⁴⁹ Z rozpoutání války bývá nejvíce viněn srbský a chorvatský nacionalismus, je však podáván jako výsledek populistické manipulace lidmi ze strany elit toužících po moci. Velmi rozšířené se zejména v Sarajevu staly interpretace války jako boje nevzdělaných primitivních vesničanů proti vyspělým a kulturním městům.¹⁵⁰ Prosazovanou deetnizací konfliktu se zastánci tohoto výkladu války snaží budovat univerzálně přijatelný narativ, s čímž souvisí zdůrazňovaná nutnost přiznat zločiny všech tří stran. V tomto kontextu bosňácké elity například vyjádřily oficiální omluvu

¹⁴⁶ Maja Catic, "Bosnia Charges Genocide: Moral Claims and the Politics of State-Building in a Divided Society," *The Carl Beck Papers in Russian and East European Studies*, no. 2104 (December 21, 2011).

¹⁴⁷ Moll, "Fragmented Memories in a Fragmented Country: Memory Competition and Political Identity-Building in Today's Bosnia and Herzegovina," 917.

¹⁴⁸ Filandra, *Bošnjaci Nakon Socijalizma: O Bošnjačkom Identitetu U Postjugoslavenskom Doby*, 330–335.

¹⁴⁹ *Ibid.*, 279.

¹⁵⁰ František Šístek, "Válka, Exil a Otázka Identity v Díle Raymonda Rehnicera," in *Etnické Komunity. Lidé Bosny a Hercegoviny*, ed. Dana Bittnerová and Moravcová. Mirjam (Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2014), 61–66.

všem nevinným obětem Armády Bosny a Hercegoviny.¹⁵¹ Jejich přístup se setkal s pozitivním přijetím některými chorvatskými a dokonce i srbskými autory z antinacionalistických a aktivistických kruhů. Přesto se však ve výběru zdůrazňovaných událostí, porozumění vypuknutí války či hodnocení smyslu společného státu a jeho tradice objevují rysy typické pro specificky bosňácký narativ, takže potenciál jeho širšího přijetí druhými etniky je minimální. Překročit partikulární interpretační rámce se tudíž ukazuje jako velmi obtížné.

Při sledování jednotlivých etno-konfesionálních historických konstrukcí vyvstává do popředí několik společných klíčových témat a podobné vzorce ve způsobu vztahování se k minulosti. Moll je výstižně shrnuje do tří skupin charakteristických rysů. Za první společný znak Moll považuje glorifikaci vlastních bitev a vojáků v kombinaci se zdůrazňováním svého statusu oběti, který vlastní etnikum staví do morálně nadřazené pozice a vinu přenáší na ostatní skupiny.¹⁵² S tímto přístupem souvisí i neschopnost sebereflexe, která se projevuje mlčením o temných stránkách své historie a neuznáním utrpení druhých.¹⁵³ Druhým společným znakem se staly silné reference na druhou světovou válku a redefinování partyzánského antifašistického odkazu pro své účely. Třetí charakteristiku představuje vytvoření takového narativu, který dokládá kontinuitu přítomnosti dané etnické skupiny na území Bosny a pojímá historii jako proces neustálého opakování podobných vzorců, takže minulé události jsou stále silně spjaty s přítomností.¹⁵⁴ Nedostatek zdrojů k starším obdobím dějin i desetiletí komunistické vlády, kdy byla historie interpretována v ideologickém duchu a předmětem zkoumání byla jen určitá období a témata, poskytly historikům velké pole pro různé interpretace a mystifikace.¹⁵⁵ To výrazně ztěžuje hledání historicky pravdivějšího historického obrazu a umožňuje pokračování často vysloveně protichůdného hodnocení událostí a období bosenských dějin u srbských, bosňáckých a chorvatských autorů.

Jakákoliv snaha charakterizovat bosenský prostor paměti se nicméně nemůže obejít bez podtržení dalšího důležitého specifika, kterým je rozsáhlé zapojení mezinárodních aktérů. Mezinárodní společenství vycházelo při investicích do poválečné rekonstrukce v

¹⁵¹ Moll, „Fragmented Memories in a Fragmented Country: Memory Competition and Political Identity-Building in Today’s Bosnia and Herzegovina,” 915.

¹⁵² *Ibid.*, 914.

¹⁵³ Jeffrey, „Towards a Cultural Theory of Trauma,” 307.

¹⁵⁴ Moll, „Fragmented Memories in a Fragmented Country: Memory Competition and Political Identity-Building in Today’s Bosnia and Herzegovina,” 914.

¹⁵⁵ Okey, „Overlapping National Historiographies in Bosnia-Herzegovina,” 350.

Bosně z dominantního evropského přístupu k jednání s problematickou historií. Ten se zakládá na přesvědčení, že společnost potlačující či přetvářející svou násilnou minulost nese dál otisk násilí, které znemožňuje normální demokratické fungování společnosti.¹⁵⁶ Vyrovnání se s minulostí bylo na základě toho považováno za základní podmínku obnovení mezinárodních vztahů a dalšího fungování společného státu. Proto mezinárodní společenství vytvářelo tlak na to, aby se jednotlivá etnika postavila tváří v tvář vlastním válečným zločinům a snažila se o formulaci pravdivější verze historie.¹⁵⁷ Nejvlivnějším nástrojem nátlaku se stalo podmínění sbližování se s Evropskou Unií aktivní spoluprací s Mezinárodním trestním tribunálem pro bývalou Jugoslávii. Zvláště výrazné zásahy do bosenské politiky paměti proběhly také skrze Úřad vysokého představitele pro Bosnu a Hercegovinu. Finanční podporou či přímým zapojením do ní však zasáhla celá řada zahraničních vládních i nevládních organizací.¹⁵⁸ Víra v potřebu vytvořit společný kulturní prostor a rámec bosenské paměti vedla také k mohutným investicím do poválečné rekonstrukce směřované často na záchranu společného symbolického dědictví. Zahraniční zásahy do bosenské politiky paměti byly při zpětné evaluaci podrobeny mnohé kritice. Ukazuje se totiž, že v některých případech byly snahy kvůli špatnému porozumění složité situaci spíše kontraproduktivní. Časté přejímání bosňáckého narativu diskreditovalo z pohledu Srbů a Chorvatů nestrannost mezinárodního společenství a vedlo k utvrzení jejich nacionalistických pozic. Místo procesu usmiřování tak došlo k pokračující polarizaci mezinárodních vztahů.¹⁵⁹

3. Historické muzeum Bosny a Hercegoviny a Muzeum Republiky srbské

3.1. Stručná historie

Historické muzeum BaH a Muzeum RS patří mezi tři nejstarší muzea na území současné BaH, přičemž prvním muzeem, které v Bosně vzniklo, se stalo Národní muzeum (*Zemaljski muzej*). To bylo založené již v roce 1888 během rakousko-uherské okupace, ale vývoj muzejnictví v Bosně se tím na delší dobu zastavil. Jeho rozvoj nastal

¹⁵⁶ Gruia Badescu, "City Makers, Urban Reconstruction And Coming To Terms With The Past In Sarajevo," in *Re-Constructing Sarajevo: Negotiating Socio-Political Complexity*, ed. Sofia Garcia and Bronwyn Kotzen (London: London School of Economics, 2014), 17.

¹⁵⁷ Cusin, "Remembering Dismemberment : The Politics of Memory in Bosnia-Herzegovina," 10.

¹⁵⁸ Moll, "Fragmented Memories in a Fragmented Country: Memory Competition and Political Identity-Building in Today's Bosnia and Herzegovina," 912.

¹⁵⁹ Kostadinova, "The Politics of Memory and the Post-Conflict Reconstruction of Cultural Heritage: The Case of Bosnia and Herzegovina," 18.

až po druhé světové válce, kdy se prvním z muzeí nové éry stalo právě dnešní Historické muzeum Bosny a Hercegoviny.¹⁶⁰ V meziválečném období vzniklo na území dnešní Bosny a Hercegoviny jediné muzeum a tím bylo současné Muzeum Republiky srbské založené v roce 1930. Názvy, sídla i zaměření obou muzeí byly od doby jejich vzniku v reakci na politický a společenský vývoj země několikrát obměněny, přičemž k poslední a zásadní redefinici funkce obou institucí došlo během bosenské války v 90. letech. Pro pochopení jejich současného fungování a pozice je nicméně potřebná znalost předchozího vývoje, protože muzea jako instituce vycházející ze sbírek vykazují velkou míru setrvačnosti. Následující podkapitoly proto shrnují historii obou muzeí.

3.1.1. Historické muzeum BaH

Instituce byla založena pod názvem Muzeum národního osvobození v Sarajevu (*Muzej narodnog oslobođenja u Sarajevu*) zákonem přijatým 13. listopadu 1945 Předsednictvem Lidového shromáždění BaH. Muzeum bylo zřízeno jako státní instituce pod přímou kontrolou Ministerstva osvěty Lidové republiky BaH a jeho financováním byla pověřena republiková vláda. Muzeum mělo podle zákona pokrývat průběh a vývoj národněosvobozeneckého boje i událostí s ním spojených a dále mělo „*uchovávat a pěstovat památku na národní hrdiny a oběti fašismu, hrdinství i obětování se našeho národa v osvobozené válce.*“¹⁶¹ Takto úzké zaměření muzea přitom jasně ukazuje na jeho propagandistickou funkci, neboť připomínání hrdinného partyzánského boje tvořilo centrální bod, o který Titův režim opíral svoji legitimitu. Muzeum se stalo největší a odborně nejzpůsobilejší muzejní institucí v republice se zaměřením na národněosvobozenecký boj a hrálo tak významnou úlohu v šíření titoistického narativu bratrství a jednoty jihoslovanských národů.

V roce 1949 byl název muzea změněn na Muzeum národní revoluce Bosny a Hercegoviny (*Muzej narodne revolucije Bosne i Hercegovine*) a jeho záběr se rozšířil o studium dělnického hnutí a socialistické výstavby. Od roku 1967 do roku 1993 neslo muzeum název Muzeum revoluce Bosny a Hercegoviny (*Muzej revolucije Bosne i Hercegovine*).¹⁶² Instituce se v prvních téměř dvaceti letech své existence několikrát

¹⁶⁰ Dražen Kotrošan et al., „Situation and Problems in the Museums in BiH in the Period of 1995 – 2005,” in *Condition of the Cultural and Natural Heritage in the Balkan Region*, ed. Mila Popović-Živančević (Belgrade: National Museum, 2007), 319.

¹⁶¹ Zakon br. 178, o osnivanju Muzeja narodnog oslobođenja u Sarajevu. In: Službeni list Federalne BiH, 28.11.1945.

¹⁶² „Muzej: O Nama,” *Oficiální Stránky Historického Muzea Bosny a Hercegoviny*, accessed May 1, 2015, <http://www.muzej.ba/index.php?lang=ba&sel=2>.

stěhovala z místa na místo a neustále se potýkala s nedostatkem prostoru. K rozvoji muzea došlo na konci 50. let, kdy začala také stavba vlastní budovy, která byla dokončena v roce 1963. Architekti Edo Šmihlen, Boris Magaš a Radovan Horvat získali za realizaci muzea první cenu v celojugoslávské architektonické soutěži a stavba je dosud považována za jednu z nejrepresentativnějších ukázek moderní architektury v regionu.¹⁶³ První stálá expozice byla slavnostně otevřena v roce 1966 a s malými obměnami zůstala na místě až do roku 1992.¹⁶⁴ Expozice tematizovala bosenské povstání v sedmdesátých letech 19. století, revolucionářské dělnické hnutí v meziválečném období či éru budování socialismu, více než polovina výstavního prostoru ale byla věnována národně osvobozenkému boji a komunistické revoluci.¹⁶⁵

Muzeum také pořádalo množství dočasných výstav, jež putovaly do dalších částí republiky. Od počátku fungování do roku 1992 vytvořili jeho zaměstnanci přibližně sto dvacet expozic, z nichž se drtivá většina tematicky týkala národněosvobozenkého boje.¹⁶⁶ Muzeum zdůrazňovalo svoji memoriální a výchovnou funkci a cílilo zejména na žáky základních a středních škol, kteří přicházeli do muzea v rámci organizovaných návštěv. Kromě nich přicházeli v organizovaných skupinách také vojáci či senioři. Počty návštěvníků byly velmi vysoké, což ukazuje na prominentní společenskou roli, která byla muzeu v období socialismu přikládána. Například v roce 1963, kdy mělo Sarajevo i s příměstskými oblastmi přibližně 175 tisíc obyvatel, překročil celkový počet návštěvníků 100 tisíc.¹⁶⁷

Aktivita muzea se však neomezovaly pouze na vlastní výstavní, sběratelskou a výzkumnou činnost. V rámci oficiálně ustanovené sítě muzeí poskytovala instituce odbornou i technickou pomoc dalším muzeím, která se soustředila na národněosvobozenký boj. Pomoc se týkala všech oblastí muzejní praxe od sběru a uchovávání materiálů až po realizaci stálých a dočasných výstav. Muzeum revoluce se tak mimo jiné stalo kurátorem stálých expozic většiny memoriálních muzeí

¹⁶³ "O Zgradi Historijskog Muzeja BiH," *Oficiální Stránky Historického Muzea Bosny a Hercegoviny*, accessed June 16, 2016, <http://muzej.ba/collections-research/the-bulding/>.

¹⁶⁴ Alma Leka, "Šezdeset I Pet Godina Historijskog Muzeja Bosne I Hercegovine: 1945-2010," in *Šezdeset I Pet Godina Historijskog Muzeja Bosne I Hercegovine: 1945-2010*, ed. Muhiba Kaljanac (Sarajevo: Historijski muzej BiH, 2010), 12.

¹⁶⁵ Tonči Grbelja, Dušan Kojović, and Dušan Otašević, *Vodič: Muzej Revolucije Bosne I Hercegovine* (Sarajevo: Muzej revolucije Bosne i Hercegovine, 1975).

¹⁶⁶ Muhiba Kaljanac, *Šezdeset I Pet Godina Historijskog Muzeja Bosne I Hercegovine* (Sarajevo: Historijski muzej BiH, 2010).

¹⁶⁷ Dragana Grabeljšek et al., *Popis Stanovništva, Domaćinstava I Stanova U 1961. Godini: Nacionalni Sastav Stanovništva FNR Jugoslavije* (Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1961).; Záznamy o počtu návštěvníků, Archiv Historického muzea BaH.

připomínajících slavné partyzánské bitvy.¹⁶⁸ Muzeum také vydávalo Sborník prací (*Zbornik radova*), jenž byl jedinou odbornou publikací v Bosně zabývající se činností jednotlivých muzeí i aktuálními otázkami teorie a praxe muzeologie. Od roku 1975 do roku 1990 bylo vydáno jedenáct čísel Sborníku, další publikaci však přerušila válka.¹⁶⁹

Proměna ideologického klimatu probíhající v Jugoslávii od druhé poloviny 80. let a s ní spojený odklon od titoistického narativu bratrství a jednoty znamenaly konec zmíněné etapy. Ideologická koncepce a úzká historická orientace muzea se staly neudržitelné. V dlouhodobém programu muzea na období 1991-2000 tehdejší ředitel Ahmed Hadžirović, který muzeum vedl v letech 1984 až 2002, předložil plán, podle něžž se muzeum mělo začít věnovat i dřívějším obdobím a transformovat se v historické muzeum BaH.¹⁷⁰ Změna názvu a zaměření muzea byla iniciována v listopadu 1990 v Národním shromáždění BaH a měla být potvrzena novým Zákonem o muzejní činnosti. K jeho přijetí však kvůli dramatickým událostem souvisejícím s postupnou dezintegrací SFRJ a počátkem války v Bosně došlo až o tři roky později.¹⁷¹

Období bosenské války představovalo jednoznačně nejtěžší etapu v historii instituce. Muzeum se ocitlo v těsné blízkosti válečné fronty, od které muzeum dělilo jen padesát metrů volného prostranství. Budova utrpěla vážné škody zvenku i zevnitř a exponáty byly vystaveny vysoké vlhkosti a proměnlivosti teplot kvůli přerušení dodávek elektřiny. Ve snaze zachránit muzejní sbírky byla stálá expozice z roku 1966 odinstalována a schována do suterénu.¹⁷² Z předválečného počtu 43 pracovníků do muzea během konfliktu docházela pouze čtvrtina.¹⁷³ I přes tento nedostatek personálu a velmi těžké podmínky, s nimiž se muzeum potýkalo, dokázali jeho zaměstnanci uspořádat v centru města tři výstavy.

Během války byl konečně schválen nový zákon o muzejní činnosti a následně byl vydán nový (a do současnosti poslední) statut muzea upravující jeho vnitřní organizaci. Zákon o muzejní činnosti z roku 1993 instituci definuje jako Historické muzeum BaH. Podle zákona mělo muzeum pokračovat ve své práci jako „*instituce veřejného zájmu*“ pro Republiku BaH a jeho zřizovatelská práva převzal parlament Republiky. Muzeum

¹⁶⁸ Leka, „Šezdeset I Pet Godina Historijskog Muzeja Bosne I Hercegovine: 1945-2010,“ 18–20.

¹⁶⁹ Leka, „Šezdeset I Pet Godina Historijskog Muzeja Bosne I Hercegovine: 1945-2010.“ „Muzej: O Nama.“

¹⁷⁰ Ahmed Hadžirović, „Historijski Muzej BiH U Dugoročnom Programu Razvoja Kulture U BiH Za Period 1991-2000 Godine,“ October 28, 1991.

¹⁷¹ Leka, „Šezdeset I Pet Godina Historijskog Muzeja Bosne I Hercegovine: 1945-2010,“ 17.

¹⁷² „7 Institucija: Historijski Muzej,“ *Tvsa.ba*, February 19, 2016,

<https://www.youtube.com/watch?v=A47ZnhyBIME>.

¹⁷³ *Ibid.*

bylo pověřeno zastávat roli centrálního muzea v oblasti historie země od příchodu Slovanů na Balkánský poloostrov až do současnosti.¹⁷⁴ Ve skutečnosti se však Historické muzeum této role nikdy neujalo. Po podepsání Daytonu se spolu s dalšími šesti kulturními institucemi¹⁷⁵ ocitlo v právním vakuu – příčinou byly nejasnosti ohledně výkladu smlouvy a z ní vycházející ústavy. Následkem toho žádný orgán nepřevzal jeho zřizovatelská práva a tím ani odpovědnost za jeho financování, což se stalo určujícím faktorem pro dnešní stav muzea.

3.1.2. Muzeum RS

Vznik Muzea Republiky srbské se pojí s obdobím nastolení královské diktatury Alexandra I., kdy bylo úplně změněno dosavadní správní členění Jugoslávie a teritorium bylo rozděleno do devíti bánovin ignorujících historické hranice jednotlivých částí království. Hlavními městy většiny bánovin se stala tradiční regionální centra jako Bělehrad, Ljubljana či Sarajevo a pouze Vrbaská bánovina se sídlem v Banje Luce se ocitla bez kulturních institucí jako muzeum či divadlo. Do té doby provinční město se tak dočkalo značného rozvoje. 26. září 1930 bán Svetislav-Tisa Milosavljević nechal založit Muzeum Vrbaské bánoviny (*Muzej Vrbaske banovine*), které pověřil sběrem etnografických materiálů v oblasti.¹⁷⁶

Svou výstavní činnost muzeum započalo v roce 1934 po přestěhování do nově postaveného domu Krále Petra I. velikého osvoboditele, kde sídlilo společně s divadlem, společenstvím Zmijanje a národní knihovnou. Dnes se v něm nachází Národní divadlo RS.¹⁷⁷ Za druhé světové války se Banja Luka stala součástí Nezávislého chorvatského státu. Akademický malíř Špiro Bocarić, který byl od založení muzea jeho ředitelem, byl ze svého postu sesazen okamžitě po začátku okupace města v roce 1941 a za dosud nevyjasněných okolností byl zavražděn. Muzeum bylo přejmenováno na Národní muzeum chorvatské krajiny (*Narodni muzej Hrvatske Krajine*) a všichni srbští zaměstnanci jej museli opustit. Z muzea byly odstraněny

¹⁷⁴ Uredba sa zakonskom snagom o ustanovama. In: Službeni list Republike Bosne i Hercegovine 20. 8. 1993.

¹⁷⁵ Národním muzeum Bosny a Hercegoviny, Umělecká galerie Bosny a Hercegoviny, Národní a univerzitní knihovna Bosny a Hercegoviny, Muzeum literatury, Kinetéka Bosny a Hercegoviny a Knihovna pro slepé a slabozraké osoby.

¹⁷⁶ Rozhodnutí o jmenování Špire Bocarića prvním ředitelem Muzea Vrbaské bánoviny. In: Kraljevstva banska uprava, br. 15839/30, 26. 9. 1930.

¹⁷⁷ Radmila Kulundžija, *Od Muzeja Vrbaske Banovine Do Muzeja Republike Srpske (1930 - 2010)* (Banja Luka: Muzej Republike Srpske, 2010), 33, 34, 287.

předměty, které se jakkoliv vázaly k Srbům a srbské kultuře.¹⁷⁸ Po válce se muzeum etablovalo jako Státní etnografické muzeum Bosenské krajiny v Banje Luce (*Državni etnografski muzej Bosanske Krajine u Banjoj Luci*). V duchu doby budování socialismu začaly být kromě etnografických předmětů sbírány také artefakty související s národněosvobozeneckým bojem. Stálá expozice se v té době skládala z etnografických, archeologických a mineralogických materiálů, ale i ze starých zbraní a několika exponátů z dělnického hnutí a druhé světové války.¹⁷⁹

V roce 1953 bylo muzeum spojeno s Muzeem národního osvobození v Banje Luce coby Národní muzeum v Banje Luce (*Narodni muzej u Banjoj Luci*). Z jeho jména tak byl definitivně vypuštěn přívlastek „etnografický“. Muzeum od té doby mělo hrát dvojí úlohu; posilovat jak jugoslávskou komunistickou identitu, tak i povědomí o kulturním dědictví regionu.¹⁸⁰

V 60. letech došlo k další změně názvu na Muzeum Bosenské Krajiny v Banje Luce (*Muzej Bosanske Krajine u Banjoj Luci*), pod nímž muzeum fungovalo až do 90. let. V tomto období získalo vlastní statut a bylo celkově reorganizováno. Značně se rozšířil jeho záběr a jeho struktura se velmi přiblížila té dnešní. Instituce nově zahrnovala oddělení archeologie, historie, národní revoluce, etnografie a přírodovědy, knihovnu a preparátorskou, pedagogickou a administrativně-finanční službu.¹⁸¹ V oblasti etnografie či přírodovědy bylo muzeum pověřeno pokrývat teritorium Bosenské krajiny i centrální Bosny, zatímco v historii a archeologii pouze povodí řeky Vrbas. Stálá výstava byla v té době rozšířena o expozice týkající se dělnického hnutí, národněosvobozeneckého boje i budování socialismu, čímž byla posílena ideologická funkce muzea podtrhující dominantní narativ bratrství a jednoty jihoslovanských národů.¹⁸²

V roce 1969 zasáhlo Banju Luku zemětřesení, které negativně ovlivnilo i vývoj muzea nuceného následujících třináct let přežívat v provizorních prostorách. Muzeum bylo uzavřeno pro veřejnost a připravovalo pouze dočasné tematické výstavy putující po regionu.¹⁸³ Teprve v roce 1982 muzeum získalo nové prostory, a to v Domě dělnické solidarity, kde sídlí dodnes. O rok později byla vytvořena stálá expozice, kterou muzeum prezentovalo pouze s malými obměnami až do roku 1997, kdy byla „z

¹⁷⁸ Milica Radojić and Janko Vračar, *Vodič Kroz Muzeje I Galerije Republike Srpske* (Banja Luka: Muzej Republike Srpske, 2015), 9.

¹⁷⁹ Kulundžija, *Od Muzeja Vrbaske Banovine Do Muzeja Republike Srpske (1930 - 2010)*, 248–9.

¹⁸⁰ Lozić, “(Re) Shaping History in Bosnian and Herzegovinian Museums,” 318.

¹⁸¹ Kulundžija, *Od Muzeja Vrbaske Banovine Do Muzeja Republike Srpske (1930 - 2010)*, 70–71.

¹⁸² *Ibid.*, 230.

¹⁸³ Kulundžija, *Od Muzeja Vrbaske Banovine Do Muzeja Republike Srpske (1930 - 2010)*, 76-8.

objektivních důvodů“ uložena do skladů muzea.¹⁸⁴ Obsahovala sekci o archeologii, středověku, tureckém období, dělnickém hnutí, národněosvobozeneckém boji a revoluci, budování socialismu a etnologii a tematickou přírodovědnou výstavu.¹⁸⁵

Současný název muzeum získalo rozhodnutím vlády Republiky srbské 14. listopadu 1992, když se z regionálního muzea stalo centrálním muzeem jednostranně vyhlášeného srbského státu v Bosně, jehož existence byla později potvrzena Daytonskou smlouvou.¹⁸⁶ Teritoriální záběr muzea se tímto rozhodnutím zásadně rozšířil. Zejména se však změnil politický kontext, v němž muzeum působilo, i aktéři, jejichž politickou moc a legitimitu mělo svým historickým narativem posilovat. Místo prosazování jugoslavismu, socialismu či ideálu bratrství a jednoty se instituce potřebovala přeorientovat tak, aby poskytovala historické ospravedlnění budování srbského státu v Bosně. Symboly a sochy asociované se starým režimem byly z prostoru muzea odstraněny a jeho pracovníci se začali místo historie Bosenské krajiny obecněji zabývat kulturou a dějinami srbskými.¹⁸⁷

Během bosenské války (1992-1995) se instituce potýkala s nedostatkem financí i zaměstnanců a kvůli výpadkům v dodávkách vody a elektřiny utrpěla škody také budova, v níž se muzeum nachází. V prvním desetiletí po válce strádalo muzeum, podobně jako ostatní kulturní instituce v BaH i RS, podfinancováním a malým zájmem politiků i veřejnosti.¹⁸⁸ Ambiciózní požadavek, aby se z provinčního muzea mapujícího etnografii a historii regionu vyvinula centrální kulturní instituce RS, se v důsledku toho dařilo naplňovat jen velice pomalu a potřebné změny za politickými událostmi výrazně zaostávaly. Důkazem neschopnosti muzea dostat své nové úloze je skutečnost, že k finálnímu odstranění stálé výstavy z doby socialismu došlo až v roce 1997.

3.2. Právní postavení a správní orgány

Činnost muzeí je ukotvena zákonem a dalšími právními předpisy, v nichž je stanoveno, které orgány jsou pověřeny řízením a strategickou orientací muzeí. Tyto orgány mají za úkol chránit dědictví, které muzea schraňují, i „lidské zdroje, fyzické i

¹⁸⁴ Ljuban Bajić, „Uvodna Riječ,” in *Muzej Republike Srpske: Vodič*, ed. Maja Anders (Banja Luka: Muzej Republike Srpske, 2004), 5–8. 7

¹⁸⁵ Kulundžija, *Od Muzeja Vrbaske Banovine Do Muzeja Republike Srpske (1930 - 2010)*.

¹⁸⁶ Odluka o osnivanju Muzeja Republike Srpske. In: *Sjednica Vlade Republike Srpske*, br. 02-416, 19. 11. 1992.

¹⁸⁷ Lozić, “(Re) Shaping History in Bosnian and Herzegovinian Museums.”

¹⁸⁸ Kulundžija, *Od Muzeja Vrbaske Banovine Do Muzeja Republike Srpske (1930 - 2010)*. 104

finanční, které byly k tomuto účelu poskytnuty.“¹⁸⁹ Dále je jejich odpovědností dbát na to, aby muzea měla svůj statut či zřizovací listinu, která jasně vymezuje jejich právní postavení, úkoly, vnitřní organizaci i charakter. V BaH byla Daytonskou mírovou smlouvou celá oblast kultury svěřena do pravomoci entit či kantonů. Muzeum RS bylo přeregistrováno na úroveň entity, avšak u Historického muzea k přeregistraci dosud nedošlo. Jeho právní status totiž zůstává nejasný kvůli nejednoznačnosti ve výkladu Ústavy BaH ustanovené Daytonem.

Spor se týká Daytonem nespécifikované otázky, jestli by sedm kulturních institucí „s významem pro celou BaH“, které byly v době podpisu smlouvy státními institucemi Republiky BaH, mělo zůstat v kompetencích státu, či připadnout entitám jako celá oblast kultury.¹⁹⁰ Podle názoru, který většinou hájí bosňáci politici, potvrdila ústava kontinuitu existujících právních předpisů Republiky BaH, což se týká i předpisů definujících právní status zmíněných institucí.¹⁹¹ Politici představitelé RS však prosazují jiný výklad sporné otázky, podle nějž kontinuita předpisů platí, jen pokud není v rozporu s novou ústavou. Vzhledem k tomu, že Dayton svěřil kulturu do kompetence entit, k zmíněnému rozporu podle této interpretace dochází.¹⁹²

Tento právní spor by nicméně sám o sobě nebylo těžké vyřešit, kdyby nepřesahoval do politiky.¹⁹³ Politické i kulturní elity Republiky srbské se snaží prosadit, aby správu zmíněných sedm institucí převzala Federace BaH a instituce se tak dostaly na stejnou úroveň jako kulturní instituce RS.¹⁹⁴ Podle jednoho z kurátorů Národního muzea existence a fungování těchto národních institucí potvrzuje ideu Bosny jako suverénní, jednotné a multietnické země a svědčí o odolnosti a heterogenitě bosenské kultury. Přesně z těchto důvodů se od nich podle jeho názoru představitelé Republiky srbské

¹⁸⁹ "Etika Institucí," *Asociace Muzeí a Galerií ČR*, accessed July 20, 2016, http://www.cz-museums.cz/web/deni_v_oboru/eticky-kodex-muzei/etika-instituci.

¹⁹⁰ Jasmina Gavrankapetanović-Redžić, "Intervju Sa Strajom Krsmanović," June 13, 2014, <http://www.medianthrop.rankomunitic.org/jasmina-gavrankapetanovic-redzic-intervju-sa-strajom-krsmanovic-direktor-umjetnicke-galerije-bih>.

¹⁹¹ "Ministar Civilnih Poslova Adil Osmanović O Sedam Institucija Kulture Od Značaja Za BiH U Intervjuu Nezavisnom BH Dnevniku 'Oslobođenje' - Zabrinjavajuće Je to Da Se Javno Mnjenje Već Počelo Navikavati Na to Da Je Zemaljski Muzej Zatvoren, a Znamo Koliko B," *Ministry of Civil Affairs of Bosnia and Herzegovina*, 2015, <http://www.mcp.gov.ba/vijesti/default.aspx?id=5884&langTag=en-US>.

¹⁹² Bosna i Hercegovina, *Vijeće Ministara*, br. 05-50-1-3171/13, Sarajevo, 11. 12. 2013. https://www.parlament.ba/sadrzaj/pitanja/predstavnicki_dom/odgovori/?id=53860

¹⁹³ Marzia Bona, "Bosnia: Rampant Festivals and Bankrupt Museums," *Culture Shutdown*, September 6, 2012, <http://www.cultureshutdown.net/bosnia-rampant-festivals-and-bankrupt-museums>.

¹⁹⁴ Pijetlović, "Irena Soldat-Vujanović: Sarajevske Institucije Koče Preregistraciju."

distancují.¹⁹⁵ K podobnému výkladu se přiklání i mnoho komentátorů, kteří vnímají srbské trvání na tom, že kultura patří výhradně do pravomocí entit, za útok na sdílenou kulturu a paměť vedený z pozic exkluzivistické nacionalistické politiky. Tvrdí, že blokování financování a správy zmíněných institucí na státní úrovni je určováno snahou nepřipustit existenci sdílené bosenské minulosti a kulturních tradic, které tvoří legitimizační prvek státu.¹⁹⁶

Ministři Republiky srbské své stanovisko kromě odkazů na porušování Ústavy hájí také nepřijatelností toho, aby se všechny kulturní instituce „celkového významu a zájmu pro Bosnu a Hercegovinu“ nacházely v Sarajevu.¹⁹⁷ Ze současného kritického stavu zmíněných institucí viní srbští představitelé Federaci BaH, která na rozdíl od Republiky srbské neprovedla jejich přeregistraci a nepřevzala za ně odpovědnost.¹⁹⁸ Jistý podíl na současném stavu připisují představitelům Federace BaH i někteří místní novináři kritizující je za nedostatečnou aktivitu a upřednostňování politicky méně citlivých a zahraničně viditelnějších festivalů a jednorázových akcí.¹⁹⁹

3.2.1. Historické muzeum BaH

Od zániku Republiky BaH a jejího parlamentu, který byl podle zákona z roku 1993 zřizovatelem Historického muzea, zřizovatelská práva instituce nikdo nepřevzal. Historické muzeum se tudíž potýká s praktickou absencí politické správy instituce. Ředitelka Elma Hašimbegovičová²⁰⁰ je podle svých vlastních slov ve svých rozhodnutích plně svobodná a má kromě vlastní nevyhnutelné autocenzury zcela volné ruce.²⁰¹ Vnímá to jako jedno z mála pozitiv nevyřešeného právního statusu muzea,

¹⁹⁵ Tanja Softić, "Catalogue of Silence: Sarajevo's Museums and Libraries, 20 Years after the War," *Exposure*, November 28, 2014, <https://tanjasoftic.exposure.co/catalogue-of-silence>.

¹⁹⁶ Bona, "Bosnia: Rampant Festivals and Bankrupt Museums."

¹⁹⁷ "Ministarstvo Prosvjete I Kulture RS-a Protiv Memoranduma O Radu Ustanova Kulture BiH," *Faktor*, September 16, 2015, <http://faktor.ba/ministarstvo-prosvjete-i-kulture-rs-a-protiv-memoranduma-o-radu-ustanova-kulture-bih/>.

¹⁹⁸ Pijetlović, "Irena Soldat-Vujanović: Sarajevske Institucije Koče Preregistraciju."

¹⁹⁹ Bona, "Bosnia: Rampant Festivals and Bankrupt Museums." Softić, "Catalogue of Silence: Sarajevo's Museums and Libraries, 20 Years after the War."

²⁰⁰ Elma Hašimbegovičová se narodila v roce 1977 v Sarajevu. V roce 2001 vystudovala historii na Filosofické fakultě v Sarajevu a o rok později získala magisterský titul na Středoevropské univerzitě v Budapešti v oboru středověkých studií. Je autorkou učebnice historie pro gymnázia i několika dalších odborných článků. V Historickém muzeu začala pracovat jako kurátorka v roce 2001, stala se autorkou několika samostatných i kolektivních výstav a na ředitelský post nastoupila v roce 2013.

²⁰¹ Elma Hašimbegovičová (ředitelka Historického muzea BaH), v osobním rozhovoru s autorkou, 16. 3. 2016.

protože jí to přes všechny těžkosti dovoluje experimentovat a vytvářet muzeum podle vlastních představ.²⁰²

V důsledku zmíněných sporů funguje Historické muzeum po většinu poválečného období bez správního výboru a jakéhokoliv jiného dozorčího orgánu. Objevilo se sice několik pokusů o jmenování správního výboru, nikdy však nepřinesly trvalé řešení, protože byly v závěru shledané jako protiústavní. Poslední iniciativu v tomto směru vyvinul v roce 2015 ministr občanských záležitostí Adil Osmanović, který se v otázce vyřešení statusu sedmi kulturních institucí začal velmi aktivně angažovat.²⁰³ Po mnoha letech se stal prvním politickým představitelem, jenž Historické muzeum navštívil a osobně se setkal s vedením všech sedmi institucí. Osmanović inicioval vznik *Memoranda o financování sedmi institucí kultury s významem pro BaH* a jmenoval 54 členů správních a dozorčích výborů těchto sedmi institucí. Srbský zástupce ministra občanských záležitostí a srbští ministři zasedající v Radě ministrů nicméně podali Odvolací radě žalobu za protiústavnost ministrova postupu. Žaloba uspěla, protože Ministerstvo není zřizovatelem muzea a nemá právo jeho správní orgány jmenovat. Správní výbory tudíž po krátkém období svého fungování musely činnost ukončit.²⁰⁴ Podle Elmy Hašimbegovičové byla iniciativa od počátku odsouzena k neúspěchu, přesto však ředitelka krátké období zvýšené pozornosti o činnost muzea a spolupráci se správním výborem hodnotila velmi kladně. Dlouhodobý nezájem a nemožnost poradit se s nikým je podle jejích slov frustrující.²⁰⁵

3.2.2. Muzeum RS

Muzeum Republiky srbské je v dnešní době jednou z devíti kulturních institucí na úrovni entity, podle slov ředitelky Nady Puvačičové²⁰⁶ tou nejvýznamnější.²⁰⁷ Zřizovatelem muzea je Ministerstvo osvěty a kultury RS, z jehož rozpočtu je muzeum

²⁰² Elma Hašimbegovičová, v osobním rozhovoru s autorkou, 16. 3. 2016.

²⁰³ "Osmanović: Hitno riješiti Status Zemaljskog I Historijskog Muzeja," *Klix*, June 5, 2015, <http://www.klix.ba/vijesti/kultura/osmanovic-hitno-rijesiti-status-zemaljskog-i-historijskog-muzeja/150605068>.

²⁰⁴ Željka Domazet, "Osmanović Nezakonito Imenovao 54 Člana Odbora," *Glas Srpske*, February 18, 2016, http://www.glassrpske.com/novosti/vijesti_dana/Osmanovic-nezakonito-imenovao-54-clana-odbora/lat/203185.html.

²⁰⁵ Elma Hašimbegovičová, v osobním rozhovoru s autorkou, 16. 3. 2016.

²⁰⁶ Nada Puvačičová se narodila v roce 1951, gymnázium absolvovala v Banje Luce a poté vystudovala Filologickou fakultu v Bělehradě. Od roku 1977 do roku 2006 působila jako novinářka v mnoha různých médiích, zejména však v Glasu Srpske či RTRS, veřejné televizi Republiky srbské, kde měla na starosti vzdělávací programy o významných osobnostech, datech a objektech z kulturní historie RS. Nejvíce se v profesní činnosti věnovala oblasti kultury. Ředitelkou Muzea RS se stala v roce 2006. Viz. Kulundžija, *Od Muzeja Vrbaske Banovine Do Muzeja Republike Srpske (1930 - 2010)*. 312.

převážně financováno. Instituce se řídí zákonem o muzejní činnosti, upravujícím všechny základní oblasti muzejní práce, který v roce 2008 přijal parlament Republiky srbské. Podle tohoto zákona má Muzeum RS spolu s Muzeem současného umění RS kompetence centrální muzejní instituce entity. Zakladatelem centrálních muzeí je entita a jejich ředitele jmenuje vláda RS na základě veřejného konkurzu na období čtyř let.²⁰⁸ Ředitel je odpovědný za finanční vedení muzea, navrhuje plán a program celé instituce, jednací řád expertního kolegia, jehož členy jsou všichni kurátoři muzea, a rozhoduje o povinnostech zaměstnanců. Jeho hlavní funkce však spočívá v roli prostředníka mezi muzeem a správním výborem, jemuž je povinen předkládat roční plán, zprávy o veškeré činnosti a jehož usnesení musí vykonávat.²⁰⁹

Správní výbor navrhuje a přijímá statut muzea, schvaluje program jeho práce i rozvoje, sestavuje jeho finanční plán, předkládá změny týkající se organizace jeho chodu, dodává ministerstvu zprávu o práci muzea a celkově činnost muzea kontroluje. Členové výboru jsou jmenováni vládou RS na základě veřejné soutěže a návrh Ministerstva osvěty a kultury RS.²¹⁰ Podle zákona i slov ředitelky je správní výbor hlavním orgánem, který muzeum skrze ředitelku řídí.²¹¹ Na práci správního výboru i muzea dohlíží tříčlenný dozorčí výbor, přičemž jeden z jeho členů vždy pochází z řad zaměstnanců muzea. Kandidáti jsou voleni pětičlennou komisí sestavenou vládou RS. Komise se musí skládat ze dvou odborníků a tří zaměstnanců státních institucí. Členové správního i dozorčího výboru mají čtyřleté mandáty a musí být odborníky v muzeu blízkých odvětvích. Velmi často jde o právníky, historiky či ekonomy. Od roku 2016 musí ministru osvěty a kultury RS nově podat detailní výkaz o své práci a plán na následující rok kromě výborů i ředitel muzea.²¹²

Muzeum je tedy velmi úzce a skrze víceúrovňovou kontrolu provázáno s politickou scénou RS. Samotná struktura správy muzea sice sleduje obecné muzejní standardy, politické klima srbské entity však posiluje roli politických vazeb. Republika srbská je pouze dvacet let starý politický útvar, k jehož vytvoření podle mnohých Bosňáků, Chorvatů, zahraničních pozorovatelů a jednotlivců z řad Srbů samotných došlo skrze

²⁰⁷ Nada Puvačičová (ředitelka Muzea RS), v osobním rozhovoru s autorkou, 30. 3. 2016.

²⁰⁸ Zakon br. 01-020-1194/08, o muzejskoj djelatnosti. In: Službeni glasnik Republike Srpske, br. 89, 25. 9. 2008.

²⁰⁹ Ibid.

²¹⁰ Ibid.

²¹¹ Ibid.; Nada Puvačičová, v osobním rozhovoru s autorkou, 30. 3. 2016.

²¹² Nada Puvačičová, v osobním rozhovoru s autorkou, 30. 3. 2016.

genocidu a etnické čistky.²¹³ Minulost je politickými a kulturními elitami RS využívána jako nástroj k ospravedlnění vzniku RS a nezbytnosti její existence, válečné události z 90. let nicméně v tomto ohledu představují velmi problematické dědictví a nadále jsou politicky vysoce citlivým tématem. Dá se tedy očekávat, že zákonem a statutem daná provázanost s politikou se promítne v politickém tlaku na vedení muzea více než v demokraticky konsolidovaných zemích. Ředitelka Nada Puvačić sama opakovaně zdůraznila komplexní kontrolu, které je muzeum podřízeno. V odpovědi na dotaz, jací lidé sedí ve správním výboru, uvedla, že to jsou členové politických stran a že politická příslušnost „*diktuje*“ jejich výběr.²¹⁴ Druhý den mě vyhledala s tím, že si teprve v noci uvědomila váhu svých slov a vylekala se. Její strach evidentně pramenil z obavy, že se její slova dostanou na veřejnost, neboť se opakovaně ptala, pro koho pracuji. Snažila se vzít své výroky zpět a vysvětlit mi, že jde o velmi citlivé otázky a že politika samozřejmě má na muzeum vliv, ale například ona se jí neúčastní.²¹⁵ Napjatá atmosféra se již nerozplynula. Musela jsem sepsat protokol o tom, kdo jsem, a muzeum opustit.

Atmosféru strachu plynoucí z vyřčení politicky nevhodných komentářů potvrdil také Bratislav Teinović, jeden z historiků pracujících v muzeu.²¹⁶ Skutečný rozsah politického tlaku, jemuž je vedení muzea vystaveno, ale na základě těchto událostí nelze určit, protože reakce ředitelky mohla být přehnaná a řízená více jejím subjektivním vnímáním situace než opodstatněnými obavami. Není tudíž ani možné posoudit, do jaké míry odpovídají na politické zakázky výstavní a další činnosti muzea. Přesto však zmíněný konflikt o fungování muzea mnohé naznačuje. Minimálně lze poměrně spolehlivě usuzovat, že muzeem institucionalizované historické narativy jsou v souladu s oficiální linií prosazovanou politickou elitou Republiky srbské.

3.3. *Financování*

S otázkou právního statusu je přímo spojen problém financování, protože za materiální zajištění instituce by měl odpovídat zřizovatel. Rozdílné právní postavení muzeí se tak výrazně projevuje v jejich finančních příjmech a zajištění, což má zcela zásadní vliv na jejich fungování a aktivity.

²¹³ Miller, “Contested Memories: The Bosnian Genocide in Serb and Muslim Minds”; Šušnica, “Pop-Mitološko Označevanje ‘naših’ Ulic Študija Primera Banje Luke.”

²¹⁴ Nada Puvačićová, v osobním rozhovoru s autorkou, 30. 3. 2016.

²¹⁵ Nada Puvačićová, v osobním rozhovoru s autorkou, 31. 3. 2016.

²¹⁶ Bratislav Teinović (vyšší kurátor-historik v Muzeum Republiky srbské), v rozhovoru s Anou Dumančić, 18. 5. 2016.

Za financování Muzea RS je jako zřizovatel odpovědné Ministerstvo osvěty i kultury RS, které pokrývá tři základní typy muzejních výdajů: platy zaměstnanců, roční program a režijní náklady. Platy zaměstnanci dostávají pravidelně, ale na režijní náklady podle slov ředitelky muzeum dostává jen polovinu zdrojů, které potřebuje (měsíčně místo 8 tisíc KM pouhé 4 tisíce).²¹⁷ Nejvíce nestálou položku však představuje obnos určený na roční program – například v roce 2012 muzeum dostalo 140 tisíc KM, ale v roce 2016 kvůli finančním potížím RS nedostane nic.²¹⁸ Malou a v celkovém objemu nevýznamnou finanční podporu získává muzeum také od města Banja Luka.²¹⁹

Historické muzeum nemá vlastní rozpočet a vstupuje do každého roku s nejistotou, kolik prostředků se mu podaří získat.²²⁰ Muzeum je částečně financováno Ministerstvy kultury a sportu Federací BaH a Kantonem Sarajevo, ale přidělené prostředky jsou nestálé a zdaleka ne dostatečné.²²¹ Kantonální ministerstvo Historickému muzeu v současnosti například vyplácí 3900 KM měsíčně, což představuje částku, která nepokryje ani režijní náklady.²²²

Významným zdrojem příjmů jsou pro obě muzea peníze od státního Ministerstva občanských záležitostí, které jsou všem kulturním institucím v zemi rozdělovány na základě žádostí o granty na jednotlivé projekty. V roce 2015 bylo Historickému muzeu z těchto zdrojů alokováno 85 tisíc KM a o rok dříve 75 tisíc KM. Muzeum RS ze stejného balíku obdrželo za rok 2015 50 tisíc KM a o rok dříve 55 tisíc KM. Elma Hašimbegovičová však zdůrazňuje to, že Muzeum v Banje Luce může peníze určené na projekty skutečně na dané projekty použít, zatímco Historické muzeum musí z přidělených financí pokrýt i platy zaměstnanců a další výdaje, které není z čeho jiného zaplatit.²²³

²¹⁷ Nada Puvačičová, v osobním rozhovoru s autorkou, 30. 3. 2016.

²¹⁸ Nada Puvačičová, v osobním rozhovoru s autorkou, 30. 3. 2016.

²¹⁹ Milenko Đorđević (kurátor-historik v Muzeu RS), v osobním rozhovoru s autorkou, 30. 3. 2016.

²²⁰ Armina Sadiković, "(Ne)poznato Lice Sa Arminom - Gošća Elma Hašimbegović," *TV1*, January 16, 2016, <http://www.tv1.ba/produkcija/formati/ne-poznato-lice-sa-arminom/26262-video-ne-poznato-lice-sa-arminom-gosca-elma-hasimbegovic-16-1-2016.html>.

²²¹ Federální ministerstvo Historickému muzeu v roce 2013 alokovalo pouhých 20 tisíc konvertibilních marek (dále jen KM), v roce 2014 jej významně podrželo sumou 240 tisíc KM, čímž mu umožnilo poměrně normální fungování, a v následujícím roce obnos zkrátilo na polovinu. Podle dostupných informací navíc federativní Ministerstvo nejméně do března roku 2016 žádné peníze za předchozí rok nevyplatilo a muzeum údajně nemá žádnou garanci, že finance nakonec obdrží. "Zimski Problemi Historijskog Muzeja: Krov Još Uvijek Prokišnjava, Iščekujemo Početak Radova," *Klix*, October 9, 2015, <http://www.klix.ba/vijesti/kultura/zimski-problemi-historijskog-muzeja-krov-jos-uvijek-prokisnjava-iscekujemo-pocetak-radova/151008084>.

²²² Elma Hašimbegovičová, v osobním rozhovoru s autorkou, 16. 3. 2016.

²²³ Elma Hašimbegovičová, v osobním rozhovoru s autorkou, 20. 4. 2016.

Obě muzea se snaží získávat další prostředky od donorů, sponzorů či pronájmem svých prostor. Výrazným zdrojem příjmů se stala spolupráce s velvyslanectvími a jinými zahraničními organizacemi jako je například British Council, které financují konkrétní projekty a výstavy, na nichž se spolupodílejí. Nejintenzivnější kontakty mají obě muzea díky jazykové i kulturní blízkosti s institucemi v Chorvatsku a Srbsku. Historické muzeum pravidelně spolupracuje také s ambasádami Rakouska, Spojených států amerických, Švýcarska či Španělska.²²⁴ To, že si Historické muzeum vybuodovalo bohatší vazby na zahraniční aktéry, je částečně dáno jeho geografickým umístěním, které jej činí dostupnějším a viditelnějším. Podílí se na tom však i osobní aktivita ředitelky a závislost na zahraničních příjmech z důvodu zcela nedostatečného financování z lokálních zdrojů.

Na rozdíl od Muzea RS, kterému je finančně zajištěn alespoň základní chod a platy zaměstnanců, se Historické muzeum stále pohybuje na hranici přežití. Budova již více než dvacet let po konci války zůstává nevytápěna a nedočkala se ani základní rekonstrukce, takže fasáda se na několika místech rozpadá a zůstávají v ní díry po kulkách. V letech 2004-2005 a 2012 bylo muzeum kvůli dluhům a nedostatku financí na platy zaměstnanců dokonce nucené na několik měsíců zavřít své dveře pro návštěvníky.²²⁵

Finanční krize muzeum donutila vzít aktivitu do vlastních rukou a přeorientovat se místo spoléhání na klasické zdroje financování směrem k fundraisingové strategii.²²⁶ Byla spuštěna iniciativa *Bud' solidární, zahřejme muzeum* zaměřená zejména na obrácení pozornosti veřejnosti k problémům, s nimiž muzeum bojuje. V důsledku politických sporů Historické muzeum utrpělo velkou ztrátu prestiže a nová iniciativa měla za cíl ukázat, že nejde o problém pracovníků muzea, nýbrž o péči o společné historické dědictví, jež je v zájmu všech občanů.²²⁷ Muzeum se na sedm dní otevřelo veřejnosti a nabídlo návštěvníkům nespočet kulturních akcí, na nichž vystoupilo mnoho umělců a významných osobností.²²⁸ Podle Elmy Hašimbegovičové byla tato akce bodem zlomu, kdy se výrazně proměnilo vnímání muzea občany a instituce zároveň

²²⁴ Elma Hašimbegovičová, v osobním rozhovoru s autorkou, 16. 3. 2016.

²²⁵ "Historijski Muzej BiH Zatvorio Vrata Za Posjetioce," *Al Jazeera Balkans*, January 4, 2012, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/historijski-muzej-bih-zatvorio-vrata-za-posjetioce>.

²²⁶ Elma Hašimbegovičová, v osobním rozhovoru s autorkou, 16. 3. 2016.

²²⁷ Sadiković, "(Ne)poznato Lice Sa Arminom - Gošća Elma Hašimbegović."

²²⁸ "Historijski Muzej BiH," *Culture Shutdown*, September 23, 2012, <http://www.cultureshutdown.net/historijski-muzej-bih/>.

navázala již zmíněné kontakty se zahraničními organizacemi a ambasádami.²²⁹ Jistou naději na zlepšení poměrů skýtá také zmíněné Memorandum podepsané v roce 2015 35 představiteli na všech úrovních moci od státní až po obecní. Jednotlivé složky vlády se v Memorandu zavázaly navýšit své výdaje na kulturu na konkrétně stanovené částky, které by dohromady měly zajistit základní financování institucí minimálně do roku 2018, kdy proběhnou nové volby.²³⁰

3.4. Vnitřní organizace

Rozdílná právní a finanční situace obou muzeí se velmi jasně promítá i do způsobu jejich vnitřního chodu a organizace. Povýšení regionálního muzea na centrální Muzeum RS je dobře viditelné například v rozšíření množství zaměstnanců, výjimečného jevu v zemi, kde se většina muzeí musela vypořádat s úbytkem až poloviny personálu.²³¹ V konkrétních číslech počet zaměstnanců Muzea Republiky srbské vzrostl z 25 na počátku války přes 37 v roce 2006 až na současných 42.²³² Naproti tomu Historické muzeum zaměstnávalo před válkou 43 pracovníků, jejich počet do roku 2006 klesl na 19 a kvůli odchodu několika z nich do důchodu má nyní muzeum zaměstnanců pouze 14.²³³ V důsledku toho se také velmi liší, jak se skutečné fungování blíží organizačním řádům muzeí.

3.4.1. Historické muzeum BaH

Poslední organizační řád Historického muzea byl vydán v roce 1994. Podle něj by se muzeum mělo skládat z muzejního oddělení a z oddělení pro všeobecné a finanční práce, jehož součástí by měla být také pedagogická služba. Muzejní oddělení by mělo být členěno do úseků pro středověk, turecké období, rakousko-uherské období, novou historii a technické práce. Kromě funkce ředitele by muzeum mělo mít i zástupce ředitele pro muzeologii a tajemníka. Vnitřní řád dále přesně specifikuje, které oblasti bosenských dějin či sbírek by jednotliví odborní pracovníci měli mít na starosti. Práce je rozvržena pro 18 kurátorů a celkový počet zaměstnanců by měl čítat 41 osob. Při současném počtu 14 zaměstnanců, mezi nimiž je pouze pět kurátorů, je tedy předepsané fungování muzea zcela nemožné.

²²⁹ Elma Hašimbegovičová, v osobním rozhovoru s autorkou, 16. 3. 2016.

²³⁰ J. Milanović, "Ministry of Civil Affairs of Bosnia and Herzegovina," 2015, <http://www.mcp.gov.ba/vijesti/default.aspx?id=5884&langTag=en-US>.

²³¹ Kotrošan et al., "Situation and Problems in the Museums in BiH in the Period of 1995 – 2005." 321

²³² Ibid., 322.; Nada Puvačičová, v osobním rozhovoru s autorkou, 30. 3. 2016.

²³³ Ibid.; Sadiković, "(Ne)poznato Lice Sa Arminom - Gošća Elma Hašimbegović."

Většina pozic zůstává neobsazena, instituce například nezaměstnává žádného pedagoga. Současní kurátoři jsou sice oficiálně přiřazeni k jednotlivým pozicím rozepsaným v organizačním řádu (dva jsou pověřeni zabývat se obdobím středověku, jeden obdobím rakousko-uherské okupace, jeden obdobím od druhé světové války a jeden historií umění), ve skutečnosti se na ně však nijak systematicky nesoustředí. V posledních letech se muzeum věnuje téměř výhradně období moderních dějin a kurátoři pracují na aktuálních projektech bez ohledu na to, spadají-li do jejich odborných kompetencí či nikoliv.

Historik Mesud Hero pověřený zkoumáním druhé poloviny 20. století, který v muzeu působí již od roku 1988 a je jeho nejdéle pracujícím odborným zaměstnancem, je s touto situací dlouhodobě nespokojen. Otevřeně kritizuje ostatní kurátory za to, že pouze poslouchají ředitelku a nevěnují se své specializaci.²³⁴ Hero také podtrhuje, že nikdo není jmenován na pozici tajemníka ani zástupce ředitele pro muzeologii, takže ředitelka Elma Hašimbegovičová všechny tyto pozice vykonává sama a dokonce o všem rozhoduje bez konzultací s ostatními kurátory. S ohledem na poslední výtku ředitelka Hašimbegovičová přiznává, že odborné kolegium, jehož členy jsou všichni kurátoři, se již nějakou dobu skutečně neschází.²³⁵ Herovu ostrou kritiku je ale nutné vnímat v kontextu jeho celkového působení v muzeu. Jeho neshody s předchozí ředitelkou Muhibou Kaljanacovou, jež odešla do penze v roce 2013, vedly i k několika soudním sporům a zásahům policie.²³⁶ On sám navíc uznává, že za vedení Elmy Hašimbegovičové se celkové fungování muzea změnilo k lepšímu.

Herova kritika zde byla představena především proto, že poukazuje na některé existující problémy a určitý demokratický deficit ve fungování muzea. Při osobních rozhovorech s ostatními kurátory ani během jiných oficiálních či neoficiálních akcí, které jsem v průběhu tří měsíců měla možnost navštívit, jsem na ředitelku neslyšela žádné další stížnosti. Kromě napjatých vztahů s Heroem je atmosféra v muzeu uvolněná a přátelská. Muzeum funguje na velmi neoficiální úrovni, což je do velké míry výsledkem malého počtu zaměstnanců a nedostatkem financí, který ředitelku tlačí k improvizovaným řešením. Ředitelka k chodu muzea dodává, že kurátoři mohou přicházet s nápady na výstavy a potom se společně baví o tom, co je realistické a co je

²³⁴ Mesud Hero (kurátor-historik v Historickém muzeu BaH), v osobním rozhovoru s autorkou, 13. 4. 2016.

²³⁵ Elma Hašimbegovičová, v osobním rozhovoru s autorkou, 16. 3. 2016.

²³⁶ Amer Tikveša, "Historijski Muzej BiH: Kriminal, Mobbing I Druge Optužbe," *DEPO Portal*, January 23, 2012, <http://depo.ba/clanak/63823/historijski-muzej-bih-kriminal-mobbing-i-druge-optuzbe>.

potřeba daný rok udělat. Hašimbegovičová tak sice distribuuje úkoly, ale rozhodnutí jsou výsledkem společných debat.²³⁷ Rozhodování na základě neoficiálních diskuzí bez jakéhokoliv řádu a plánu nicméně vede k uzavírání oficiálních cest pro tlumočení nesouhlasných názorů. Zmíněný demokratický deficit se tudíž projevuje například tím, že Hero je kvůli svým sporům s ředitelkou z rozhodovacího procesu do jisté míry vyloučen.

3.4.2. Muzeum RS

Muzeum Republiky srbské je dnes oproti Historickému muzeu mohutnou a regulérně fungující institucí, takže i vnitřní komunikace v muzeu probíhá značně odlišně. V muzeu se pravidelně schází kolegium kurátorů, jež společně diskutuje o tom, jaké finanční zdroje budou vydány na které projekty. Zodpovědností každého kurátora je připravit vlastní plán a sepsat projekty plánovaných výstav a činností. Není však možné financovat projekty všech 13 kurátorů, takže jsou v rámci odborného kolegia stanoveny priority, diskutuje se o důležitosti jednotlivých projektů a ředitelka nakonec rozhoduje, které projekty budou realizovány a v jakém rozsahu.²³⁸ Výsledkem těchto porad je plán na další rok s detailním popisem jednotlivých projektů a potřebných výdajů, který ředitelka posílá na schválení správnímu výboru a Ministerstvu osvěty a kultury RS.²³⁹

Muzeum má sedm oddělení, která pokrývají všechny oblasti muzeologické praxe včetně vzdělávání, digitalizace, vydavatelské činnosti či restaurátorství. Významnou roli hraje pedagogické oddělení muzea, na jehož aktivity byl od nástupu ředitelky Puvačičové dáván důraz a které má v současnosti tři zaměstnance. Oddělení pro nemateriální kulturu se dále dělí do pěti úseků. Jedním z nich je i úsek historie, jehož výstavní činností se tato práce přednostně zabývá. V historickém úseku by mělo pracovat pět osob, ale v současnosti má úsek zaměstnance pouze tři, chybí lidé pověřeni zpracováváním středověku a současností od 90.let. Jeden z kurátorů tudíž kromě rakousko-uherské okupace s meziválečnou Jugoslávií zpracovává i éru středověku, druhý se věnuje osmanskému období a třetí dějinám od druhé světové války do současnosti.²⁴⁰ Historická sekce muzea se tedy časově soustředí na stejný úsek dějin jako Historické muzeum v Sarajevu. Podobná je i jeho velikost, co se personální otázky

²³⁷ Elma Hašimbegovičová, v osobním rozhovoru s autorkou, 16. 3. 2016.

²³⁸ Milenko Đorđević, v osobním rozhovoru s autorkou, 30. 3. 2016.

²³⁹ Milenko Đorđević, v osobním rozhovoru s autorkou, 30. 3. 2016.

²⁴⁰ "Centar Za Materialnu Kulturu I Umjetnost, Odjeljenje Za Istoriju.," accessed January 1, 2016, <http://muzejrs.com/c%0%B5ht%0%B0p-z%0%B0-m%0%B0t%0%B5pi%D1%98%D0%B0lhu-kultupu-i-um%D1%98%D0%B5th%0%BE%D1%81t,53.html>.

týče, neboť Historické muzeum má historiky-kurátory čtyři včetně ředitelky, která se již kurátorské práci nemá čas věnovat. Na rozdíl od muzea v Sarajevu se kurátoři v Banje Luce skutečně zabývají časovým obdobím, jehož zpracováváním jsou pověřeni. V jejich teritoriálním vymezení ale doposud výrazně přetrvává zaměření na region Bosenská krajina.

3.5. Sbírký

Sbírký jsou výsledkem lidské činnosti shromažďování hmotných i nehmotných věcí za účelem vytvoření celku.²⁴¹ Objekty jsou zařazením do muzejních sbírek vytrženy z původního kontextu a získávají nový význam, který může být v souvislosti s politickými a společenskými změnami mnohokrát redefinován.²⁴² Ani při vystavení exponáty nemluví samy za sebe. Návštěvník není konfrontován s artefaktem jako takovým, nýbrž s jeho diskursem.²⁴³ Spíše než texty k objektům jsou také objekty přiřazovány k textům. V současné době se navíc v muzejní praxi těžiště přesouvá od exponátů k narativům, ideám a performancím, takže mnoho muzeí na sbírkách již tolik nestojí. Přesto však muzejní sbírký dále hrají v činnosti muzeí důležitou úlohu a absence artefaktů z určitého období představuje nemalý problém pro pořádání výstav o dané éře.²⁴⁴ Již ze samotné podstaty instituce nemůže dojít k úplnému odtržení textů od objektů z minulosti. Objekty poskytují vyprávěným příběhům materiální svědectví, poutají je k historické realitě a působí jako důkaz pravdivosti.²⁴⁵ Z těchto důvodů je důležité se detailněji zabývat tím, jakými předměty muzea disponují a jakým způsobem sbírký definují jejich výstavní aktivitu. U muzeí, kterým se věnuje tato práce, je navíc otázka sbírek velmi problematičká. V devadesátých letech byla politickými rozhodnutími zásadně rozšířena pole jejich působnosti – u Historického muzea v horizontu časovém a u Muzea Republiky srbské v horizontu teritoriálním –, ale objem a struktura sbírek zůstaly u obou muzeí nezměněny.

²⁴¹ François Mairesse and André Desvallées, *Key Concepts of Museology, ICOFOM Symposium in 2009* (Paris: Armand Colin, 2010), 26, http://icom.museum/fileadmin/user_upload/pdf/Key_Concepts_of_Museology/Museologie_Anglais_BD.pdf.

²⁴² Samuel J. M. M. Alberti, "Objects and the Museum," *Isis* 96, no. 4 (2005): 559–71.

²⁴³ Starn, "A Historian's Brief Guide to New Museum Studies," 80; Bennett, *The Birth of the Museum: History, Theory, Politics*, 147.

²⁴⁴ Simine, *Mediating Memory in the Museum: Trauma, Empathy, Nostalgia*.

²⁴⁵ *Ibid*; Bennett, *The Birth of the Museum: History, Theory, Politics*.

3.5.1. Historické muzeum BaH

Historické muzeum v současnosti vlastní sbírku čítající 400 tisíc objektů. Přibližně čtvrtinu z tohoto počtu představují fotografie, významný díl tvoří archiválie, dokumenty a také asi 20 tisíc trojrozměrných předmětů.²⁴⁶ Největší část kolekce pochází z druhé světové války a ze socialistického období, přičemž tematicky převažují nad předměty ze všedního života zbraně a vojenská technika.²⁴⁷ Od devadesátých let se pracovníci muzea věnovali sběru artefaktů z poslední války, zaměřovali se přitom zejména na předměty denní potřeby, používané a vlastnoručně vyráběné obyvateli Sarajeva během obležení města. Dnes se v této sbírce nalézá přibližně 5 tisíc objektů a postupně se dále rozrůstá. Aktivní sběratelská činnost kurátorů již sice nepokračuje, ale občané jsou vyzýváni k přinášení svých upomínek na dobu obléhání.²⁴⁸ Zmíněné sbírky doplňuje také kolekce výtvarného umění, z níž nejvýznamnější část tvoří kolekce portrétů hrdinů z národněosvobozeneckého boje za druhé světové války a sbírka věnovaná muzeu britskou kunsthistoričkou a umělkyní Marian Wenzelovou. Muzeum má dále svoji knihovnu čítající okolo 16 tisíc svazků. Co se týká materiálů ze starších dějin, vlastní muzeum několik exponátů z období Osmanské říše a druhé poloviny devatenáctého století, jejich počet však není větší než pár desítek. Z předchozích historických období nedisponuje muzeum téměř žádnými artefakty a sběr ani odkup nových neprobíhá, z důvodu nedostačujících finančních i personálních kapacit.²⁴⁹

Popsaná struktura sbírek představuje výraznou překážku pro plnění oficiální role Historického muzea. Obtížnost pokrývání dějin země od středověku do současnosti, když muzeum nedisponuje artefakty ke starším periodám, potvrzuje i ředitelka Hašimbegovičová. Ta nesouhlasí s tendencemi tuto skutečnost pomíjet a vytvářet objektivě chabě ukotvené expozice. Kurátoři by podle ní s existujícími kolekcemi měli více pracovat ve smyslu jejich reinterpetace a představení v novém světle.²⁵⁰ Její přístup tak vede k ještě výraznějšímu zaměření na období dvou posledních válek na úkor starších dějin.

²⁴⁶ "Muzej: O Nama."

²⁴⁷ Amar Karapuš (historik-kurátor v Historickém muzeu BaH), v osobním rozhovoru s autorkou, 3. 3. 2016.

²⁴⁸ Elma Hodžić, "Umjetnost I Konstituisanje Kolektivnog Pamćenja Kroz Muzejsko-Galerijsku Praksu U Sarajevu Nakon Rata (1992-1995)" (Univerzitet u Sarajevu, 2014).

²⁴⁹ Amar Karapuš, v osobním rozhovoru s autorkou, 3. 3. 2016.

²⁵⁰ Elma Hašimbegovičová, v osobním rozhovoru s autorkou, 16. 3. 2016.

3.5.2. Muzeum RS

Muzeum RS má díky původně regionálnímu zaměření oproti Historickému muzeu podstatně menší sbírky. Ačkoliv v Průvodci po muzeích a galeriích RS je bez bližšího specifikování u velikosti kolekcí udáno číslo 106 364,²⁵¹ všechny ostatní zdroje se shodují, že počet artefaktů se pohybuje okolo 30 až 35 tisíc.²⁵² Muzeum také obsahuje vlastní knihovnu s více než 14 tisíci svazky.²⁵³ Sbírký historického úseku jsou rozděleny podle časových period. Z období středověku se v muzeu nachází několik desítek zbraní, mince a dokumenty, z osmanské éry vlastní instituce zhruba dva tisíce předmětů, opět je mezi nimi nejvíce zbraní a dokumentů a velká část z nich se váže k bosenskému protitureckému povstání v letech 1875 až 1878, tedy k úplnému konci osmanské vlády. Z období rakousko-uherské okupace a meziválečné Jugoslávie se ve sbírkách nalézají jen málo trojrozměrných předmětů, zastoupeny jsou zejména fotografie, pohledy a dokumenty. Nejvíce materiálu se stejně jako v Historickém muzeu váže k národněosvobozeneckému boji za druhé světové války a k dělnickému hnutí. V období po válce z 90. let byla sběratelská činnost soustředěna zejména na předměty z koncentračního tábora Jasenovac, ty tudíž představují nejvýznamnější rozšíření sbírky.²⁵⁴

Vzhledem k tomu, že instituce byla založena jako etnografické muzeum Vrbaské bánoviny a i v socialistické éře po rozšíření o další oblasti činnosti zůstalo regionálním muzeem pro oblast Bosenské krajiny, většina artefaktů se váže k této oblasti a nejvíce je zastoupen etnografický materiál.²⁵⁵ Sběratelská činnost instituce je v současnosti minimální a na území ostatních oblastí RS podle výpovědí kurátorů prakticky neexistuje.²⁵⁶ Đorđević dodává, že historická sekce celkově potýká s nedostatkem sbírek a že kromě vystavených exponátů ve skladech moc dalších materiálů nemá. Struktura sbírek značně ovlivňuje výstavní činnost muzea a způsobuje pokračující fokus na dějiny regionu Bosenské krajiny.

²⁵¹ Radojić and Vračar, *Vodič Kroz Muzeje I Galerije Republike Srpske*.

²⁵² Alma Leka, *Museums, Collections, and Galleries in Bosnia and Herzegovina* (Sarajevo: Association of ICOM, National Committee of Bosnia and Herzegovina, 2012). 52, "O Nama," *Oficiální Stránky Muzea Republiky Srbské*, accessed May 30, 2016, <http://www.muzejrs.com/O-hama,2.html>.

²⁵³ Ibid.

²⁵⁴ Kulundžija, *Od Muzeja Vrbaske Banovine Do Muzeja Republike Srpske (1930 - 2010)*.

²⁵⁵ Milenko Đorđević, v osobním rozhovoru s autorkou, 30. 3. 2016.

²⁵⁶ Ibid.

3.6. Sebe prezentace

Sebe prezentace muzea odráží historický, společenský i politický kontext a výrazně se promítá do jeho expozic a dalších aktivit i přístupu k minulosti obecně.²⁵⁷ Skrze způsob, jakým muzea reflektují svou historii, prezentují své úspěchy a hodnotí vlastní pozici ve společnosti, se toho tudíž dozvídáme mnoho nejen o nich samotných, nýbrž i o společenském a politickém kontextu, v němž v přítomnosti působí. Základním zdrojem ke zkoumání sebe prezentace muzeí se staly publikace o jejich historii a činnosti, které v roce 2010 muzea sama vydala při příležitosti významných jubileí – Muzeum RS při osmdesátém a Historické muzeum při šedesátém pátém výročí své existence. Analýza těchto publikací je doplněna o informace z oficiálních webových stránek institucí.

3.6.1. Muzeum RS

Při příležitosti 80 let od svého založení vydalo Muzeum RS knihu *Od Muzea Vrbaské bánoviny k Muzeu Republiky srbské (Od Muzeja Vrbaske banovine do Muzeja Republike Srpske)*. Publikace čítá 350 stran a obsahuje historický přehled vývoje muzea, kapitoly o činnosti jednotlivých oddělení, sekci o pořádání jubilejních oslav k 80. výročí a soupis všech stálých i krátkodobých výstav, muzejních publikací a zaměstnanců muzea včetně biografií těch současných. Editorkou knihy a autorkou historického přehledu byla žurnalistka Radmila Kulundžijová. Publikace vyšla v nákladu 1000 kusů a byla distribuována orgánům a institucím v RS. Kniha je psána v srbštině v cyrilici, nicméně dvě kapitoly, které jsou věnovány přehledu o historii muzea, jsou v závěru opatřeny anglickým shrnutím. Text doprovází bohatá obrazová dokumentace. V knize jsou otištěny zakládající dokumenty, dobové fotografie, fotodokumentace sbírkových předmětů či snímky z výstav. Největší část fotografií se váže k současným aktivitám muzea, návštěvám škol i vrcholných politiků.²⁵⁸

Koncepce publikace odpovídá celkové velkoleposti, s jakou byla pojata oslava 80. výročí muzea. Té je v publikaci věnována celá kapitola, kde jsou popsány všechny přípravy. Sponzorem oslav byl srbský člen Předsednictva Bosny a Hercegoviny Nebojša Radmanović a mediální podporu převzala RTRS, hlavní televize srbské entity. Přípravy na jubilejní oslavy začaly s ročním předstihem, byl jmenován organizační výbor, jehož členy se stali kromě Radmanoviče i prezident RS, premiér RS, předseda Parlamentu RS, ministr osvěty a kultury RS, ministr občanských záležitostí BaH a další vrcholní

²⁵⁷ Luepken, "Politics of Representation—Normativity in Museum Practice." 160

²⁵⁸ Kulundžija, *Od Muzeja Vrbaske Banovine Do Muzeja Republike Srpske (1930 - 2010)*.

představitelé všech úrovní politické moci i kulturních institucí v RS. K příležitosti jubilea byly během roku otevřeny výstavy *Bán a Banja Luka, Vrbaská bánovina* či *15 let od Daytonu* a byla vydána speciální emise poštovní známky na oslavu muzea.²⁵⁹ Kromě těchto informací je zde zdůrazněno, že Muzeum Republiky srbské je „nejvýznamnější kulturní institucí ochrany materiálního kulturního dědictví a nejvýraznějším atributem státu a státní kultury, jak tomu je v každém státě.“²⁶⁰ K RS se tedy i v oficiální publikaci instituce implicitně odkazuje jako ke státu. Státem v publikaci naopak nikdy není míněna BaH jako celek a slovo entita se v publikaci objevuje jen v anglickém shrnutí.

Historický přehled je rozdělen na dvě části – na vývoj instituce do roku 2006 a po něm. Kapitola, která se věnuje aktuálnímu vývoji od doby, kdy se ředitelkou stala Puvačičová, se jmenuje *Nový život Muzea Republiky srbské* a její autorkou je sama Puvačičová. Obsahuje popis všech aktivit a programů muzea rozepsaný po jednotlivých dnech a vyzdvihuje úspěchy, kterých bylo dosaženo.²⁶¹ Akcent daný na období řízení Puvačičové nenechal bez komentáře srbský profesor srbského jazyka a literatury Duško Pevulja, který podrobil publikaci výrazné kritice. Mimo pravopisné chyby a neodbornost jí vyčetl, že je „památkou na ředitelku a ne na muzeum.“²⁶² Neúměrná pozornost, která je v publikaci věnována posledním čtyřem letům fungování instituce, vyniká například v kontrastu s tím, že redefinice funkce muzea a rozšíření jeho teritoriálního záběru v roce 1992 je představena jen jako další změna jména.

V první části historického přehledu je zvláštní akcent kladen na období Vrbaské bánoviny svázané se jménem prvního ředitele Špiro Bocariće. Kromě něj Kulundžijová nejvíce pozornosti soustředí na postavu bána Svetislava Tisy Milosavljeviće. Jejich spolupráci popisuje například následujícími slovy: „Je zajímavé, [...], jak šťastně vybraná dvojice synchronizovaně jednala: na jedné straně agilní a energický bán Milosavljević slavný svým prohlášením: „Neskládá se bánovina a stát z razítek a několika úřadů, ale z národů a jejich kulturního bohatství...“ a na druhé straně Špiro Bocarić, zamilovaný do národního umění stejně jako do Krajiny a Krajišniků. [...] to, co Bocarović pro muzeum jeden den sháněl, bán již druhý den zajistil. A protože

²⁵⁹ Kulundžija, *Od Muzeja Vrbaske Banovine Do Muzeja Republike Srpske (1930 - 2010.)*, 261.

²⁶⁰ Ibid.

²⁶¹ Nada Puvačić, „Novi Život Muzeja Republike Srpske,“ in *Od Muzeja Vrbaske Banovine Do Muzeja Republike Srpske (1930 - 2010)*, ed. Radmila Kulundžija (Banja Luka: Muzej Republike Srpske, 2010), 103–35.

²⁶² Aleksandra Rajković, „Spomenik Direktorki, a Ne Muzeju Srpske,“ *Glas Srpske*, October 4, 2010, <http://www.glassrpske.com/kultura/vijesti/Spomenik-direktorki-a-ne-Muzeju-Srpske/lat/46687.html>.

*budoucnost stejně jako dlouhověkost každé nově založené instituce primárně závisí na tom, z čeho na začátku vychází, Muzeum Vrbaské bánoviny, dnes to můžeme s jistotou tvrdit, bylo úžasným základem dnešnímu Muzeu Republiky srbské.*²⁶³

Z tohoto citátu je patrné také soustředění se na význam Bosenské krajiny, jež je v knize často tematizováno. Banja Luka je vykreslována jako srdce Jugoslávie a zvláště je akcentován význam lidu tohoto kraje. Několikrát je explicitně formulován národní charakter Muzea Vrbaské bánoviny.²⁶⁴ Národní muzeum v Sarajevu bylo podle Kulundžijové vytvořeno cizí správou, která nechtěla ukázat národnost (*nacionalnost*) porobeného lidu, zatímco Muzeum Vrbaské bánoviny podle ní sloužilo jako „*zrcadlo národního a kulturního života našeho lidu v těchto krajích.*“²⁶⁵ Vnucuje se tak otázka, kdo tento „naš lid“ a národ představuje. Ta je však nápadně ponechána bez odpovědi, i když je v textu tato odpověď, jak dokládá následující odstavec, implicitně obsažena.

V několika pasážích knihy je zmíněno multietnické složení obyvatel a čtenář získá informaci o tom, že jedna místnost v muzeu byla věnována krajišnickým muslimům. Přítomnost muslimů nicméně působí jako existence cizího prvku, který do oblasti nepatří. Kulundžijová například cituje jeden Bocarićův dopis bánovi o tom, že zatímco město bylo pod cizím vlivem, který se otiskl do způsobu oblékání, řemesel i zvyků, vesnice nepřijaly nic tureckého a zůstaly „*čisté a nedotknuté.*“²⁶⁶ O chorvatském obyvatelstvu se čtenář dozvídá jen ve spojitosti s vládou ustašovského Nezávislého státu Chorvatsko. Hlavní vodítko k tomu, koho si má čtenář představovat pod čistým národem žijícím v Bosenské krajině, je přitom poskytnuto hned na první straně knihy, kde autorka, z ne zcela zřejmých důvodů, cituje dopis krále Alexandra I. bánovi Milosavlječovi. Král bánovi píše, že ve Vrbaské bánovině před ním stojí „*veliká národní práce. Srbové tam mají většinu, a to nejlepší Srbové z pohledu lásky k otčině i patriotismu obecně.*“²⁶⁷

Pozadí příběhu o osvíceném bánovi a obětavém řediteli muzea tudíž tvoří narativní linie vykreslující Vrbaskou bánovinu a Bosenskou krajinu jako historicky srbské teritorium a Muzeum RS jako národní muzeum Srbů. Samotné město Banja Luka přitom bylo v 19. století většinově muslimské a ve třicátých letech téměř na přesné třetiny rozděleno mezi příslušníky tří bosenských konfesí s největším počtem

²⁶³ Kulundžija, *Od Muzeja Vrbaske Banovine Do Muzeja Republike Srpske (1930 - 2010).*, 31-32.

²⁶⁴ Ibid. 36.

²⁶⁵ Ibid. 22.

²⁶⁶ Ibid. 25.

²⁶⁷ Ibid. 19.

muslimů.²⁶⁸ Manipulace historickým obrazem, které se Kulundžijová dopouští, je ovšem v souladu s oficiální politikou paměti, která dál pokračuje v procesu vymazávání bohaté kulturní paměti regionu započatém za bosenské války.²⁶⁹ Kapitola pojednávající o období Vrbaské bánoviny se svým charakterem výrazně odlišuje od těch následujících, jež představují suchý popis vývoje muzea. Autorka v ní do velké míry opouští jazyk odborného textu a její styl psaní připomíná spíše beletristický či žurnalistický útvar. Pokud je navíc takový styl vyprávění použit v oficiální publikaci muzea, čtenář ztrácí kritičnost a neuvědomuje si, že mu je vnučován pokřivený historický obraz legitimující válečné vyhnání nesrbského obyvatelstva a pokračující politiku etnické exkluzivity. Publikace i oslava osmdesátiletého jubilea dokládají velkou provázanost instituce s nejvyšší politickou sférou RS, která se stává důkazem společenské významnosti muzea. Na tu je v knize kladen velmi silný důraz a ředitelka Puvačičová ve svém příspěvku vyzdvihuje, že to je právě ona, kdo nese zásluhy na pozornosti, které se teď muzeum, alespoň podle ní, těší.²⁷⁰

3.6.2. Historické muzeum BaH

Šedesát pět let Historického muzea Bosny a Hercegoviny (*Šezdeset i pet godina Historijskog muzeja Bosne i Hercegovine*) doprovázela stejnojmennou výstavu konanou k příležitosti 65. výročí. Publikace má 70 stran, takže v porovnání s knihou vydanou Muzeem RS je menšího rozsahu, její struktura je nicméně podobná. První část tvoří historie muzea, následují sekce o jednotlivých sbírkách a na konci je seznam výstav a pracovníků. Obrazový materiál se skládá z kopií zakládacích listin, fotodokumentace výstav a sbírek a snímků zaměstnanců a současného dění v muzeu. Publikace vyšla v nákladu 500 kusů a její editorkou byla tehdejší ředitelka Muhiba Kaljanacová.²⁷¹ Text celé knihy je dvojjazyčný v angličtině a bosenštině.²⁷²

Kaljanacová v úvodu publikace píše, že Historické muzeum se od doby svého založení vyvinulo ve významnou kulturní instituci a stalo se jedním z uznávaných míst vědeckého a kulturního života v BaH. Důvodem k vydání publikace podle ní bylo představit historii muzea i jeho sbírky, a tak seznámit odbornou i laickou veřejnost

²⁶⁸ "Vrbaska Banovina," *Historija Bosne i Bošnjaka*, accessed July 23, 2016, <http://www.bosnaonline.org/forum.php/viewtopic.php?f=155&t=784&sid=790933fd536b8958c1dff8b51e8b3262>.

²⁶⁹ Šušnica, "Pop- Mitološko Označevanje 'naših' Ulic Študija Primera Banje Luke," 1.

²⁷⁰ Puvačič, "Novi Život Muzeja Republike Srpske."

²⁷¹ Jako historička-kurátorka pracovala v muzeu již od roku 1983 a ředitelský post zastávala od roku 2002 do roku 2013.

s různorodostí a bohatstvím kulturněhistorického dědictví schraňovaného v muzeu.²⁷³ Důraz na odborné působení Historického muzea je patrný také v kapitole o historii instituce. Stať napsala historička-kurátorka Alma Leková, která do muzea nastoupila v roce 1999 jako odbornice na rakousko-uherské období. Svůj vrchol podle ní muzeum zažilo v 60. a 70. letech, kdy nabízelo pomoc ostatním muzeím národněosvobozeneckého boje.²⁷⁴ Leková nijak nereflektuje propagandistickou funkci muzea, které hrálo roli jednoho z nevlivnějších nástrojů k šíření titoistického narativu bratrství a jednoty jihoslovanských národů. Za negativní považuje pouze příliš úzce definované zaměření muzea, které bylo sice postupně rozšiřováno, ale nereagovalo na celospolečenské změny dostatečně pružně, což v pozdějších letech omezovalo jeho činnost.²⁷⁵

Chybějící odstup od komunistického režimu je pro bosňácký narativ příznačný. Nostalgie po éře komunismu přítomná v určité míře ve všech postkomunistických zemích je v případě Bosny a Hercegoviny, a Bosňáků zejména, umocněna tím, že šlo o poslední období před vypuknutím bosenské války a decentralizací země. Podobně jako v publikaci Muzea Republiky srbské není ani v případě Historického muzea hlouběji reflektováno rozšíření jeho působnosti plynoucí z transformace Muzea revoluce v muzeum pověřené zpracováváním bosenských dějin od středověku do současnosti. Ze současných oficiálních stránek je však možné vysledovat, že v přístupu k tomuto problému došlo k zajímavé proměně. V sekci *O Historickém muzeu BaH* na webových stránkách text odkazuje k původní roli muzea a uvádí, že od svého založení zůstávalo tematicky zaměřené na historii antifašismu za druhé světové války a na kultivaci hodnot socialistického státu. Až v závěru krátkého odstavce se píše, že po přejmenování na Historické muzeum v roce 1993 následovala změna tematické struktury a muzeum začalo studovat historii Bosny a Hercegoviny od středověku do současnosti.²⁷⁶ Z tohoto způsobu představení instituce se zdá patrná snaha co nejméně akcentovat oficiální časový záběr muzea a zdůraznit, že po většinu svého fungování se soustředilo na úzce vymezená období. Částečně je tak přiznán určitý problém dostat úkolu, kterým byla instituce v roce 1993 pověřena.

²⁷² Kaljanac, *Šezdeset I Pet Godina Historijskog Muzeja Bosne I Hercegovine*.

²⁷³ Kaljanac, *Šezdeset I Pet Godina Historijskog Muzeja Bosne I Hercegovine*.

²⁷⁴ Leka, "Šezdeset I Pet Godina Historijskog Muzeja Bosne I Hercegovine: 1945-2010," 12–15.

²⁷⁵ *Ibid.*, 16–17.

²⁷⁶ "O Historijskom Muzeju BiH," *Oficiální Stránky Historického Muzea Bosny a Hercegoviny*, accessed June 16, 2016, <http://muzej.ba/collections-research/about-the-museum/>.

Posun v interpretaci role muzea je výsledkem změny jeho vedení, k němuž od vydání publikace došlo. Ředitelka Hašimbegovičová totiž po svém nástupu celkovou koncepci muzea výrazně pozměnila. Její představy o tom, jakou společenskou roli by muzeum mělo zastávat, vyjadřované i v osobních rozhovorech a mediálních vystoupeních, jsou shrnuty také v druhém odstavci sekce o muzeu na webových stránkách.²⁷⁷ Historické muzeum se podle textu „*stalo prostorem pro dialog o minulosti a různých aspektech jejího pamatování. [...] rozvíjí a nabízí veřejnosti program i aktivity, jejichž pomocí se skrze muzejní předměty, příběhy a prostor mluví o minulosti, přítomnosti a budoucnosti.*“²⁷⁸ Takový popis muzea odpovídá definovanému konceptu post-muzea a představuje tedy evidentní snahu přihlásit se k tomuto celosvětovému trendu ve změně úlohy a fungování muzeí.

3.7. Návštěvnost, vzdělávací a publikační činnost a komunikace s veřejností

Muzea jsou podle definice ICOM institucemi, které mají sloužit pro veřejnost, k jejímu vzdělávání a potěšení. Z toho důvodu je důležité věnovat se tomu, které složky veřejnosti do muzeí přichází, na které skupiny návštěvníků muzea cílí a jak přistupují k jejich vzdělávání. Přitom je třeba zaměřit se mimo jiné na způsob, jakým instituce s potenciálními návštěvníky komunikují a nakolik jsou ve společnosti viditelné. Co se týče mediálního obrazu, obě muzea se těší poměrně velké pozornosti sdělovacích prostředků, které přinášejí zprávy o konání výstav a publikují rozhovory s vedením či kurátory. Kromě sarajevského zpravodajského portálu *Klix.ba*, který nejintenzivněji pokrývá kulturní dění v zemi a pravidelně referuje o aktivitách obou muzeí, se však v informování o aktivitách muzeí projevuje segregace mediálního prostoru. Činnosti Muzea RS se nejvíce věnují oficiální noviny RS *Glas Srpske*, kde v minulosti dlouhodobě pracovala ředitelka Puvačičová, zatímco aktivity Historického muzea kromě *Klix.ba* sleduje například sarajevský deník *Oslobođenje*. V srbských médiích je Historické muzeum zmiňováno téměř výhradně v souvislosti se spory o status muzea a Muzeum RS není v dominantně bosňáckém tisku zastoupeno takřka vůbec.

²⁷⁷ Elma Hašimbegovičová, v osobním rozhovoru s autorkou, 16. 3. 2016 a 20. 4. 2016. Sadiković, “(Ne)poznato Lice Sa Arminom - Gošća Elma Hašimbegović.”

²⁷⁸ “O Historijskom Muzeju BiH.”

3.7.1. Historické muzeum BaH

Historické muzeum nemá přesné záznamy o počtu svých návštěvníků, ředitelka Hašimbegovičová však odhaduje, že mimo jednorázové akce přijde do muzea ročně okolo 10 tisíc lidí, z nichž 70 % představují cizinci a 20 % děti ve školním věku. Počet zahraničních návštěvníků v posledních letech stoupá, podle muzejního fotografa Hadžihasanoviče to souvisí s celkovým nárůstem turistů v Sarajevu. Svou roli nepochybně hraje i to, že instituce v žebříčcích na Tripadvisoru, největším cestovním webu na světě, figuruje na 2.místě mezi muzei Sarajeva a na 15. místě mezi všemi jeho atrakcemi. Muzeum od stejného portálu několikrát za sebou obdrželo certifikát výjimečnosti, který získávají místa s dlouhodobě skvělými recenzemi cestovatelů.²⁷⁹ Návštěvnost ze strany místních občanů se podle zaměstnanců muzea v posledních letech také zvyšuje, ale jejich počty v průběhu roku stále nejsou významné. Přicházejí zejména na jednorázové akce, přičemž mezi ty nejdůležitější patří noc výzkumníků a noc muzeí, kdy instituci navštíví přes tisíc lidí.²⁸⁰ Počet příchozích dál zvyšují programy jiných organizací, jimž muzeum poskytuje své prostory, ačkoliv není jasné, kolik z nich si při té příležitosti prohlédne muzejní expozice. V roce 2016 například 4 tisíce osob navštívily první dočasnou výstavu pořádanou nově vzniklým Muzeem dětství za války, které ještě nemá vlastní prostory.²⁸¹ Ročně se jedná alespoň o 30 událostí, které mají většinou formu dílen či přednášek.

Instituce se snaží rozvíjet svou spolupráci se základními školami, doposud se však z jejich strany setkávalo pouze s omezeným zájmem. Muzeum v současnosti nemá pedagogickou službu, takže se práci se školní mládeží nikdo soustavně nevěnuje a školáky po muzeu většinou provází některý z kurátorů. Většinu školních návštěv tvoří žáci ze sarajevských škol, ale nabídkou prohlídky či uspořádání workshopu jsou oslovovány i školy na dalších místech ve Federaci BaH. Školy z RS Historické muzeum nekontaktuje, což Hašimbegovičová v osobním rozhovoru vysvětlila tím, že ji to z praktických a technických důvodů nikdy nenapadlo.²⁸²

Muzeum se pokouší do své činnosti aktivně zapojit i středoškolské a vysokoškolské studenty. Ve spolupráci s německým Goethe Institutem v Sarajevu například vznikl

²⁷⁹ "History Museum of Bosnia and Herzegovina," *Tripadvisor.com*, accessed July 15, 2016, https://www.tripadvisor.cz/Attraction_Review-g294450-d447590-Reviews-History_Museum_of_Bosnia_and_Herzegovina-Sarajevo_Sarajevo_Canton.html.

²⁸⁰ Elma Hašimbegovičová, v osobním rozhovoru s autorkou, 16. 3. 2016.

²⁸¹ "Preko 4.000 ljudi Posjetilo Prvu Izložbu Muzeja Ratnog Djetinjstva," *Depo.ba*, May 16, 2016, <http://depo.ba/clanak/147317/preko-4-000-ljudi-posjetilo-prvu-izlozbu-muzeja-ratnog-djetinjstva#2>.

²⁸² Elma Hašimbegovičová, v osobním rozhovoru s autorkou, 20. 4. 2016.

projekt, kdy se studenti sarajevského Gymnázia Obala přímo podíleli na přípravě výstavy k 70. výročí založení muzea a konce druhé světové války. V rámci podobného projektu o přiběžích lásky a přátelství napříč etniky v době války v současnosti spolupracují studenti ze Sarajeva a Východního Sarajeva, které leží v Republice srbské. Snaha oslovit vysokoškolské studenty muzeologii příbuzných oborů s nabídkou stáže však podle ředitelky narazila na nezájem studentů.²⁸³ Historické muzeum také organizovalo několik seminářů pro muzejní pracovníky, které byly koncipované jako součást dalšího vzdělávání nebo sloužily k navazování vzájemných kontaktů. V únoru 2016 například ve spolupráci s Rakouskou ambasádou proběhlo školení Mission Open, které mělo za cíl založit komunikační platformu muzeí v celé zemi.²⁸⁴

V rámci snah přiblížit instituci evropským muzejním standardům a rozšířit nabídku pro návštěvníky muzeum v roce 2013 otevřelo v prostoru vstupní haly obchod se suvenýry. Kromě upomínkových předmětů a pohledů s logem muzea či tematikou ze Sarajeva je v něm k zakoupení kniha vydaná k 65 letům muzea či katalog k výstavě Obléhané Sarajevo. Publikační činnost instituce je však od devadesátých let z finančních důvodů minimální. Výstavy jsou jen velmi výjimečně doprovázeny katalogy a od roku 2010 byl vydán pouze jeden k výstavě o první světové válce, takže muzeum v tomto směru nemá co nabídnout.

Muzeum se dále snaží přilákat návštěvníky skrze svůj facebookový profil, který označilo jako „líbí se“ přes tři tisíce lidí. Instituce na něm již pravidelně zveřejňuje zprávu o svých měsíčních aktivitách, pozvání na nové výstavy a události, odkazy na pořady a články o muzeu a na rozhovory s jeho zaměstnanci. Na profilu je také uveřejněno přes 120 fotografických alb z návštěv muzea, vernisáží výstav i jejich příprav.²⁸⁵ Facebook se stal hlavním komunikačním kanálem instituce a naopak oficiální webové stránky nebyly v posledních letech aktualizovány. Na počátku roku 2016 sice byly vytvořeny nové, avšak dosud na nich schází mnoho základních informací a jsou velmi nepřehledné. Viditelnost instituce je od nástupu Hašimbegovičové na post ředitelky také zvyšována otevíráním prostoru muzea pro množství různých manifestací a performancí. Často je při těchto příležitostech využíván prvek video projekce na budovu muzea, která je charakteristická svým krychlovým tvarem. Muzeum se například promítáním duhových pruhů na fasádu přidalo k oslavám mezinárodního dne

²⁸³ Elma Hašimbegovičová, v osobním rozhovoru s autorkou, 16. 3. 2016.

²⁸⁴ "Muzej: O Nama."

proti homofobii či projektováním jmen obětí připomenulo výročí 20 let od genocidy ve Srebrenici. Charakteristický tvar budovy muzea je také využíván jako jasný vizuální symbol instituce, jak dokládá její logo či úvodní a profilová fotografie na facebookovém profilu.

3.7.2. Muzeum RS

Muzeum RS ročně navštíví podobný počet lidí jako muzeum v Sarajevu, přibližně tedy asi 10 tisíc lidí. Do roku 2005 byla čísla radikálně nižší a pohybovala se mezi 1 až 2 tisíci návštěvníků, s nástupem Puvačičové na místo ředitelky však počet návštěvníků začal rychle stoupat. Puvačičová se zaměřila na mediální zviditelnění muzea a posílení pedagogické služby. Již v roce 2007 se tak počet návštěvníků dostal téměř k 10 tisícům.²⁸⁶ Jejich skladba se ale oproti Historickému muzeu značně liší, neboť se ze 70 - 80 % jedná o děti a mládež. Nejvíce z nich představují žáci základních škol a nejmenší podíl vysokoškolští studenti, kteří podobně jako v Sarajevu o iniciativy ze strany muzea neprojeví příliš zájem. Velkou část návštěvníků dále tvoří skupiny seniorů či handicapovaných, zahraničních turistů a místní dospělé populace přichází do muzea jen málo. Nejvýznamnějšími každoročními akcemi, které přilákají pozornost několika stovek až tisíce návštěvníků, jsou Mezinárodní den dítěte a Noc muzeí, která je také přizpůsobená zejména dětským účastníkům. Mimo to je v RS každoročně organizována několikadenní akce pod názvem Jaro v muzeu, kdy do několika muzeí v RS přicházejí žáci základních škol na dílny kreslení.²⁸⁷

Vzdělávání a práce s dětmi představují v aktivitách muzea centrální místo. Na rozdíl od Federace BaH mohou učitelé v RS nahrazovat hodiny školní výuky návštěvou muzejní expozice, která obsahově odpovídá probírané látce, což značně zvyšuje jejich ochotu navštívit se svými žáky muzeum. Pedagogická služba, která organizuje zmíněné akce, aktivně kontaktuje školy s aktuálním programem a specifikací toho, co z něj je vhodné pro které ročníky. Podle muzejní pedagožky Nataši Nogoové 80 % expozice odpovídá učebním osnovám dějepisu či biologie.²⁸⁸ Muzeum školám nabízí prohlídky expozic komentované kurátory či výuku v muzeu, největší díl ale představují různé výtvarné a tvůrčí dílny. Co se týče programu pro dospělé, kromě dočasných výstav a jejich vernisáží za účasti některého z představitelů RS muzeum pravidelně pořádá také

²⁸⁵ "Historijski Muzej BiH," *Oficiální Facebookový Profil Muzea*, accessed July 20, 2016, <https://www.facebook.com/Historijski-Muzej-BiH-1620308441537189/>.

²⁸⁶ Kulundžija, *Od Muzeja Vrbaske Banovine Do Muzeja Republike Srpske (1930 - 2010)*, 112.

²⁸⁷ *Ibid.*, 250.

přednášky, které se často vztahují k tématům výstav. Nejvíce prostoru bylo v posledních letech věnováno tématu druhé světové války a koncentračnímu táboru Jasenovac.

U vstupu do muzea se nachází rovněž obchod se suvenýry, většinu prostoru v něm ale zaujímají katalogy jednotlivých výstav. Na rozdíl od Historického muzea doprovází každou výstavu v Muzeu RS rozsáhlý katalog s textem a fotografiemi, který je obvykle vydán v nákladu 300 či 500 kusů. Největší počet výtisků měl katalog k výstavě o emblémech armády Republiky srbské „v obranném osvobozeneckém boji 1992-1995“ otevřené v květnu 2015, jehož náklad byl 1000 kusů. Od konce bosenské války muzeum vydalo přes 40 katalogů a několik z nich je dostupných v knihovnách, a to i mimo RS. Více než polovina katalogů vyšla v dvojjazyčné srbské a anglické verzi, takže cílí i na zahraniční čtenáře a návštěvníky. Hlavní komunikační kanál představují oficiální stránky muzea, kde jsou detailní informace o organizaci muzea a činnosti jednotlivých oddělení i aktuality o dění v muzeu s krátkými popisy událostí a fotografiemi, které je možné dohledat do roku 2009.²⁸⁹ Muzeum má také vlastní aktivní profil na Facebooku, založilo jej však až na podzim roku 2015 a dosud na něm není mnoho fotografií ani informací. Jako „líbí se mi“ muzeum označily necelé 2 tisíce lidí.²⁹⁰

3.8. Stálé výstavy

Vytváření výstav je interpretačním procesem, při němž kurátoři vybírají artefakty, obrazy, fotografie či dokumenty, přiřazují jim určité významy a dále konstruují a materializují historický narativ, který vytváří smysluplný obraz dějin národa.²⁹¹ Tvůrci expozic při tomto procesu čelí mnoha otázkám a volbám. Mezi ty základní patří například, jaké příběhy vyprávět, jaké objekty vystavit či na jaké návštěvníky se zaměřit. Rozhodnutí jsou přitom ovlivněna politickým a společenským kontextem, koncepcí daného muzea, názory vedení muzea, přesvědčením samotného kurátora či ekonomickými možnostmi a zájmy. Všechny tyto faktory se tudíž jistou měrou promítají do výsledné podoby historického narativu materializovaného v muzejních expozicích. Tento narativ reprodukuje určitou myšlenku společné identity, insitucionalizuje historickou tradici a verzi dějin dané skupiny či národa a také

²⁸⁸ Nataša Nogoová (muzejní pedagožka v Muzeu RS), v osobním rozhovoru s autorkou, 31. 3. 2016.

²⁸⁹ „Naslovná,“ *Oficiální Stránky Muzea Republiky Srbské*, accessed July 20, 2016, <http://www.muzejrs.com/h%D0%B0%D1%81%D0%BEh%D0%B0,1.html>.

²⁹⁰ „Muzej Republike Srpske,“ *Oficiální Facebookový Profil Muzea*, accessed July 20, 2016, <https://www.facebook.com/museumrs/?fref=ts>.

²⁹¹ Hooper-Greenhill, *Museums and Education: Purpose, Pedagogy, Performance*, 2.

vymezuje jeho geografické hranice. Často rovněž slouží k podpoře legitimacy politického systému, v jehož rámci instituce funguje.²⁹²

Pro analýzu toho, co zvolený narativ vypovídá o charakteru muzea a jeho společenském a politickém kontextu, si musíme klást podobný typ otázek jako kurátoři při procesu vytváření expozice. Je potřeba soustředit se na to, jaké hodnoty a území jsou zobrazovány, jak je zacházeno s otázkou přemístěných komunit a politicky či společensky citlivými tématy, jestli daný narativ prosazuje občansky nebo etnicky založené pojetí národní identity a zdali jsou narativy konstruovány tak, aby vytvářely kontinuitu mezi minulostí a přítomností, nebo naopak předěl mezi nimi.²⁹³ Důležité je také sledovat, kdy a jak se stálé expozice měnily, čím byly tyto změny motivované a kdo je inicioval. Následující kapitola proto přiblíží, jak bylo v Historickém muzeu a Muzeu RS naloženo se stálou instalací ze socialistické éry, jak byly stálé výstavy dál proměňovány a které expozice se v muzeích nacházejí v současnosti. S ohledem na zmíněné otázky následuje analýza historického narativu stálých expozic. V Muzeu RS je přitom hlavní pozornost věnována expozici o ustašovském koncentračním táboře Jasenovac a v Historickém muzeu o obléhání Sarajeva během bosenské války. Obě tyto výstavy připomínají centrální události pro prosazování viktimizace vlastní skupiny, které mají zároveň velký potenciál polarizovat mezietnické vztahy. Při analýze způsobu, jak jsou reprezentované, proto bude největší pozornost věnována definování obětí a pachatelů.

3.8.1. Historické muzeum BaH

Stálá expozice pocházející z roku 1966 byla v Historickém muzeu odinstalována v roce 1993 během bosenské války. Podle výpovědí současných pracovníků byla uklizena do skladových prostor, aby unikla poničení či rozkradení.²⁹⁴ Důvody k jejímu odstranění tedy původně zřejmě nebyly primárně ideologické, nýbrž bezpečnostní. K jejímu navrácení po konci války již nicméně nedošlo, a to právě kvůli změně politického kontextu. Zaměstnanci dodnes vyzdvihují architektonické kvality původní

²⁹² Luepken, "Politics of Representation—Normativity in Museum Practice," 160.

²⁹³ Aronsson and Elgenius, "Building National Museums in Europe 1750-2010"; Dominique Poulot, Felicity Bodenstein, and José María Lanzarote Guiral, "Great Narratives of the Past Traditions and Revisions in National Museums," in *EuNaMus, European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen, Paris 29 June – 1 July & 25-26 November 2011* (Linköping: Linköping University Electronic Press, 2012), <http://dare.uva.nl/document/482842>.

²⁹⁴ V osobním rozhovoru s autorkou: Esad Hadžihanović (muzejní fotograf v Historickém muzeu BaH), 4. 3. 2016; Amar Karapuš, 3. 3. 2016; Alma Leková (historička-kurátorka v Historickém muzeu BaH), 13. 4. 2016.

expozice a s jistou nostalgií vzpomínají na preciznost jejího provedení.²⁹⁵ Nová jednotná stálá expozice v Historickém muzeu dosud nevznikla a ředitelka Hašimbegovičová její vytvoření ani v blízké budoucnosti neplánuje.²⁹⁶ Za stálé však začaly být považovány některé výstavy, jež byly původně zamýšleny jako dočasné.

Prominentní místo v muzeu získala výstava Obléhané Sarajevo (*Opkoljeno Sarajevo*) z roku 2003, která dokumentuje život obyvatel během obležení města v letech 1992-1995. Expozice v současnosti zaujímá největší výstavní prostor a podle plánů ředitelky Hašimbegovičové by měla zůstat hlavní stálou expozicí i v následujících letech.²⁹⁷ Od roku 2005 do roku 2014 ji doplňovala výstava Bosna v průběhu staletí (*Bosna kroz stoljeća*), která chronologicky sledovala vývoj bosenské státnosti a její politicko-společenský a kulturní rozvoj od středověku do současnosti. V roce 2014 ji ovšem ředitelka Hašimbegovičová bez konzultací s ostatními kurátory nechala odinstalovat a prostor, kde byla vystavena, od té doby slouží pro dočasné výstavy. Jako důvod ukončení výstavy Hašimbegovičová, která byla jednou z jejích kurátorů, uvádí její chabou kvalitu co do způsobu instalace a nakládání s textem a objekty. Kvůli nedostatku vhodných exponátů totiž panely s textem, mapami a fotografiemi doplňovalo jen pár vitrín se zbraněmi. Hašimbegovičová měla také výhrady k politicko-institucionální perspektivě, s kterou zvolená koncepce výstavy přistupovala k bosenským dějinám. Místo toho údajně prosazovala zaměřit se na proměny každodenního života obyvatel Bosny a prolínání civilizačních a kulturních okruhů. Z odborného historického hlediska však podle ní byla výstava vyhovující.²⁹⁸

Bosna v průběhu staletí byla vystavena devět let, pracovalo na ní několik kurátorů a stala se jedinou výstavou Historického muzea, která mapovala dějiny země od středověku do současnosti. Bez ohledu na to, že již byla odstraněna, tedy představuje důležitý zdroj pro analýzu historického narativu, který převládá mezi kurátory muzea. Přestože výstava není dostupná, informace o ní byly získány z prospektu, který ji doprovázel, z rozboru jejího narativu provedeného americkým antropologem Evanem P. Taylorem a z virtuální prohlídky expozice.²⁹⁹

²⁹⁵ Esad Hadžihasanović, v osobním rozhovoru s autorkou 4. 3. 2016.

²⁹⁶ Elma Hašimbegovičová, v osobním rozhovoru s autorkou 20. 4. 2016.

²⁹⁷ Ibid.

²⁹⁸ Ibid.

²⁹⁹ Evan P Taylor, "Museums Narrating the Nation: Case Studies from Greece and Bosnia-Herzegovina" 20, no. 1 (2012); Muhiba Kaljanac and Mesud Hero, *Bosna Kroz Stoljeća* (Sarajevo: Historijski muzej BiH, 2005).

Výstava Bosna a Hercegovina v průběhu staletí byla uvedena básní o „znovuprobuzení Bosny,“ která v zásadě lyricky opisovala dominantní téma celé výstavy, jímž se stalo potvrzení tisícileté kontinuity bosenského státu.³⁰⁰ Bosna a Hercegovina podle prospektu k výstavě v průběhu tisíciletého státního a právního rozvoje procházela různými formami organizace moci a politickými systémy, ale vždy si udržovala stupeň samostatnosti a žila svým specifickým životem. Jako vrchol samostatného rozvoje byla na výstavě prezentována vláda Tvrtka I. Kotromaniče ve 14. století a jako nejvýznamnější specifické projevy bosenské kultury církev bosenská, stecci (náhrobní kameny) a bosenčica (zvláštní typ cyrilice). Při popisu období osmanské a posléze rakousko-uherské správy byl kladen důraz na to, že si Bosna udržela územní celistvost, samosprávu a vlastní kulturní specifika. Pro vysoké úředníky, kteří přišli z Istanbulu, byl podle Taylora používán výraz *Osmané*, zatímco všichni ostatní obyvatelé Bosny byli označováni jako *Bosňané*.³⁰¹ Přehlížení rozdílností v kulturních trajektoriích, které utvářely identitu tří etnik žijících dnes na území Bosny, a používání univerzálního termínu Bosňané přitom, jak již bylo řečeno, lze považovat za rys bosňáckého nacionalistického narativu.

Rozpínavosti srbského a chorvatského nacionalismu a tendencím hledět na Bosnu a Hercegovinu jako na volný prostor pro šíření myšlenek vytvoření velkého Srbska či Chorvatska byl na výstavě věnován prostor v souvislosti s meziválečnou Jugoslávií. Nacionalistické nároky dvou sousedních národů byly prezentovány jako příčina rozdělení bosenského území v roce 1929 a poté znovu v roce 1939. Podle popisu v prospektu v této napjaté atmosféře přišla druhá světová válka, v níž se Bosna stala „předmětem různých vojensko-politických cílů.“³⁰² Takto zvolená formulace potlačuje pluralitu zájmových skupin a konfliktů uvnitř státu i roli jeho politických elit a obyvatel jako aktivních aktérů. Z Bosny se tak stává pasivní subjekt procházející dějinami, aniž by se měnila jeho esenciální podstata. Vykreslení Bosny jako jakési neměnné entity s vlastním duchem tvořilo v narativu výstavy základ teze její kontinuity od středověku do současnosti, i přes objektivní neexistenci takové kontinuity z hlediska institucionálního a právního. Zároveň byla tímto způsobem vyprávění odejmuta odpovědnost obyvatel země za negativní a kontroverzní aspekty její minulosti.

³⁰⁰ Taylor, “Museums Narrating the Nation: Case Studies from Greece and Bosnia-Herzegovina.”

³⁰¹ Ibid.

³⁰² Kaljanac and Hero, *Bosna Kroz Stoljeća*.

Jako historický mezník v dějinách Bosny byla prezentována zasedání ZAVNOBiH. Jejich význam spočíval podle autorů výstavy v tom, že představitelé všech tří bosensko-hercegovinských národů během jeho zasedání „přijali rozhodnutí, která byla tak dalekosáhlá, že umožnila legální boj za mezinárodní uznání státu“ v roce 1992.³⁰³ Bosenská válka začala podle autorů expozice agresí bělehradského režimu a polovojenských jednotek SDS vůči BaH s cílem rozdělit území a připojit je k sousedním státům – Srbsku a Chorvatsku. Výsledkem následující války se poté stalo potvrzení samostatnosti a suverenity BaH. Poslední panel shrnoval celkový cíl výstavy definovaný jako svědectví o existenci BaH od její první zmínky do současnosti. Jeho účelem bylo doložit, že Bosna nebyla uměle vytvořena během druhé světové války, nýbrž že její hranice byly formovány řadou válek, jejichž výsledky byly ukotveny mírovými smlouvami.

Podle Taylora explicitnost snahy prokázat hluboké historické kořeny jednotného bosenského státu implikuje existenci široce rozšířené domněnky, že vznikl až během druhé světové války.³⁰⁴ Taylorova interpretace koresponduje s Okeyovou či Filandrovou charakteristikou současného bosňáckého historického narativu, jehož vznik reagoval na srbské a chorvatské historiografické práce popírající kontinuitu bosenského státu, které se začaly vyvíjet se stoletým předstihem.³⁰⁵ Historický narativ prezentovaný na výstavě tedy nepřekračoval ryze bosňácké interpretace minulosti, které jsou v mnoha ohledech v zásadním rozporu s tím, jak jsou dějiny státu chápány v dominantním diskursu bosenských Srbů a Chorvatů.

V rozhovoru z března 2014 ředitelka Hašimbegovičová uvedla, že Bosna v průběhu staletí by měla být brzy v novém, modernějším a celistvějším podání znovu otevřena veřejnosti.³⁰⁶ Od realizace tohoto plánu nicméně upustila. Koncepce stálé expozice pojednávající o dějinách země by podle ní musela být výsledkem rozsáhlé diskuze a musel by se vyřešit problém nedostatku artefaktů ze starších období, na což muzeum v současnosti nemá personální kapacitu ani finanční prostředky. Další důvody, proč

³⁰³ Kaljanac and Hero, *Bosna Kroz Stoljeća*.

³⁰⁴ Taylor, "Museums Narrating the Nation: Case Studies from Greece and Bosnia-Herzegovina."

³⁰⁵ Okey, "Overlapping National Historiographies in Bosnia-Herzegovina"; Filandra, *Bošnjaci Nakon Socijalizma: O Bošnjačkom Identitetu U Postjugoslavenskom Dobu*.

³⁰⁶ Bedrudin Gušić, "Mr. Elma Hašimbegović, Direktorica Historijskog Muzeja Bosne I Hercegovine: Bez Obzira Na Sve Probleme S Kojima Se Suočavamo, Ideja, Projekata I Entuzijazma U Historijskom Muzeju BiH Ne Nedostaje," *Bedrudingusic.wordpress.com*, March 12, 2014, <https://bedrudingusic.wordpress.com/2014/03/12/mr-elma-hasimbegovic-direktorica-historijskog-muzeja-bosne-i-hercegovine-bez-obzira-na-sve-probleme-s-kojima-se-suocavamo-ideja-projekata-i-entuzijazma-u-historijskom-muzeju-bih-ne-nedostaje/>.

Hašimbegovičová neplánuje vytvoření žádné stálé expozice, spočívají v její představě o roli, kterou má instituce plnit. V muzeu se podle jejího názoru návštěvník nemá dovědět, jak se události odehrály, nýbrž by se měl ocitnout v otevřeném prostoru, kde se o minulosti diskutuje a vyjednává. Instalování výstavy určitým způsobem interpretující dějiny Bosny tento prostor z jejího pohledu uzavírá. S koncepcí expozice Obléhané Sarajevo je Hašimbegovičová v tomto smyslu spokojená, protože návštěvníkovi nepředkládá žádné jasné odpovědi.

Výstava Obléhané Sarajevo byla otevřena v roce 2003. V roce 2005 putovala do švédského Norrköpingu, odkud se posléze vrátila do Historického muzea a v roce 2007 se v rozšířené podobě stala výstavou trvalou. Styl instalace je jednoduchý a tradiční, jedná se o kombinaci trojrozměrných objektů, fotografií, dokumentů a novinových článků, specifickým rysem se stalo minimum interpretujících textů.³⁰⁷ První panel návštěvníka seznamuje se záměry kurátorů a následuje velmi stručný a fragmentární historický přehled vývoje událostí vedoucích k obležení města a zformování institucí Republiky BaH a její armády. Výběr vzpomenuých událostí je přitom charakteristický pro bosňácký popis začátku války. Dál expozice dokumentuje některé aspekty života v obléhaném městě jako například starost o sehnání vody a stravy a zajištění tepla či probíhající kulturní život.

Iniciativa za vznik výstavy o životě v obleženém Sarajevu podle Hašimbegovičové vzešla od města Sarajeva, které za tímto účelem poskytlo i určitý finanční obnos. Na přípravách výstavy se podílelo sedm kurátorů, každý z nich se zaměřoval na jednu tematickou oblast a shromažďoval příslušné artefakty. Kromě toho byli lidé veřejně vyzýváni, aby do muzea přinášeli vlastní předměty upomínající na období obležení. Podle sarajevské kunsthistoričky Elmy Hodžičové, která o Historickém muzeu psala svou diplomovou práci a v současnosti v něm pracuje, představoval proces sběru materiálů a komunikace s veřejností zásadní součást expozice, protože v jeho průběhu docházelo ke sdílení osobních příběhů a z jejich fragmentů byl vytvořen kolektivní narativ.³⁰⁸

Na význam způsobu vzniku expozice odkazuje i úvodní panel výstavy, na němž stojí: *„Tato expozice je živým muzeem. Ačkoliv ji připravili kurátoři muzea, je dílem všech Sarajevanů (Sarajlija) a nepotřebuje průvodce. Vše vystavené [...] Sarajevané*

³⁰⁷ Morrow, "How (Not) to Remember: War Crimes, Memorialisation and Reconciliation in Bosnia-Herzegovina," 33.

³⁰⁸ Elma Hodžić, "Historijski Muzej BiH Kao Mjesto Pamćenja," *Baština* 3 (2015).

znají a rozumí tomu lépe než jakýmkoliv odborným a politickým vysvětlením. Je to součástí jich samých, jejich tříletého života vyplněného utrpením, tragédiemi, ponížením, ale i vytrvalým směřováním k obraně toho, co pro nás tento prostor znamená.“ Výstava by podle textu měla připomenout obléhání těm, co jej zažili, a ty ostatní seznámit s „černými dírami civilizace na konci dvacátého století.“ Autoři výstavy dále deklarují svou vůli „vyhnout se vynášení konečných soudů, ideologických možností a kvalifikací, které přenechávají historické vědě a času.“ Kvůli tomu se rozhodli, že využitím autentických předmětů „budou pouze věrnými svědky času a událostí za ‚zavřenými dveřmi‘ Sarajeva.“³⁰⁹ Proklamovanou nestranností a zdržením se morálních soudů reprodukovala a podporovala některá lokální média, například v Sarajevu sídlící *Oslobođenje*. Mesud Hero v rozhovoru pro zmíněné noviny reportérce potvrdil, že kurátoři nechtěli interpretovat historii, nýbrž ukázat fakta jako profesionální historikové, zcela bez politických konotací.³¹⁰ Jak si však všimá bosenská profesorka německé literatury a divadla Petrović-Ziemerová, nehodnotící pozice je opuštěna již na druhém informativním panelu.³¹¹ Jako příčina rozpadu Jugoslávie a agrese na BaH je na něm představeno „nabídnutí historického snu o velkém Srbsku v odpověď na požadavek demokratické transformace bývalé SFRJ.“³¹² Místo toho, aby se vypořádali se základními otázkami demokratických proměn byla podle textu řešena „otázka srbská“ a „střet totalitarismu a demokracie vyvrcholil agresí na Bosnu a Hercegovinu.“³¹³ Zarámování války jako střet demokracie a totalitarismu přitom obsahuje jasný normativní soud a vysílá neomylnou zprávu o tom, kdo stál na správné straně a hájil západní kulturou uznávané hodnoty.

I přes toto selhání dostát nestrannosti a nevynášet konečné soudy, je však v ostatních částech expozice snaha kurátorů držet se deklarovaného cíle velmi výrazná. Nejzřetelněji se projevuje ve skutečnosti, že pachatelé nejsou ani jednou pojmenováni. Skrze používaný jazyk dochází dokonce k jejich anonymizaci a postava agresora se úplně vytrácí. Příkladem je fotografie obětí jednoho ze dvou masakrů na tržnici Markale

³⁰⁹ „Opkoljeno Sarajevo,” *Historijski Muzej Bosne I Hercegovine*, May 30, 2016.

³¹⁰ Vera Arapović, „Historijska Istina Bez Političkih Manipulacija,” *Oslobođenje*, August 24, 2006.

³¹¹ Ljubinka Petrović-Ziemer, „Cultures of Remembrance in Sarajevo, or the Protracted Search for Multiperspectivity and Integration,” *Forum Cultures of History*, 2015, <http://www.cultures-of-history.uni-jena.de/debating-20th-century-history/bosnia-and-herzegovina/cultures-of-remembrance-in-sarajevo-or-the-protracted-search-for-multiperspectivity-and-integration/#part4>.

³¹² „Opkoljeno Sarajevo.”

³¹³ *Ibid.*

doprovázená komentářem „*Dva granáty zabily 68 lidí*,“³¹⁴ bez zmínky o tom, že byly někým vypáleny. Anonymizace pachatelů vede k vynětí obležení Sarajeva z kontextu války, protože přestává být vykládáno v rámci boje jedné strany proti druhé za účelem dosažení určitých válečných cílů. Bombardování města a terorizování civilistů žijících v něm je tak představeno jako útok proti kulturnosti a lidskosti jako takové. Pozornost tak podle Morrowa zůstává na obětech a jejich utrpení a zobrazované tragédie dostávají téměř nádech nevyhnutelnosti.³¹⁵ Chladná interpretace a neutrální jazyk si nicméně do jisté míry protirečí s jazykem dobových novinových útržků. Ty jsou hojně využívány k dokreslení celkové atmosféry a uvádění událostí do kontextu bosenské války a na rozdíl od textů expozice explicitně pojmenovávají pachatele a nezdržují se morálních soudů. Vzhledem k tomu, že novinové články nejsou přeloženy do angličtiny, si tak domácí a zahraniční návštěvníci mohou z expozice odnést značně odlišné informace a dojmy.

Dalším médiem zásadně dotvářejícím celkový narativ expozice jsou fotografie, které mají, jak poznamenává Hodžičová, široce dostupný a univerzální jazyk a jejich dokumentární charakter slouží jako jasný svědek minulosti.³¹⁶ Expozice obsahuje většinu nejznámějších fotografií z obléhání Sarajeva, které v době konfliktu převzala světová média. Některé přináší detailní záběry zohavených lidských těl a šokují brutalitou páchanou proti civilistům, jiné návštěvníka dojmají a ukazují hrdinství Sarajevanů a jejich sílu přežít. V protikladu vůči obrazům destrukce a *urbicidy*, jak je obležení charakterizováno mnohými místními autory, tedy stojí zpráva o lidské vynalézavosti a touze žít normální život. Ta k návštěvníkovi nejsilněji promlouvá skrze vystavené předměty vyrobené a používané lidmi během obléhání. Jejich autenticita dodává emocionálnímu zážitku z expozice značnou sílu.

Nechat obrazy a objekty mluvit samy za sebe podle americké humanitní vědkyně Lawnickiové kurátorům umožňuje prostoupit expozici svým osobním vnímáním a interpretací obléhání lépe, než kdyby přímo prezentovali vlastní výklad historie, který by se mohl zdát zaujatý či špatně formulovaný.³¹⁷ Záměrné nepojmenovávání pachatelů

³¹⁴ „Opkoljeno Sarajevo.”

³¹⁵ Morrow, “How (Not) to Remember: War Crimes, Memorialisation and Reconciliation in Bosnia-Herzegovina,” 38.

³¹⁶ Hodžić, “Umjetnost I Konstituisanje Kolektivnog Pamćenja Kroz Muzejsko-Galerijsku Praksu U Sarajevu Nakon Rata (1992-1995),” 35.

³¹⁷ Amanda Lawnicki, “‘Papa , Should I Tell You What I Think of This Exhibition , I Would Cry .’ An Analysis of Visitor Impression Books at the Bosnian Historical Museum in Sarajevo,” *Independent Study Project (ISP) Collection*, 2013, http://digitalcollections.sit.edu/isp_collection/1594/?utm_source=digitalcollections.sit.edu%2Fisp_collection%2F1594&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages.

Hašimbegovičová prezentuje jako přirozeně vycházející z narativu rozšířeného v Sarajevu za války, kdy se etnicita lidí údajně nezmiňovala, aby nebyli uraženi sousedé druhých národností.³¹⁸ Této linie se drží texty doprovázející výstavu, které k obyvatelům města odkazují vždy bez jejich etnické příslušnosti univerzálním označením *Sarajlija*. Jedním z následků tohoto přístupu je, že Srbové i Chorvati jsou v rámci expozice z paměti dnes většinou bosňáckého města téměř vymazáni, a to nejen v negativních, nýbrž i pozitivních konotacích. Sarajevský turistický průvodce Zijad Jusufović na adresu výstavy kriticky poznamenal, že mu v ní chybí informace o tom, že 12 % vojáků chránících Sarajevo tvořili Srbové. Zdá se tedy, že se mezi mlčením o etnicitě lidí bránících město a útočících na něj objevuje určitá nevyváženost. Sdělení, že město obléhaly srbské jednotky, je totiž absolutně zřejmé, ať již je vysloveno či nikoliv. To, že někteří Srbové bojovali v armádě BaH a bránili Sarajevo, je ale na rozdíl od toho Jusufovićem vnímáno jako skutečnost, která si zaslouží být připomínána.

Zvolený způsob reprezentace obléhání Sarajeva podle Hašimbegovičové nebyl mezi kurátory předmětem diskusí, protože v roce 2003 byl ještě stále živý narativ, jenž se ve městě vyvinul za války. Hašimbegovičová tvrdí, že expozice zachycuje duch obleženého Sarajeva, který již z veřejného diskursu téměř vymizel. Spočíval podle ní ve vnímání Sarajeva jako hrdinného města bránícího svou kulturu, demokratičnost a multietnicitu a jeho obyvatel jako silných lidí plných entusiasmů.³¹⁹ Její charakteristika výstižně shrnuje obraz města, který návštěvník zhlédnutím výstavy získá. Zároveň však ukazuje, že cílem kurátorů bylo zejména zprostředkovat svou osobní zkušenost bez snahy vytvořit si od tématu dostatečný odstup. Do narativu se tudíž výrazně promítá skutečnost, že pro obyvatele města se Sarajevo jako místo stalo během války extrémně důležité a v jejich paměti dnes zůstává velmi idealizovaný obraz města a válečné atmosféry v něm.³²⁰ Právě v rámci tohoto vysvětlení je pravděpodobně možné chápat, proč se expozice se vyhýbá tématu několika zločinů spáchaných v Sarajevu jednotkami armády BaH na srbských civilistech i všem ostatním kontroverzním aspektům života v obleženém městě, které nekorespondují s jeho hrdinným obrazem.³²¹

³¹⁸ Elma Hašimbegovičová, v osobním rozhovoru s autorkou, 20. 4. 2016.

³¹⁹ Ibid.

³²⁰ Jelena Hadžiosmanović, "How Is Culture Used as a Tool for Dissuasion of Conflict and Consensus: A Case of Sarajevo" 7, no. 1 (2014).

³²¹ Nicolas Moll, "Sarajevska Najpoznatija Javna Tajna": Suočavanje Sa Cacom, Kazanima I Zločinima Počinjenim Nad Srbima U Opkoljenom Sarajevu, *Od Rata Do 2015* (Sarajevo: Friedrich- Ebert-Stiftung, 2015).

V důsledku rozhodnutí ředitelky Hašimbegovičové Historické muzeum v současnosti nenabízí návštěvníkům žádnou expozici o dějinách Bosny. Za druhou stálou instalaci vedle expozice o obléhání Sarajeva je považována výstava fotografií Jima Marshalla s názvem *15 let (15 godina)* otevřená v roce 2013, která vedle sebe staví snímky Sarajeva pořízené přesně ze stejného místa těsně po ukončení obléhání v roce 1996 a v roce 2011. Obě stálé výstavy Historického muzea Bosny a Hercegoviny se tudíž vztahují k jedné události, čímž se podle Loziće blíží konceptu memoriálních muzeí.³²² V zahraničních návštěvnících výstavy o tragickém osudu Sarajeva a jeho obyvatel během bosenské války podle návštěvní knihy vyvolávají především soucit a pocity viny za to, že jejich vlády nedokázaly toto lidské utrpení zastavit.³²³ Z hlediska toho, co návštěva muzea může přinést obyvatelům Bosny, kteří nepocházejí ze Sarajeva, se však úzké zaměření stálých expozic může jevit vcelku problematické. Kvůli orientaci na takto lokální událost v muzeu není věnován prostor ostatním obětem bosenské války a obléhání Sarajeva navíc představuje jedno z nejvíce rozdělujících témat ve vzájemných vztazích Srbů a Bosňáků. To, že se stálé expozice muzea váží výlučně k této události, a absence srbského (i chorvatského) narativu a paměti tudíž činí požadavky na fungování této instituce na úrovni státu značně problematické.

3.8.2. Muzeum RS

Stálá expozice Muzea RS vytvořená v roce 1983 zůstala vystavena až do roku 1997, pouze z ní bylo během války odstraněno několik exponátů a symbolů asociovaných s předchozím režimem.³²⁴ Hlavním důvodem k jejímu odinstalování podle historika-kurátora Janko Vračara, jenž se věnuje éře středověku i rakousko-uherské okupaci a pracuje v Muzeu RS od roku 2003, bylo, že historický přehled končil v polovině 19. století a dál se soustředil pouze na dějiny dělnického hnutí a druhou světovou válku, takže přeskočil celých sedmdesát let vývoje.³²⁵ Skutečnost, že k odstranění expozice ze socialistické éry došlo až pět let po přejmenování a redefinici role muzea a dva roky po konci bosenské války, dokládá periferní postavení kultury

³²² Lozić, "National Museums in Bosnien-Herzegovina and Slovenia: A Story of Making'Us'," 85.

³²³ Návštěvní kniha, *Historické muzeum BaH*, duben 2016.

³²⁴ Podle monografie vydané k osmdesátiletému výročí muzea byly artefakty vyjmuty z důvodu jejich ochrany před zničením (Kulundžija, *Od Muzeja Vrbaske Banovine Do Muzeja Republike Srpske (1930 - 2010)*, 289.). Banja Luka však byla po celou válku na území pod srbskou kontrolou mimo válečnou frontu a monografie navíc nezmiňuje nic o tom, proč posléze nebyly vráceny, pravděpodobněji se tudíž jeví vysvětlení, že šlo o exponáty asociované s předchozím režimem a důvody k odstranění byly tedy ideologické, jak navrhuje Lozić. Viz Lozić, "(Re) Shaping History in Bosnian and Herzegovinian Museums," 318.

v prvních poválečných letech. Představitelé RS si byli vědomi symbolické hodnoty aktu pojmenování instituce, ale rychle učiněný politický krok nenásledovala potřebná pozornost ani finanční podpora entitních orgánů, aby mohlo dojít ke skutečné transformaci muzea.

Nová stálá expozice byla instalována až v roce 2004. Měla jednotný design a skládala se ze sekcí o prehistorii, antice, archeologii středověku, historii od středověku do současnosti, národněosvobozenckém boji, etnologii, výtvarném umění a přírodě. Od roku 2007 byla expozice postupně rekonstruována. Nově v ní získalo místo období Vrbaské bánoviny a ustašovský koncentrační tábor Jasenovac. Jednotlivé díly historické části stálé expozice, které si návštěvník může prohlédnout v roce 2016, tedy byly instalovány v několika vlnách mezi léty 2004 a 2009.³²⁶ Výsledkem je pozoruhodná směs různých architektonických i grafických řešení a nesoudržnost textů a narativů. Ta je však více než jinou dobou vystavení způsobená skutečností, že vedle sebe koexistují nově napsané texty s těmi, jež zřetelně čerpají z popisů doprovázejících bývalou socialistickou expozici a které byly pouze do různé míry aktualizovány.

Výstava pokrývající období od středověku do druhé světové války prošla rekonstrukcí v roce 2008 až 2009 a architektonicky je jednotná. Skládá se z velkých skleněných vitrín, kde jsou objekty i panely s textem, fotografiemi či mapami. Expozice o druhé světové válce se nachází v částečně oddělené místnosti, z níž vedou schody do patra, kde je umístěna expozice o Jasenovci. Podél jedné stěny je architektonicky složitější a na exponáty mnohem bohatší výstava o národněosvobozenckém boji, která si jako jediná udržela design instalace z roku 2004. Jako základní instalační prvek využívá dřevěné mříže a k nim černobílé panely s fotografiemi a textem. Zbytek prostoru zaujímá poměrně moderní a graficky jednoduchá a výrazná expozice, která přibližuje hlavní mezinárodní události druhé světové války a vytvoření Nezávislého státu Chorvatsko (Nezavisna Država Hrvatska, dále jen NDH).³²⁷ Je postavená na černobílých fotografiích s červeným popiskem vystavených na černých stěnách. Fotografie doplňují pouze čtyři vitríny se zbraněmi a dokumenty. Schody, které vedou k části o samotném táboře, jsou potaženy černou látkou. Pro vstup do centrální části expozice o Jasenovci musí návštěvník projít maketou brány pracovního tábora, kterou

³²⁵ Janko Vračar (historik-kurátor Muzea RS), v osobním rozhovoru s autorkou, 30. 3. 2016.

³²⁶ Kulundžija, *Od Muzeja Vrbaske Banovine Do Muzeja Republike Srpske (1930 - 2010)*, 290–292.

³²⁷ *Ibid.*

hlídá figurína ustašovského vojáka. Expozici uzavírá podobná brána, kterou návštěvník musí vystoupit.

Stálá expozice geograficky sleduje území BaH se zaměřením na oblast severozápadní Bosny ve středověku nazývanou Dolní kraje a dnes nejčastěji asociovanou s Bosenskou krajinou. Regionální důraz je přitom velmi výrazný, mnoho textů začíná úvodním odstavcem o vývoji na území celé Bosny a dál se detailněji věnuje vymezené oblasti. Významné místo v textech o středověku zaujímá město Jajce, příležitostně sídlo bosenských panovníků a centrum Dolních krajů, které se však dnes nachází ve Federaci BaH. Jiné části Republiky srbské, například Hercegovina či Podrinní, nejsou reprezentovány vůbec. Na základě těchto informací lze soudit, že koncepce expozice silně vychází z té z 80. let.

Výjimku z geografického hlediska představuje období první světové války, protože text vztahující se k němu mapuje ze zcela neobjasněných důvodů a bez jediné reference a vazby k Bosně průběh první světové války v Srbsku. Doplnuje jej mapa ofenzívy centrálních mocností v Srbsku v roce 1915. Kurátor Janko Vračar, který je autorem této části, geografický posun obhajuje tvrzením, že průběh první světové války v Bosně není od vývoje v Srbsku oddělitelný, protože na obou stranách srbské fronty bojovalo mnoho bosenských Srbů. Rok 1915 si podle něj na straně srbského národa vyžádal velký počet obětí, a proto je důležité jej připomínat.³²⁸ Takový argument však nevysvětluje, proč je dění na území Bosny úplně vynecháno, a z historického hlediska je nepřipustným zjednodušením. Ukazuje se v něm zmíněný trend ‚srbizace‘ historického diskursu a přejímání narativů Srbů ze Srbska.³²⁹ Sám Vračar se podle svých slov cítí být více svázan se Srbskem než s Bosnou.³³⁰

Důraz na srbskou kulturu a srbství je znatelný také při sledování zmínek o populaci, která žila na daných územích. Prezentovaný narativ se výrazně soustředí na Srby a jejich zásluhy na bosenském vývoji například vedením protitureckého povstání v letech 1875 až 1878. Podle první zmínky o etnické struktuře obyvatelstva Dolních krajů byla populace tvořena převážně Srby, což je doloženo odkazem ke třem listinám, kde se o Bosně psalo jako o srbské zemi a o jejích obyvatelích jako Srbech. Obyvatelstvo katolického vyznání je v textech až do druhé světové války zobrazováno vesměs kladně, protože se Srby sdílelo podobný historický úděl a několikrát se k nim připojilo v boji za

³²⁸ Janko Vračar, v osobním rozhovoru s autorkou, 30. 3. 2016.

³²⁹ Šušnica, "Pop- Mitološko Označevanje 'naših' Ulic Študija Primera Banje Luke," 68.

³³⁰ Ibid.; Janko Vračar, v osobním rozhovoru s autorkou, 30. 3. 2016.

národní práva. Opakovaně je však zmíněn malý počet katolíků v oblasti. Muslimské obyvatelstvo je oproti předchozím dvěma jako aktivní aktér dějin marginalizováno. Popis etnické struktury obyvatelstva je uváděn na většině panelů. Bosna je představována jako země „*Srbů, katolíků a muslimů*“.³³¹ O muslimech se píše výhradně s malým ‚m‘, tedy v náboženském smyslu, a kategorie Chorvaté se až do období druhé světové války v textech objeví pouze jednou ve spojitosti se vznikem národních spolků v 19. století. Pouze k Srbům je tedy odkazováno na základě národního principu, zatímco k Chorvatům a Bosňákům na základě jejich náboženského vyznání.

Kurátoři Vračar a Đorđević se objasnění důvodu odlišného principu klasifikace skupin i přes přímo položený dotaz vyhnuli obecným vysvětlením, že Srbové a pravoslavní jsou totožná skupina. Zdánlivě nedůležitý rozdíl v kategorizaci však může být veden snahou, ať již vědomou či nevědomou, prezentovat region Bosenské krajiny jako historicky srbský. Podle použitého narativu totiž žil v oblasti od středověku jediný politicky uvědomělý národ, který teritorium sdílel s dalším politicky nezařazeným obyvatelstvem. Tvrzení, že Srbové mají již od 12. století rozvinuté národní povědomí, a teze o kontinuitě srbského národa tvoří podle Šušnici základní součásti srbských mýtů, které mají dokázat politická práva Srbů na dané území.³³² Panel o etnické struktuře Vrbaské bánoviny navíc uvádí, že Srbové měli z 24 kantonů v 19 absolutní většinu a že etnické složení oblasti bylo až do genocidy proti Srbům za druhé světové války stále stejné. Tento výklad poskytuje přímou legitimitu územním nárokům deklarovaným v ústavě Republiky srbské z února 1992 na údajně historicky srbská teritoria, na nichž Srbové ztratili většinu jen kvůli genocidě.³³³

V oddělené místnosti věnované druhé světové válce se podél jedné stěny nachází expozice o národněosvobozeneckém boji, která přímo využívá textové panely ze socialistické doby. Kromě prezentovaného titoistického narativu o hrdinném celojugoslávském partyzánském boji za svobodu a komunistické straně jako jediném ochránci zájmů národa o tom svědčí fakt, že texty jsou psány v latince. Anglické překlady jsou navíc vytištěny na obyčejném papíře a pouze dodatečně nalepeny na panely, často na úkor některé fotografie. Ve všech ostatních částech muzea přitom panely obsahují text v srbsčině i angličtině, přičemž srbské texty jsou psány výhradně v cyrilici.

³³¹ *Stalna Postavka, Muzej RS*, 2016.

³³² Šušnica, "Pop- Mitološko Označevanje 'naših' Ulic Študija Primera Banje Luke," 59–60.

³³³ Noel Malcolm, *Bosnia: A Short History*, vol. 6 (NYU Press, 1996).

Důvody, které vedly k navrácení této části původní expozice sedm let po jejím odinstalování, jsou nejasné. Jedním z možných vysvětlení by mohlo být nové přehodnocení druhé světové války, v jehož rámci začaly hrát důležitou roli odkazy k partyzánskému hnutí vykreslovanému jako srbskému.³³⁴ Vrácením výstavních panelů v původním znění sice k zmíněné redefinici partyzánského odkazu nedošlo, nicméně etnický univerzalistický narativ zároveň nepředstavuje překážku partyzány jako Srby v kontextu vnímat. Zejména v kontrastu s výstavou o ustašovských zločinech v Jasenovci je tudíž možné, že je zaměstnanci i návštěvníky komunistický narativ interpretován právě ve zmíněném smyslu a slouží tak k podtržení antifašistických tradic a hrdinství srbského národa. Výkladů se však nabízí víc. Đorđević v rozhovoru podtrhl, že mnoho hlavních událostí partyzánského boje se odehrálo v Bosenské krajině.³³⁵ Připomínání národněosvobozenického boje by tak mohlo být vnímáno jako zdůrazňování významu regionu a jeho antifašistické tradice, tedy jako projev regionálního patriotismu.

Ve stejné místnosti je také expozice, která přibližuje hlavní mezinárodní události druhé světové války a vytvoření Nezávislého státu Chorvatsko (*Nezavisna Država Hrvatska*, dále jen NDH), čímž představuje úvod k části o koncentračním táboře Jasenovci umístěné ve zvláštním prostoru o patro výš. Celá tato expozice nese jméno Jasenovac, systém ustašovských táborů smrti (*Jasenovac, sistem ustaških logora smrti*) a v roce 2007 ji vytvořil předchůdce Milenka Đorđeviće historik-kurátor Drago Trninić, který v muzeu pracoval od roku 1995. Již to, že je tato část stálé instalace na rozdíl od ostatních pojmenována, ukazuje na specifickou pozici, kterou v rámci muzea zaujímá. Výstava o Jasenovci v Muzeu RS hraje v několika ohledech stejnou roli jako expozice Obléhané Sarajevo v Historickém muzeu: je vnímána jako nejdůležitější součást muzejní expozice, která by měla být shlédnuta, protože upomíná na tragické události, jež nesmí být zapomenuty. Opět slouží k podtržení statusu oběti skupiny, v jejímž jménu mluví. Způsob definování vlastní skupiny a pachatelů je ale ve srovnání se Sarajevem odlišný.

Při popisu vzniku NDH a ustašovské vlády lze vysledovat několik základních témat, na která expozice klade důraz. Jedná se o podporu ustašovského státu ze strany katolických kněží, široké přijímání režimu populací, bestialitu Ustašů a počet obětí. Všechna tato témata jsou zmíněna v textu již na prvním a svou délkou zdaleka nejrozsáhlejším panelu a později jsou znovu replikována v odpovídajících částech

³³⁴ Correia, "The Politics of Memory in Bosnia's Republika Srpska," 341.

expozice. Zvláštní pozornost věnoval kurátor zejména propojení režimu s katolickou církví. Věta o tom, že katolický klér uvítal vznik ustašovského státu a „*energicky mu poskytl svou politickou i morální podporu*“³³⁶ se ve stejném znění objevuje na dvou různých textových panelech. Trninić informaci rozvádí a píše, že velký počet katolických kněží se aktivně zapojil do hnutí Ustaša a angažoval se v provádění ustašovské politiky a podněcování nenávisti mezi národy.

Evidentní se stává zejména Trninićova snaha ukázat, že ustašovský režim podporovali nejvyšší představitelé katolické církve v čele s arcibiskupem Aloisem Stepinacem a spolu s nimi i duchovní vůdci bosenských muslimů. Fotografie, které dokumentují jejich lojalitu vůči režimu, tvoří většinu sekce o vzniku NDH. Zachycují jednotlivé katolické a muslimské duchovní při nacistickém pozdravu či na společných akcích s vrcholnými představiteli NDH a nacistického Německa. V popiscích pod fotografiemi se Trninić několikrát uchyluje k nepodloženým účelovým interpretacím, aby tak doložil skutečnou vnitřní spřízněnost a přátelské vztahy duchovních s ustašovskými a nacistickými pohlaváry. Setkání reis-ul-ulemy, nejvyšší postavy bosenských muslimů, Fehima Spaha s Paveličem tak například prezentuje jako „*srdečné*“ a snímek zachycující Stepinace, dva vrcholné politiky NDH a nacistického vojenského činitele doplňuje o komentář: „*Arcibiskup Stepinac, Slavko Kvaternik a Mladen Lorković si se stejně smýšlejícími prohlížejí výstavu...*“³³⁷ Ihned po této sérii následují fotografie pravoslavného patriarchy a několika biskupů zavražděných Ustaši či v nacistických koncentračních táborech. V kontrastu s tragickou smrtí pravoslavných důstojných otců vyniká zobrazená úslužnost katolických a muslimských duchovních i nelidská povaha režimu, jemuž vyslovili svou podporu, ještě výrazněji.

S ustašovským režimem je v textech asociována také postava jednoho z nejvýznamnějších chorvatských politiků meziválečné doby Vladko Mačka. Trninić uvádí, že Maček, který „*odmítl sám vyhlásit odtržení Chorvatska*“ od Jugoslávie, „*velmi přispěl k vytvoření tohoto zle proslulého útvaru [NDH]*“.³³⁸ Nespecifikuje však, jakým způsobem Maček ke vzniku NDH přispěl a nesoulad mezi zmíněnými informacemi ponechává bez vysvětlení. Spolu se zmínkou, že ustašovský režim byl vítán většinou chorvatské buržoazie, neurčitý odkaz k Mačkovi působí jako součást

³³⁵ Milenko Đorđević, v osobním rozhovoru s autorkou, 30. 3. 2016.

³³⁶ Drago Trninić, „Jasenovac, Sistem Ustaških Logora Smrti,“ *Muzej RS*, April 28, 2016.

³³⁷ Ibid.

³³⁸ Ibid.

autorovy snahy poukázat na široké přijetí ustašovského režimu nejen mezi duchovními vůdci, nýbrž i mezi chorvatskou politickou elitou a vyšší společenskou vrstvou.

Jako oběti ustašovských zločinů jsou prezentováni Srbové, Židé a Romové, ale objevuje se také zmínka o tom, že v Jasenovci byli vězněni i političtí odpůrci ustašovského režimu dalších národností. Rozsah týrání, mučení a „likvidace“ nebyly podle Trniniče „ničím jiným než genocidou Srbů, Židů a Romů.“³³⁹ Autor píše, že oběti byly nevinné a byly zabíjeny jen kvůli své národní příslušnosti, což se v kontextu genocidy jeví jako poněkud nadbytečná informace. Stejnou skutečnost přitom vyzdvihl i Đorđević při provádění výstavou. Důvod, proč oba kurátoři považovali za důležité zdůraznit princip výběru obětí, který je v označení zločinu za genocidu implicitně obsažen, by mohl být interpretován jako forma vymezení se vůči chápání ustašovských zločinů na Srbech jako záležitosti týkající se konfliktu mezi dvěma národy a jejich bojů o regionální vliv. Takové vysvětlení by bylo v souladu s tendencemi poukazovat na paralely mezi osudem Srbů a Židů a přirovnávat srbské ztráty v druhé světové válce k židovskému a romskému holocaustu, univerzálně čitelnému historickému odkazu tvořícímu jasnou dichotomii mezi oběťmi a pachateli.³⁴⁰

Přestože expozice důsledně odkazuje ke všem třem národnostem obětí, zůstává jasná implikace, že výrazně největší podíl představovali Srbové. Co se týče přesného počtu obětí, Trninić píše, že se stal otázkou více politickou než historickou a že pravda stále není známá. V současnosti se podle něj mnoho nestranných světových historiků a badatelů shodne, že bylo v Jasenovci zabito 700 tisíc lidí a mezi nimi 500 tisíc Srbů.³⁴¹ Toto tvrzení je však v hrubém rozporu s dříve představenou diskusí o počtu obětí Jasenovce, jejímž výsledkem se naopak stalo vyloučení možnosti tak vysokého počtu obětí.³⁴² Đorđević uznává, že prezentované počty obětí jsou z mnoha stran rozporovány, čísla nicméně dle jeho mínění nejsou důležitá. Hlavním cílem výstavy je podle něj ukázat nelidský způsob mučení a vraždění a fungování systému táborů.³⁴³

Výrazným prvkem prezentovaného narativu je způsob referování o nepříteli. Ustašové jsou v textech dehumanizováni. Jsou charakterizováni jako „krvežíznivá

³³⁹ Trninić, „Jasenovac, Sistem Ustaških Logora Smrti.“

³⁴⁰ Macdonald, *Balkan Holocausts?: Serbian and Croatian Victim Centered Propaganda and the War in Yugoslavia*, 7; Jovan Byford, „When I Say ‘the Holocaust,’ I Mean ‘Jasenovac,’” *East European Jewish Affairs* 37, no. 1 (2007): 51–74.

³⁴¹ Trninić, „Jasenovac, Sistem Ustaških Logora Smrti.“

³⁴² Kolstø, „The Serbian-Croatian Controversy over Jasenovac“; Mile Lasić, *Prokletsvo Kulture Selektivnog Sjećanja* (Sarajevo: Friedrich- Ebert-Stiftung, 2015), 171.

³⁴³ Milenko Đorđević, v osobním rozhovoru s autorkou, 31. 3. 2016.

zvířata“ a opakovaně je proklamována jejich bezprecedentní „brutalita“ a „bestialita“.³⁴⁴ Při popisu ustašovských koncentračních táborů Trninić několikrát využívá religiózní imaginaci, když o táborech mluví jako o pekle a život Srbů v něm přirovnává k projití „nevidaných Golgot“.³⁴⁵ Krutost Ustašů dosahovala podle Trniniće takové míry, že se i okupační němečtí a italsí představitelé „zhrozili“ nad tím, co v ustašovských táborech viděli. Autor ironicky komentuje, že „jedním z největších úspěchu ustašovského režimu,“ se stalo „vrcholné rozvinutí systému mučení a zabijení mužů, žen i dětí,“³⁴⁶ a poté vyjmenovává používané metody vraždění. Některé z nich jsou zdokumentovány na vystavených fotografiích pořízených Ustaši.³⁴⁷ Návštěvník Muzea RS je tak konfrontován i s fotografiemi pachatelů zločinů, například s několika fotografiemi mladých mužů v ustašovských uniformách hrdě pózujících s uříznutou hlavou.

Největším důkazem svědčícím o nelidskosti Ustašů se však v narativu výstavy stala smrt 20 tisíc dětí. V souvislosti s ní se Trninić uchyluje k nejemotivněji zabarvenému jazyku. Kumuluje dříve použité hodnotově zatížené charakteristiky Ustašů jako krvežíznivé zvěře či Jasenovce jako pekla a hrůzy a fotografii plačícího chlapčeka doprovází popiskem: „*Němé sténání anděla.*“³⁴⁸ V této textové pasáži graduje i emotivita obrazového materiálů ve formě tabule složené z fotografií přibližně 200 vyhladovělých dětských obětí. V závěrečné části expozice jsou poté vystaveny fotografie, které ukazují, jak bylo Chorvaty během válek v 90. letech poničeno vzpomínkové centrum v Jasenovci. Dochází tak k jasnému vztažení Jasenovce k bosenské válce, které má sloužit jako důkaz toho, že osud Srbů byl vystaven stejné hrozbě.³⁴⁹ Toto tvrzení je nejsilněji obsaženo v citátu z Dostojevského knihy *Zápisky z mrtvého domu*, který je napsán na zdi u vstupu k expozici. Stojí v něm: „*Jsou na světě lidé lační krve jako tygři. Kdo jednou okusil této moci, této bezmezné vlády nad tělem, krví i duchem člověka jako je sám, právě tak stvořeného Bohem a svého bratra v Kristu, kdo okusil moci a plné možnosti ponížít nejhlubším způsobem druhou bytost, stvořenou k obrazu Božímu, ten už nějak nechtě ztrácí vládu nad svými city. Tyranství je zvyk; má*

³⁴⁴ Trninić, „Jasenovac, Sistem Ustaških Logora Smrti.“

³⁴⁵ Ibid.

³⁴⁶ Ibid.

³⁴⁷ Alma Leková, v osobním rozhovoru s autorkou, 13. 4. 2016.

³⁴⁸ Ibid.

³⁴⁹ Macdonald, *Balkan Holocausts?: Serbian and Croatian Victim Centered Propaganda and the War in Yugoslavia*, 162; Lozić, „National Museums in Bosnien-Herzegovina and Slovenia: A Story of Making'Us',“

však dar vývoje a nakonec se vyvíjí v nemoc. Trvám na tom, že zvykem může zhrubnout a otupět ve zvíře i ten nejlepší člověk. [...] návrat k lidské důstojnosti, k pokání a obrodě se mu stává takřka nemožným."³⁵⁰ Snaha zcela dehumanizovat Ustaše ve spojitosti s tímto citátem tedy slouží jako jasný argument historické legitimacy RS.

Důležité je také podívat se na historickou část stálé expozice jako na celek a položit si otázku, co se člověk dozví o jednotlivých obdobích dějin a co naopak vyprávěno není. Expozice postrádá ucelenou koncepci. Jednotlivé panely pokrývající daty ohraničená období se v důsledku toho soustředí na jiné typy informací a nejsou mezi sebou provázány a kontextualizovány. Ztrácí se tak kontinuita a souvislý obraz dějin regionu. Doba osmanské nadvlády je prezentována jen ve spojitosti s válkami a většinu exponátů, které se k ní vztahují, představují zbraně. Jejich popisu jsou dedikovány dlouhé pasáže textu, ale není zachycen žádný vnitropolitický ani společenský vývoj. Podle Vračara je zaujetí vojenskou technikou dáno strukturou sbírek.³⁵¹ Sbírký však mohou jen těžko vysvětlit všechna bílá místa a nekonzistentnost textů. Návštěvník se nedozví nic ani o Bosně za první světové války, ani o meziválečném politickém a společenském vývoji. V případě druhé světové války je mnoho prostoru věnováno zahraničnímu dění a lokální události jsou přiblíženy jen skrze dvě nepropojené expozice prezentující černobílé a ideologicky zabarvené narativy. Celá expozice končí u druhé světové války a o období socialismu či o válce v 90. letech nejsou poskytnuty žádné informace. Paradoxně se tak návštěvník Muzea Republiky srbské ani nedozví, kdy Republika srbská vznikla, jaké jsou její hranice a o jaký útvar se jedná.

Podle Vračara je nepřípustné, aby návštěvník neznalý místních dějin odešel s pocitem, že tureckou okupaci vystřídala nacistická. Se současným stavem je však spokojen, protože expozice dle jeho názoru zobrazuje kompletní historii.³⁵² Absence událostí po osvobození Jasenovce pro něj evidentně nepředstavuje problém hodný zmínky. Đorđević tyto mezery plánuje doplnit, ale zatím je na rekonstrukci expozice sám a odhaduje, že nová instalace by mohla být připravena v horizontu deseti let. Zamýšlí vytvořit novou výstavu o druhé světové válce, aby byl vykreslen objektivnější obraz zahrnující všechny válčící skupiny včetně četníků a německých a italských armád.

83; Moll, "Fragmented Memories in a Fragmented Country: Memory Competition and Political Identity-Building in Today's Bosnia and Herzegovina," 918.

³⁵⁰ Český překlad pochází z knihy Fjodor Michaljovič Dostojevskij, *Zápisky Z Mrtvého Domu* (Praha: Odeon, 2006), 62.

³⁵¹ Janko Vračar, v osobním rozhovoru s autorkou, 30. 3. 2016.

³⁵² Janko Vračar, v osobním rozhovoru s autorkou, 30. 3. 2016.

Dále by chtěl stručně pokrýt socialistickou éru a na závěr zmínit, že se v roce 1992 bosenský stát rozpadl a proběhla občanská válka. Ta pak skončila podepsáním Daytonské mírové smlouvy a rozdělením státu na dvě entity.³⁵³ Věnovat se bosenské válce podrobněji neplánuje, jelikož jde o rozsáhlé téma, které ještě není detailně prozkoumané a zároveň je velmi citlivé, takže například nesprávně uvedené počty obětí představují politicky velký problém.³⁵⁴ Đorđevićova slova i skutečnost, že zpracováváním historie od začátku druhé světové války do současnosti je pověřen pouze jeden kurátor, potvrzují přetrvávající politiku popření válečných zločinů a nevoli mluvit o událostech 90. let, která je přítomná v RS.

3.9. Krátkodobé výstavy

Krátkodobé výstavy do muzeí přitahují návštěvníky a představují pro ně významný zdroj financí, neboť jejich propagace zvyšuje viditelnost muzeí a tím i pozornost sponzorů.³⁵⁵ Často jsou financovány z grantů anebo vznikají ve spolupráci s jinými muzei a organizacemi. Pro muzea tudíž může být snazší sehnat prostředky na pořádání dočasných výstav než na financování každodenního chodu muzea, rekonstrukci stálých výstav a dlouhodobé plány.³⁵⁶ Muzejní výstavy jsou v současnosti stále více mobilní. Autorské výstavy Muzea RS a Historického muzea ve většině případů putují po dalších muzeích v dané entitě avšak k mezientitním a zahraničním výměnám u nich dochází jen zřídka.³⁵⁷ Muzea také hostí výstavy z jiných částí země či zahraničí, v Historickém muzeu počet hostujících výstav dokonce vysoce převyšuje množství těch autorských.³⁵⁸ Tato práce se jim však nevěnuje, protože nejsou produktem zkoumaných muzeí a tematicky jsou jen v malém množství případů vázané na území či historii Bosny.

Vernisáže konané při otevírání dočasných výstav jsou zpravidla důležitými společenskými událostmi, kdy do muzea přijde velký počet lidí včetně bosenských kulturních či politických elit i zahraničních hostů. V Muzeu RS se vernisáží pravidelně účastní vysocí političtí představitelé RS, nejčastěji osoby ve funkci Ministra kultury a osvěty, starosty Banji Luky či srbských členů Předsednictva BaH.³⁵⁹ Naproti tomu

³⁵³ Milenko Đorđević, v osobním rozhovoru s autorkou, 16. 3. 2016.

³⁵⁴ Ibid.

³⁵⁵ Marstine, *New Museum Theory and Practice*, 12; Mairesse and Desvallées, *Key Concepts of Museology*, 73.

³⁵⁶ Elma Hašimbegovičová, v osobním rozhovoru s autorkou, 16. 3. 2016.

³⁵⁷ Ibid.; Kulundžija, *Od Muzeja Vrbaske Banovine Do Muzeja Republike Srpske (1930 - 2010)*, 292–297.

³⁵⁸ "Historijski Muzej BiH."

³⁵⁹ "Naslovna."

v Historickém muzeu političtí představitelé na vernisážích zcela absentují.³⁶⁰ O konání vernisáží informují média, která mnohdy publikují reportáže z vernisáže obsahující rozhovor s kurátory či části úvodní řeči. Činnost muzeí se tímto způsobem dostává do širšího povědomí lidí.

3.9.1. Historické muzeum BaH

Z krátkodobých výstav Historického muzea je podle Loziče patrná určitá stabilita a setrvačnost. Centrálním tématem podle něj dále zůstává historie Bosny s důrazem na druhou světovou válku a období socialismu a pouze zmizel geografický rámec Jugoslávie.³⁶¹ Velký podíl z výstav konaných od roku 1995 představovaly také výstavy výtvarného umění či fotografií, které se zaměřovaly především na obrazy Bosny, sociální tematiku či umělecké práce pocházející z doby komunismu. Do poslední zmíněné kategorie patří například výstava *Tito v dílech výtvarných umělců*.³⁶² Dále si Lozić všímá snahy zdůrazňovat kontinuitu Bosenského státu, která byla explicitně prolamována na výstavě *Bosna v průběhu staletí*. Za součást těchto snah je možné považovat například výstavy *Bosna a Hercegovina před a po ZAVNOBiH*,³⁶³ *Motiv lilie ve středověké Bosně*³⁶⁴ či *Já, bán bosenský Kulin*.³⁶⁵ Kontinuitu podtrhují i monotematické výstavy, které pokrývaly delší časové období a sledovaly například vývoj měny nebo periodického tisku.³⁶⁶ Nejméně reprezentovanou periodou dějin se stalo období existence v rámci Osmanské říše. Výrazným rysem je také absence religiózní tematiky.

Častým námětem krátkodobých výstav se v Historickém muzeu stalo téma holocaustu a genocidy. Ze starších výstav lze zmínit například *Antisemitský plakát v době NDH a Nedičova Srbska*,³⁶⁷ *Paměť holocaustu*³⁶⁸ či *Utrpení Romů v druhé světové válce*.³⁶⁹ V roce 2015 byl v prostoru před muzeem instalován černý pavilon, který měl sloužit jako památník obětem Jasenovce. Projekt organizovalo Dokumentární centrum pro vyrovnávání se s minulostí ze Záhřebu s cílem, aby společná historie

³⁶⁰ Elma Hašimbegovičová, v osobním rozhovoru s autorkou, 20. 4. 2016.

³⁶¹ Lozić, "(Re) Shaping History in Bosnian and Herzegovinian Museums," 319.

³⁶² Tito u dijelima likovnih umjetnika, *Historijski Muzej BiH*, 2005.

³⁶³ BiH prije i nakon ZAVNOBiH-a, *Historijski Muzej BiH*, 2003.

³⁶⁴ Motiv liljana u srednovjekovnoj Bosni, *Historijski Muzej BiH*, 2007.

³⁶⁵ Ja, ban bosanski Kulin, *Historijski Muzej BiH*, 2009.

³⁶⁶ Papirni novac na tlu BiH od 1918 do danas, 2000, Periodična štampa u BiH 1850-1992, *Historijski Muzej BiH*, 2010.

³⁶⁷ Antisemitski plakat za vrijeme NDH i Nedičeve Srbije, *Historijski Muzej BiH*, 2006.

³⁶⁸ Sjećanje na holocaust, *Historijski Muzej BiH*, 2007.

³⁶⁹ Stradanje Roma u Drugom svjetskom ratu, *Historijski Muzej BiH*, 2008.

a přiznání utrpení obětí byly základem pro převzetí zodpovědnosti a budování vzájemné důvěry.³⁷⁰ V kontextu Sarajeva bylo připomenutí paměti Jasenovce ojedinělou událostí.

V současnosti se do centra pozornosti muzea dostávají také tragické události války v 90. letech – zejména masakr ve Srebrenici a obléhání Sarajeva. Ve spojitosti s výročím 20 let od masakru ve Srebrenici muzeum v roce 2015 uspořádalo bohatý vzpomínkový program a v roce 2016 se k tématu Srebrenice vázalo několik menších výstav. Obléhání Sarajeva kromě stálých výstav připomnělo i množství dočasných fotografických expozic. V druhé polovině 90. let ani na počátku nového tisíciletí však nebyla bosenská válka v krátkodobých výstavách téměř tematizovaná. Zlom nastal okolo roku 2010 a je možné usuzovat, že v tom svou roli hrál časový odstup a dospívání generace, která si již válku nepamatuje.

Od nástupu Hašimbegovičové na post ředitelky je ještě znatelnější zaměření na období socialismu a národněosvobozenecký boj. Hašimbegovičová však prosazuje ideu soustředit se na to, co nám historie říká o dnešku a jaký pro nás má význam. K příležitosti výročí konce druhé světové války tak například vznikla výstava *70 let: Co nám město vypráví o minulosti*,³⁷¹ na jejímž vytváření se podíleli studenti sarajevského Gymnázia Obala.³⁷² Konkrétní vyjádření novy přístup k minulosti našel také ve výstavě *Otevřené skladiště*³⁷³ zahájené v květnu 2016. V úvodním panelu výstavy stojí, že se muzeum otevřením části svých sbírek snaží návštěvníkovi přiblížit význam a výzvy muzejní praxe. Dále chce údajně ukázat neuzavřený a nedovyprávěný příběh artefaktů z druhé světové války a periody socialismu, jejichž význam dnes musí být reinterpetován. Karapuš, který byl kurátorem výstavy, upravil a zpřístupnil veřejnosti tři místnosti ve skladišti muzea takovým způsobem, aby se návštěvník ocitl na pomezí výstavního prostoru a skladiště – některé artefakty jsou ve vitrínách, ale jiné působí dojmem, že jsou v místnostech opravdu pouze uskladněny. Exponáty nedoprovází žádné

³⁷⁰ Projekt vznikl ve spolupráci s muzeem Topografie teroru z Berlína, JUSP Jasenovac, Historickým muzeem BaH a bělehradským Centrem za dekontaminaci kultury. viz. "Otvoren Crni Paviljon: Sjećanje Na Proboj I Žrtve Koncentracionog Logora Jasenovac," *Klix.ba*, September 30, 2016, <http://www.klix.ba/vijesti/kultura/otvoren-crni-paviljon-sjecanje-na-proboj-i-zrtve-koncentracionog-logora-jasenovac/150930132>.

³⁷¹ 70 godina: Šta nam grad priča o prošlosti, *Historijski Muzej BiH*, 2015.

³⁷² "Pun' muzej: Izložba O Tajnama Sarajeva I 70. Godišnjici Oslobođenja Grada," *Klix.ba*, April 3, 2015, <http://www.klix.ba/vijesti/kultura/pun-muzej-izložba-o-tajnama-sarajeva-i-70-godisnjici-oslobodjenja-grada/150403057>.

³⁷³ Otvoreni depo, *Historijski Muzej BiH*, 2016.

nebo zcela minimální popisky. *Otevřené skladiště* tak ilustruje snahy zaměstnanců muzea o reevaluaci komunistického dědictví a nový způsob vztahování se k němu.³⁷⁴

3.9.2. Muzeum RS

Již od začátku bosenské války v roce 1992 se v tématech krátkodobých výstav objevilo zaměření na dějiny a kulturu Srbů. Lozić ukazuje, že se u jmen mnoha výstav začalo vyskytovat adjektivum „srbský“, výstava o bosenském protiosmanském povstání v BaH například nesla název *Srbské povstání v Bosně 1875-1878*.³⁷⁵ Soustředění na dějiny Srbů se v některých výstavách projevuje úplnou ztrátou geografického rámce BaH, jak dokládají výstavy *Studentské demonstrace v Bělehradě 1968-2008*³⁷⁶ či *Velká válka: Srbské země a Evropa v prvním roce války, 1914*.³⁷⁷ Odkazování k „srbským zemím“ se v muzeu stalo poměrně častým, neboť je součástí snah věnovat se historii srbského národa mimo rámec Srbska. V současnosti je například připravována výstava o zbraních ve středověkých srbských zemích.³⁷⁸

Teritoriálnímu celku Bosny se naopak výstavy nevěnují, výjimku v tomto ohledu představovala výstava *Bosna na fotografiích Rudolfa Brunera*.³⁷⁹ Častým námětem se stala náboženská témata a religiózní objekty, proběhla tak mimo jiné výstava *Ikony kláštera Chilandar*³⁸⁰ či *Přežití na Kosovu: Obnova posvátného*.³⁸¹ Soustředění na dějiny Srbů a specifitěji na region Banja Luka se promítlo i do tří velkých krátkodobých výstav, které byly od roku 2006 věnovány Vrbaské bánovině. Podle kurátora Vračara se na ni muzeum soustředí, protože se období bánoviny v mnoha ohledech podobalo současnosti, stejně jako dnes byla Banja Luka hlavním městem a institucionálně šlo o podobný stát.³⁸² Paměti bosňáků ani muslimů obecněji není ve výstavách věnován žádný prostor, proběhla ale velká výstava o trapistickém opatství Marija Zvijezda v Banje Luce,³⁸³ která hostovala i v Chorvatsku.

³⁷⁴ Elma Hašimbegovičová, v osobním rozhovoru s autorkou, 16. 3. 2016.

³⁷⁵ Srpski ustanak u Bosni 1875-1878, *Muzej RS*, 2006.; Lozić, "(Re) Shaping History in Bosnian and Herzegovinian Msuseums," 318.

³⁷⁶ Studentske demonstracije u Beogradu 1968-2008, *Muzej RS*, 2008.

³⁷⁷ Veliki rat: Srpske zemlje i Evropa u prvoj godini rata, 1914, *Muzej RS*, 2014.

³⁷⁸ Mirna Pijetlović, "Janko Vračar, Kustos Muzeja RS: Srednjovjekovne Tajne Srpskih Zemelja," *Glas Srpske*, February 26, 2016, <http://www.glassrpske.com/kultura/vijesti/Janko-Vracar-kustos-Muzeja-RS-Srednjovjekovne-tajne-srpskih-zemalja/lat/203744.html>.

³⁷⁹ Bosna na fotografijama Rudolfa Brunera, *Muzej RS*, 2007.

³⁸⁰ Ikone manastira Hilandara, *Muzej RS*, 1999.

³⁸¹ Opstanak na Kosovu: Obnova Svetinja, *Muzej RS*, 2006.

³⁸² Janko Vračar, 31. 3. 2016.

³⁸³ Trapistička opatija Marija Zvijezda u Banji Luci 1869-2009, *Muzej RS*, 2009.

Komunistické dědictví je v muzeu oproti Historickému muzeu tematizováno mnohem méně, zcela se mu však Muzeum RS nevyhýbá. Proběhly dvě výstavy o Titovi – *Titovy návštěvy Banji Luky*³⁸⁴ a *Tito-Stalin*,³⁸⁵ a také výstava o národněosvobozeneckém boji.³⁸⁶ V roce 2015 uspořádalo muzeum výstavu *Banja Luka od okupace ke svobodě 1941-1945*.³⁸⁷ V narativu výstavy byli partyzáni a četníci představeni jako dvě odbojové srbské skupiny, přičemž četníci postupně začali více loupit než bojovat proti ustašovskému režimu, takže za osvobození země se zasloužili výhradně partyzáni. Výstava tak znovu potvrdila marginalizaci četnického odkazu a obraz partyzánů jako srbského hnutí.³⁸⁸

V souvislosti s druhou světovou válkou však bylo nejvíce krátkodobých výstav i doprovodných programů věnováno holocaustu a společně s tím i tématu Židů obecně. Příkladem je výstava *Židé a antisemitismus v království Jugoslávie 1918-1941*³⁸⁹ či *Židé: Naši spoluobčané, kteří již nejsou*.³⁹⁰ Několik krátkodobých výstav bylo věnováno ‚genocidě‘ Srbů, ilustrací může být výstava *Byli pouze děti – Jasenovac – pohřebiště 1942 chlapců a dívek*³⁹¹ či *Duchovní genocida: Kulturní katastrofa, Kosovo a Metohie*.³⁹² Tématu Jasenovce se ale především věnuje mnoho doprovodných přednášek, v roce 2016 byla pro zahraniční studenty pobývajících v Banje Luce organizována přednáška *Od Jasenovce do Oluje*, která explicitně spojila válku v 90. letech s druhou světovou válkou.³⁹³

Událostí 90. let se dohromady týkaly tři výstavy, ale dvě z toho se soustředily výhradně na Daytonskou mírovou smlouvu a konaly se při příležitosti 10 a 15 let od jejího podepsání. K válce v 90. letech referovala výstava *Vojenské emblémy armády RS v obranném a osvobozeneckém boji 1992-1995*.³⁹⁴ Kurátory výstavy byli kurátoři Trninić a Đorđević a absolvent pravoslavné bohoslovecké fakulty Predrag Cupać, který

³⁸⁴ Titove posjete Banja Luci, *Muzej RS*, 2006.

³⁸⁵ Tito – Stalin, *Muzej RS*, 2007.

³⁸⁶ Fotodokumentarna izložba povodom 65 godišnjice ustanka u NOB-u, *Muzej RS*, 2006.

³⁸⁷ Banja Luka od okupacije do oslobođenja, *Muzej RS*, 2015.

³⁸⁸ Milenko Đorđević, *Banja Luka Od Okupacije Do Oslobođenja, 1941-1945* (Banja Luka: Muzej Republike Srpske, 2015).

³⁸⁹ Jevreji i antisemitizam u kraljevini Jugoslaviji 1918-1941, *Muzej RS*, 2010.

³⁹⁰ Jevreji: Naši sugrađanji kojih više nema, *Muzej RS*, 2000.

³⁹¹ Bili su samo deca- Jasenovac- grobnica 1942 dečaka i devojčice, *Muzej RS*, 2000.

³⁹² Duhovni genocid: Kulturna katastrofa, Kosovo i Metohija, *Muzej RS*, 2000.

³⁹³ "Istorijski čas 'Od Jasenovca Do Oluje,'" *Oficiální Stránky Muzea RS*, 2015, <http://www.muzejrs.com/i%0%A1%D0%A2%D0%9Epi%D0%88%D0%A1ki-c%D0%90%D0%A1-%E2%80%9E%D0%9Ed-%D0%88%D0%90%D0%A1%D0%95h%D0%9Ebc%D0%90-d%D0%9E-%D0%9Elu%D0%88%D0%95%E2%80%9D,265.html>.

od dětství sbíral znaky a emblémy srbských vojenských formací.³⁹⁵ Trninić v rozhovoru uvedl, že jejich úkolem se stalo seznámit mladou generaci s procesem vzniku armády RS. Výsledkem jejího působení se podle jeho slov stala srbská entita, v níž dnes „*jistým způsobem užíváme plody armády RS*.“³⁹⁶ Ministr práce a ochrany veteránů a invalidů RS Petr Đokić v úvodní řeči při slavnostním otevření pronesl, že se výstava snaží ukázat dlouhou historii boje srbského národa za svobodu na území, kde byla založena RS, a odvalu a statečnost vojáků.³⁹⁷ Výstava poté z Muzea RS putovala do většiny větších měst entity.

3.10. Shrnutí výzkumu

Zatímco Historické muzeum se ve své činnosti od roku 1995 zaměřuje především na období druhé světové a bosenské války, na komunistickou éru a na prokázání historické kontinuity Bosny, v Muzeu RS převládá soustředění na dějiny Srbů a srbskou kulturu a z historických období je nejvíce pozornosti věnováno druhé světové válce. Druhá světová válka tak představuje centrální referenční bod obou institucí. V obou muzeích dochází k redefinici partyzánského odkazu, která je v souladu s dominantním srbským, respektive bosňáckým narativem. V Muzeu RS jsou partyzáni vykreslováni jako srbské hnutí, v Historickém muzeu jako ideologicky antifašistické hnutí, jehož cílem byl boj za jednotnou multinárodní Bosnu.

Obě muzea také staví do středu svého zájmu historické události, v nichž se příslušníci jejich národa stali obětmi masového vyvražďování civilního obyvatelstva. V Historickém muzeu je nejvíce tematizováno obléhání Sarajeva a masakr ve Srebrenici, v Muzeu RS pak Jasenovac, utrpení Srbů během první světové války a implicitně i během války v 90. letech. V činnosti obou institucí je zřetelné zaměření na téma Holocaustu a utrpení Židů a Romů za druhé světové války, které je využíváno jako univerzálně srozumitelný rámec, v němž má být chápáno i strádání vlastního národa či skupiny.

Způsob definování viktimizované skupiny se ale v muzeích značně liší. Zatímco kategorii „my“ Muzeum RS definuje výlučně jako srbský národ, v expozicích

³⁹⁴ Ratna obilježja Vojske RS u odbrambeno-otadžbinskom ratu od 1992. do 1995.godine, *Muzej RS*, 2012.

³⁹⁵ „Bogoslov Skuplja Ratne Oznake,” *Press*, June 23, 2016, <http://pressrs.ba/info/vesti/bogoslov-skuplja-ratne-oznake-01-11-2011>.

³⁹⁶ „Izložba Obilježja Vojske Republike Srpske,” *Mojenovosti.com*, May 29, 2013, http://mojenovosti.com/lat/index.php?option=btg_novosti&catnovosti=0&idnovost=69048#.VzYrCZGLSCh.

Historického muzea dochází k deetnizaci narativu a oním „my“ se stávají bosenští občané, kteří se stali předmětem soupeření vnějších sil. Zcela rozdílný je také způsob odkazování k pachateli, neboť v Historickém muzeu zůstávají pachatelé beze jména, a v Muzeu RS jsou démonizováni.

Snaha o neutralitu v Historickém muzeu naráží na dvojí problém: za prvé zůstává identita pachatelů jako Srbů až příliš zřejmá a za druhé je utrpení lidí depolitizováno, takže získává nádech nevyhnutelnosti. Přesto je však daný narativ ve srovnání s tím používaným Muzeem RS nekonfliktní a pokus o to vyhnout se polarizaci mezietnických vztahů by kvůli zmíněným nedostatkům neměl být znevažován.

V Muzeu RS jsou prezentovány prokazatelně nadsazené počty obětí, pachatelé jsou dehumanizováni a k jejich vykreslení je používán negativně zabarvený jazyk. Podtrženo je také morální selhání katolických a muslimských náboženských vůdců v protikladu k utrpení pravoslavných duchovních. Dále jsou zde připomínána etnicky rozdělující témata, ale události, které by naopak umožnily představit pozitivnější obraz toho druhého, nejsou zmiňovány. Například jsou akcentovány kontroverzní vazby katolického arcibiskupa Stepinace i muslimského reis-ul-ulema Spaha k politickým představitelům NDH i nacistického Německa, aniž by bylo naznačeno, že se oba duchovní vůdci od ustašovského režimu v průběhu války distancovali.

Po analýze historických narativů ztvárněných v muzejních expozicích je nutné vrátit se zpět k faktorům, které mají vliv na jejich utváření. Tak je možné zhodnotit, do jaké míry se jednotlivé faktory promítly do výsledné podoby narativů a které z nich se staly hlavním zdrojem rozdílů mezi nimi. Zásadní vliv na prezentovaný obraz historie měl politický kontext, v jehož rámci muzea působí. Na rozdíl od státní úrovně a Federace BaH, které nemají jednotnou politiku identit, se představitelé RS pomocí centralizované politiky paměti snaží budovat partikulární identitu bosenských Srbů. Součástí oficiálního historického narativu RS se stalo portrétování srbského národa jako největší oběti a popírání či zamlčování srbských zločinů během války v 90. letech. Jejich plné přiznání by totiž podle Šušnici vedlo ke zpochybnění legitimacy vzniku a existence srbské entity.³⁹⁸ Vzhledem k tomu, že Muzeum RS je úzce provázáno s politickou scénou RS, narativ prezentovaný v jeho výstavách se nemůže odchýlit od oficiálně prosazované linie výkladu historie. Tato skutečnost zcela zásadně vymezuje

³⁹⁷ "Otvorena Izložba Obilježja VRS," *RTRS*, May 10, , <http://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=61297>.

interpretační pole, v němž se kurátoři muzea při tvorbě výstav mohou pohybovat. Historické muzeum je v tomto ohledu ve zcela jiné pozici, neboť žádný existující státní orgán není jeho zřizovatelem a nenes odpovědnost za jeho financování. Muzeum v důsledku toho není využíváno jako nástroj politicky řízené politiky paměti, což jeho ředitelce i kurátorům poskytuje značnou svobodu v rozhodování. Tuto volnost je možné vnímat jako příčinu toho, proč v muzeu prezentovaná interpretační linie bosenských dějin nese charakteristické rysy deetnizovaného a občansky zaměřeného bosňáckého narativu, který je rozšířený zejména mezi sarajevskou intelektuální elitou. Muzeum se v současnosti vyhýbá nacionalističtějším proudům bosňáckého historického diskursu. Na výstavě Bosna v průběhu staletí i jiných krátkodobých výstavách ale byly v dřívějších letech reprodukovány některé z charakteristických tezí nacionalistické bosňácké historiografie. Posun ve výkladu historie souvisel s personální změnou na pozici ředitelky instituce.

Vliv ředitelek se v obou muzeích vzhledem ke změnám, které nastaly po jejich nástupu na vedoucí místo, ukázal být velmi důležitým faktorem pro celkové směřování instituce. Nada Puvačičová na pozici ředitelky Muzea RS dokázala zásadním způsobem zvýšit návštěvnost muzea i politický zájem o něj. Zajistila vyšší finanční podporu Ministerstva osvěty a kultury RS a častá účast vysokých politických představitelů RS na vernisážích výstav i jiných akcích je s vysokou pravděpodobností také její osobní zásluhou. Puvačičová totiž měla možnost vybudovat si politické kontakty díky dlouhodobému působení v oficiálních médiích RS. Elma Hašimbegovičová po nástupu na pozici ředitelky zavedla dalekosáhlé změny ve fungování instituce od interního rozhodování o programu muzea, přes způsob financování a organizování výstav až po celkovou reformulaci poslání, které by muzeum mělo plnit. Její cíl vytvořit z muzea otevřený prostor, který má sloužit diskuzím o minulosti a jejím vztahu k přítomnosti, se promítl zejména v narativu krátkodobých výstav a typu událostí, které se v muzeu konají. Hašimbegovičová vystudovala historii na Středoevropské univerzitě v Budapešti, na níž získala zahraniční kontakty a perfektní znalost anglického jazyka. Podařilo se jí tak vybudovat bohatou spolupráci se zahraničními organizacemi a ambasádami, které se spolupodílí na většině současných projektů muzea. Pozitivně se v tomto vývoji mohl paradoxně projevit nedostatek finančních prostředků, který

³⁹⁸ Šušnica, "20 Godina Nakon Dejtona – Zadah Smrti I Zaleđeni Konflikt."

pracovníky muzea nutí k hledání alternativ a obrací jejich pozornost k zahraničním zdrojům financování.

Míra, s níž se do činnosti muzeí promítly aktivity ředitelek, poukazuje na to, že instituce není možné studovat bez zohlednění vlivu jednotlivých aktérů, kteří se na jejich fungování podílejí. Vedení muzea určuje celkový chod a směřování instituce, ale pro narativ materializovaný na výstavách je klíčová role kurátorů. V zemi existují tři etnicky založené historické konstrukce a historie je často manipulována pro politické účely. Konfrontování vlastních myšlenek s názory druhých, regionální spolupráce, účast na zahraničních seminářích a znalost zahraniční literatury se proto ukazují jako klíčový faktor pro schopnost kurátorů kriticky přistupovat ke zdrojům a reflektovat vlastní přesvědčení. Skutečnost, že je historik Đorđević z Muzea RS ochoten otevřeně tvrdit, že přesný počet obětí masakru ve Srebrenici není znám a že se jednalo o 3 až 5 tisíc obětí,³⁹⁹ je možné vysvětlit pouze tím, že nečerpá z jiných než srbských zdrojů.⁴⁰⁰

Kromě politického kontextu a rolí konkrétních aktérů se jako faktor, který významně ovlivňuje výstavní činnost muzeí, ukázala být struktura muzejních sbírek. Skladba exponátů, kterými muzea disponují, předurčuje pokračující časové či prostorové zaměření na stejné oblasti, na něž se muzea soustředila v prvních desetiletích svého fungování. Nedostatek materiálu ve sbírkách však není dostatečným důvodem k vysvětlení toho, proč Muzeum RS nebylo do současnosti schopné vytvořit skutečně novou stálou expozici, která by artikulovala jednotnou koncepci dějin RS, a proč v Historickém muzeu není žádná stálá výstava o historii země. Zdá se, že pro zaměstnance obou muzeí představuje formulace takového historického narativu, který by odpovídal jejich společenskému poslání, zásadní problém. Republika srbská je novou politickou jednotkou bez jakékoliv historické tradice, která vznikla výsledkem války, během níž se v důsledku rozsáhlých válečných zločinů a etnických čistek radikálně proměnila struktura obyvatel. Její nekompaktní geografický tvar navíc činí nalezení shodných historických determinantů, které by historickou tradici RS zároveň vymezovaly vůči historii Bosny či Srbska, téměř nemožné. Ztvárnění dějin Bosny v expozici muzea, které si nárokuje být institucí státní, je zase problematické kvůli neexistenci jednotného historického narativu a neschopnosti bosňáckých, srbských a chorvatských historiků shodnout se alespoň na základních aspektech bosenských dějin.

³⁹⁹ I přes poměrně detailní zdokumentování zločinu a všeobecně uznávaný odhad přibližně 8 tisíc obětí. "The Conflicts," *Oficiální Webové Stránky ICTY*, accessed July 20, 2016, <http://www.icty.org/sid/322>.

⁴⁰⁰ Milenko Đorđević, v osobním rozhovoru s autorkou, 30. 3. 2016.

Závěr

Práce si kladla za cíl zmapovat historický narativ prezentovaný v expozicích Historického muzea Bosny a Hercegoviny a Muzea Republiky srbské a přiblížit celkové fungování institucí s ohledem na to, jaké faktory mají vliv na volbu daných historických interpretací. Snažila se odpovědět na tyto výzkumné otázky: Je historický narativ prezentovaný v muzeích BaH nastaven směrem k smíření konfliktních linií nebo naopak posiluje etnickou exkluzivitu a vzájemnou nedůvěru mezi etniky? Kdo a s jakým cílem prosazuje konkrétní formu identity skrze připomínání a interpretaci určitých událostí a naopak opomíjení jiných? Jakou pozici muzea ve společnosti zastávají a jak významná je jejich vzdělávací činnost?

Teoretickým východiskem práce byla literatura týkající se vztahu paměti a národní identity, muzeologie a role muzeí ve společnosti. Zvláštní pozornost byla věnována otázce usmíření, které by mělo být oboustranným a konsenzuálním procesem, na jehož počátku stojí přiznání vlastních zločinů, humanizace druhé strany a uznání jejího utrpení. Muzea poskytují prostor pro institucionalizované vyjednávání o minulosti a svým zacházením s konflikty mohou přispívat k usmíření mezi skupinami či naopak zvyšovat vzájemné napětí. Za vhodný model instituce pro vyjednávání obtížné minulosti je v současnosti mnohými autory považováno post-muzeum, jehož součástí je otevírání prostoru pro diskuse o problematice minulosti. Na základě teoretické literatury byl koncipován výzkum v muzeích, jenž dochází k následujícímu:

Potvrdila se hypotéza, že historický narativ prezentovaný v Historickém muzeu i přes snahu o univerzalitu reprodukuje charakteristiky bosňácký výklad historie a že v Muzeu RS je používán narativ s výrazně nacionalistickým akcentem, neboť muzeum je nástrojem centralizované politiky dějin RS.

Historické muzeum se v současnosti snaží transformovat svou roli v duchu konceptu post-muzea. Prezentuje se jako prostor otevřený pro diskuse o významu minulosti pro přítomnost či pro vyrovnávání se s traumatickými událostmi. Stálá expozice muzea je věnována obléhání Sarajeva a deklarovanou snahou kurátorů je nevynášet závěrečné soudy, nýbrž zobrazit realitu života v obleženém městě a zachytit duch, který v něm panoval. V posledních letech je obléhání Sarajeva častěji tematizováno také v krátkodobých výstavách a do popředí pozornosti muzea se dostává i masakr ve Srebrenici. Stále je však mnoho výstav i dalších akcí věnováno národněosvobozenkému boji a socialistické éře, na něž se muzeum soustředilo do

roku 1993. Mezi druhou světovou a bosenskou válkou je přitom často činěna přímá souvislost, jako kdyby byly vedeny ve jménu stejných idejí. Muzeum se snaží deetnizovat historický narativ a zarámovat poslední dvě války jako utrpení občanů, kteří se stali obětí mocenského soupeření. Avšak zaměření na události, které jsou zdrojem bosňácké viktimizace a jejichž pachatelé byli Srbové, ukazuje neschopnost překročit hranice výlučně bosňáckého historického diskursu. Zvolený narativ tak dokládá to, na co upozorňuje Simineová, a sice že i v post-muzeu bývají různorodé malé příběhy vybírány tak, aby zprostředkovaly jednostranný výklad minulosti.⁴⁰¹ I přes dekriminalizaci a deetnizaci nepřítelů tudíž potenciál muzea přispět k usmíření mezi Bosňáky a Srby zůstává limitovaný. Srbský narativ a paměť v muzejních expozicích absentují a muzeum se ani nesnaží aktivně oslovit srbské obyvatelstvo. Za pozitivní krok směrem k usmíření je však nutné vnímat instalování černého pavilonu na památku obětí Jasenovace. Připomenutím centrální události srbské viktimizace došlo k uznání utrpení Srbů, ač událost v tomto smyslu nebyla explicitně prezentována.

Muzeum RS nabízí návštěvníkům stálou expozici o historii od pravěku do konce druhé světové války. V narativu expozice zůstává stále patrné původní zaměření muzea na region Bosenské krajiny. Od redefinice role muzea v roce 1992 se však nově objevila výrazná srbizace narativu a snaha portrétovat sledované území jako historicky srbské. Také většina krátkodobých výstav se váže k srbské historii, kultuře či religiózním symbolům. Paměť Bosňáků a Chorvatů je v muzejních expozicích potlačována. Centrální část stálé expozice představuje díl o vzniku NDH a koncentračním táboře Jasenovaci. Její narativ explicitně dehumanizuje pachatele a připomíná ta nejkontroverznější témata z hlediska vztahu mezi etniky. Vyzdvihuje například kolaborantství katolických a muslimských náboženských vůdců, tedy morálních autorit druhých dvou etnik. Krátkodobé výstavy opakovaně tematizují podobnost osudu Srbů a Židů a dějiny srbského národa jsou explicitně zarámovány jako neustálé opakování genocid. Muzeum tedy prezentuje narativ, v jehož rámci jsou Bosňáci i Chorvaté představováni jako hrozba. Vlastní zločiny a utrpení druhých etnik v expozicích nejsou připomínány. Muzeum tak svým narativem dále šíří nedůvěru mezi etniky a přispívá k polarizaci vzájemných vztahů.

Současná podoba muzeí je velmi silně ovlivněna politickým kontextem, v němž instituce působí, a odlišným právním postavením v jeho rámci. Zatímco Historické

⁴⁰¹ Simine, *Mediating Memory in the Museum: Trauma, Empathy, Nostalgia*, 8.

muzeum nemá žádného zřizovatele ani stálý rozpočet, Muzeum RS se stalo centrální kulturní institucí převážně srbské entity a je spravováno Ministerstvem kultury a osvěty RS. Instituce je skrze více úrovněvovou kontrolu provázána s politickou scénou RS. Od doby, kdy na post ředitelky nastoupila Puvačičová, byly tyto vazby ze strany muzea aktivně upevňovány. Kurátoři v důsledku toho mají zúžené pole pro vlastní interpretace. Narativ ztvárněný v muzejních expozicích je v souladu s oficiální linií výkladu historie prosazovanou politickými představiteli RS a slouží tedy zejména k legitimizaci vzniku a existence entity.

V Historickém muzeu politický vliv na chod instituce ani vytváření výstav prakticky neexistuje, takže kurátoři a vedení muzea nejsou vázáni žádnými politickými požadavky. Jejich činnost však zcela zásadně omezuje kritická finanční situace muzea. Instituce nemá dostatek prostředků na pořádání výstav, udržování budovy, platy stávajících pracovníků ani přijímání nových. Funguje v důsledku toho s pouhou třetinou zaměstnanců, než s kolika počítá její organizační řád. Výsledkem toho je neformální způsob rozhodování, který postrádá cesty pro oficiální vyjádření nesouhlasného názoru. Deetnizovaný a občansky zaměřený historický narativ, který muzeum šíří, tudíž odráží především vlastní přesvědčení ředitelky a většiny kurátorů, které je typické pro sarajevskou intelektuální elitu. Celkové směřování instituce, které muzeum přibližuje ke konceptu post-muzea, je pak ovlivněno zejména osobními postoji a názory ředitelky Hašimbegovičové.

Počet návštěvníků obou muzeí během několika posledních let stoupl a ročně do nich přijde přibližně 10 tisíc osob. Obě muzea se účastní mezinárodní noci muzeí a několika dalších podobných akcí, kdy připravený program přitáhne pozornost několika stovek až tisíců osob. Viditelnost muzeí zvyšují také krátkodobé výstavy. Historické muzeum se snaží zvýšit svou návštěvnost ze strany místní populace a především škol, zahraniční turisté však nadále představují okolo 70 % návštěvníků. Muzeum RS svou aktivitu cílí převážně na školy. Žáci základních a středních škol z Banji Luky a okolí představují přibližně 80 % návštěvníků, což v regionálním měřítku ukazuje na poměrně vysoký vzdělávací potenciál muzea. O činnosti obou institucí pravidelně informují sdělovací prostředky zaměřené na příslušnou etnickou skupinu, skrze něž se aktivity institucí dostávají do širšího povědomí obyvatel. Z nastíněného přehledu je tedy zřejmé, že společenský vliv muzeí není marginální.

Práce ukázala, že činnost muzeí je významně utvářena politickým a historickým kontextem, ale zásadně se do ní promítají i osobní postoje vedení muzea a kurátorů.

Schopnost muzeí poskytovat prostor pro redefinici identity v době politických změn se naopak zdá být výrazně omezena strukturou muzejních sbírek a celkovou obtíží radikálně přeorientovat zaměření muzea. Uplatňování zásad konceptu post-muzea v etnicky rozdělené bosenské společnosti vedlo k otevřenějším diskusím o významu minulosti uvnitř jedné etnické komunity, ale dosud nepřineslo navázání kontaktu napříč jimi. V posledních dvou letech však lze v Historickém muzeu v Sarajevu pozorovat jisté kroky ve snaze oslovit i srbskou populaci a bude zajímavé sledovat, jak se situace dále vyvine.

Summary

The purpose of the thesis was to analyse historical narratives presented in exhibitions of the History Museum of Bosnia and Herzegovina in Sarajevo and the Museum of Republika Srpska in Banja Luka. At the same time it determines who promotes that particular representation of history and which factors influence the decisions museums make. The institutions in question are the main museums dealing with the recent history and based in the capitals of two Bosnian entities. The thesis has confirmed the stated hypothesis for both museums. The historical narrative promoted by the History Museum in Sarajevo reproduces the Bosniak narrative despite museum's efforts to play a role of a state-level institution with ethnically unbiased interpretation of history. The Museum of Republika Srpska has a strongly Serbian nationalist tone as a result of being an instrument of centralized politics of memory in the Republika Srpska.

The thesis aims to answer three research questions. Are historical narratives in the two museums directed to ease the inter-ethnic tensions or to reinforce ethnic exclusivity and mutual mistrust? Who and for which purpose promotes the particular identity by commemorating and interpreting certain events while disregarding the others? What role do the museums play in the society and how significant is their educational activity?

The History Museum aims to transform itself in the direction of a concept of the post-museum which opens its space for dealing with difficult past. It presents a de-ethnicized narrative with a strong reference to civil values. Yet by focusing mostly on

events central for Bosniak victimization and by silencing Serbian and Croatian historical narratives its potential to contribute to inter-ethnic reconciliation is limited.

The Museum of Republika Srpska focuses its production on Serbian history, elements and culture. It also portrays given territory as historically Serbian. The central part of the permanent exposition is dedicated to the concentration camp Jasenovac which has become the main source of Serbian victimization. Its narrative dehumanizes perpetrators and depicts Bosniaks and Croats as a threat. As a result the museum spreads inter-ethnic mistrust and adds to polarization of mutual relations.

Both museums are strongly influenced by the political context within which they operate. The History Museum is not legally anchored to any state structures therefore it lacks a formal governing body and a source of finances. The presented narrative thus reflects mostly personal convictions of a director and curators and it mirrors discourse patterns typical for Sarajevo's intellectual elites. The Museum of Republika Srpska is a central cultural institution of the predominantly Serbian entity and it is governed by its Ministry of Culture and Education. It is closely connected to the political structures of the Republika Srpska. The narrative materialized in museum exhibitions is in line with official politics of memory. Its main aim is to legitimize the creation and existence of the Republika Srpska.

The number of visitors has increased in both institutions in recent years and information about museum activities are further disseminated by media. It is therefore possible to conclude that their societal influence is not marginal. Applying the principles of a post-museum in the ethnically divided Bosnian society has not succeeded in attracting the Serbian public so far. Yet few constructive steps in this direction have been already undergone in the History Museum and further positive developments can be expected.

Použitá literatura

Primární prameny

- “Centar Za Materialnu Kulturu I Umjetnost, Odjeljenje Za Istoriju.” Accessed January 1, 2016. <http://muzejrs.com/c%D0%B5ht%D0%B0p-z%D0%B0-m%D0%B0t%D0%B5pi%D1%98%D0%B0lhu-kultupu-i-um%D1%98%D0%B5th%D0%BE%D1%81t,53.html>.
- “Historijski Muzej BiH.” *Oficiální Facebookový Profil Muzea*. Accessed July 20, 2016. <https://www.facebook.com/Historijski-Muzej-BiH-1620308441537189/>.
- “Muzej: O Nama.” *Oficiální Stránky Historického Muzea Bosny a Hercegoviny*. Accessed May 1, 2015. <http://www.muzej.ba/index.php?lang=ba&sel=2>.
- “Naslovna.” *Oficiální Stránky Muzea Republiky Srbské*. Accessed July 20, 2016. <http://www.muzejrs.com/h%D0%B0%D1%81%D0%BEh%D0%B0,1.html>.
- “O Historijskom Muzeju BiH.” *Oficiální Stránky Historického Muzea Bosny a Hercegoviny*. Accessed June 16, 2016. <http://muzej.ba/collections-research/about-the-museum/>.
- “O Nama.” *Oficiální Stránky Muzea Republiky Srbské*. Accessed May 30, 2016. <http://www.muzejrs.com/O-hama,2.html>.
- “O Zgradi Historijskog Muzeja BiH.” *Oficiální Stránky Historického Muzea Bosny a Hercegoviny*. Accessed June 16, 2016. <http://muzej.ba/collections-research/the-bulding/>.
- “Opkoljeno Sarajevo.” *Historijski Muzej Bosne I Hercegovine*, May 30, 2016.
- “Stalna Postavka.” *Muzej RS*, 2016.
- Đorđević, Milenko. *Banja Luka Od Okupacije Do Oslobođenja, 1941-1945*. Banja Luka: Muzej Republike Srpske, 2015.
- Hadžirović, Ahmed. “Historijski Muzej BiH U Dugoročnom Programu Razvoja Kulture U BiH Za Period 1991-2000 Godine,” October 28, 1991.
- Kaljanac, Muhiba, and Mesud Hero. *Bosna Kroz Stoljeća*. Sarajevo: Historijski muzej BiH, 2005.
- „Knjiga utisaka.“ *Historijski Muzej BiH*, April 2016.
- “Muzej Republike Srpske.” *Oficiální Facebookový Profil Muzea*. Accessed July 20, 2016. <https://www.facebook.com/museumrs/?fref=ts>.
- Odluka o osnivanju Muzeja Republike Srpske. In: *Sjednica Vlade Republike Srpske*, br. 02-416, 19. 11. 1992.
- OHR, Office of the High Representative. *Ustav Bosne I Hercegovine*. Sarajevo, 1995.
- Rozhodnutí o jmenování Špire Bocarića prvním ředitelem Muzea Vrbaské bánoviny. In: *Kraljevska banska uprava*, br. 15839/30, 26. 9. 1930.
- Trninić, Drago. “Jasenovac, Sistem Ustaških Logora Smrti.” *Muzej RS*, April 28, 2016.
- Uredba sa zakonskom snagom o ustanovama. In: *Službeni list Republike Bosne i Hercegovine* 20. 8. 1993.
- Zakon br. 178, o osnivanju Muzeja narodnog oslobođenja u Sarajevu. In: *Službeni list Federalne BiH*, 28.11.1945.
- Záznamy o počtu návštěvníků, *Archiv Historického muzea BaH*.

Rozhovory

- Alma Leková (historička-kurátorka v Historickém muzeu BaH), v osobním rozhovoru s autorkou, 13. 4. 2016.
- Amar Karapuš (historik-kurátor v Historickém muzeu BaH), v osobním rozhovoru s autorkou, 3. 3. 2016.
- Elma Hašimbegovičová (ředitelka Historického muzea BaH), v osobním rozhovoru s autorkou, 16. 3. 2016.
- Elma Hašimbegovičová (ředitelka Historického muzea BaH), v osobním rozhovoru s autorkou, 20. 4. 2016.
- Esad Hadžihasanović (muzejní fotograf v Historickém muzeu BaH), v osobním rozhovoru s autorkou, 4. 3. 2016.
- Janko Vračar (historik-kurátor v Muzeu RS), v osobním rozhovoru s autorkou, 30. 3. 2016.
- Mesud Hero (kurátor-historik v Historickém muzeu BaH), v osobním rozhovoru s autorkou, 13. 4. 2016.
- Milenko Đorđević (kurátor-historik v Muzeu RS), v osobním rozhovoru s autorkou, 30. 3. 2016.
- Milenko Đorđević (kurátor-historik v Muzeu RS), v osobním rozhovoru s autorkou, 31. 3. 2016.
- Milenko Đorđević (kurátor-historik v Muzeu RS), v osobním rozhovoru s autorkou, 16. 3. 2016.
- Nada Puvačičová (ředitelka Muzea RS), v osobním rozhovoru s autorkou, 30. 3. 2016.
- Nada Puvačičová (ředitelka Muzea RS), v osobním rozhovoru s autorkou, 31. 3. 2016.
- Nataša Nogoová (muzejní pedagožka v Muzeu RS), v osobním rozhovoru s autorkou, 31. 3. 2016.

Sekundární literatura

- (ICOM), Mezinárodní rada muzeí. “Profesní Etický Kodex ICOM pro Muzea,” 2006.
http://www.mzm.cz/fileadmin/user_upload/dokumenty_mzm/eticky_kodex_ICOM.pdf.
- “7 Institucija: Historijski Muzej.” *Tvsa.ba*, February 19, 2016.
<https://www.youtube.com/watch?v=A47ZnhyBIME>.
- Agičić, Damir. “Bosna Je... Naša!: Mitovi I Stereotipi O Državnosti, Nacionalnom I Vjerskom Identitetu Te Pripadnosti Bosne U Novijim Udžbenicima Povijesti.” In *Historijski Mitovi Na Balkanu*, edited by Husnija Kamberović, 139–60. Sarajevo: Institut za istoriju, 2003.
- Alberti, Samuel J. M. M. “Objects and the Museum.” *Isis* 96, no. 4 (2005): 559–71.
- Anderson, Benedict. *Představy Společenství: Úvahy O Původu a Šíření Nacionalismu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2008.
- Arapović, Vera. “Historijska Istina Bez Političkih Manipulacija.” *Oslobođenje*, August 24, 2006.
- Aronsson, Peter. “National Museums as Cultural Constitutions.” In *National Museums and Nation-Building in Europe, 1750–2010 : Mobilization and Legitimacy*,

- Continuity and Change*, edited by Peter Aronsson and Gabriella Elgenius, 167–99. Oxon and New York: Routledge, 2015.
- Aronsson, Peter, and Gabriella Elgenius. “Building National Museums in Europe 1750-2010.” In *EuNaMus, European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen, Bologna 28-30 April 2011*. Linköping: Linköping University Electronic Press, 2011.
- Autry, Robyn. “The Political Economy of Memory: The Challenges of Representing National Conflict at ‘Identity-Driven’ Museums.” *Theory and Society* 42, no. 1 (2013): 57–80.
- Badescu, Gruia. “City Makers, Urban Reconstruction And Coming To Terms With The Past In Sarajevo.” In *Re-Constructing Sarajevo: Negotiating Socio-Political Complexity*, edited by Sofia Garcia and Bronwyn Kotzen, 15–17. London: London School of Economics, 2014.
- Bajić, Ljuban. “Uvodna Riječ.” In *Muzej Republike Srpske: Vodič*, edited by Maja Anders, 5–8. Banja Luka: Muzej Republike Srpske, 2004.
- Bar-Siman-Tov, Yaacov. “Introduction: Why Reconciliation?” In *From Conflict Resolution to Reconciliation*, edited by Yaacov Bar-Siman-Tov, 3–11. Oxford University Press, 2004.
- Barša, Pavel. “Národnostní Konflikt a Plurální Identita.” In *Národní Stát a Etnický Konflikt: Politologická Perspektiva*, edited by Pavel Barša and Maxmilián Strmiska, 9–172. Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999.
- Bennett, Tony. *The Birth of the Museum: History, Theory, Politics*. London and New York: Routledge, 1995.
- Bennink, Gemma H., and Daniel Bar-Tal. “The Nature of Reconciliation as an Outcome and as a Process.” In *From Conflict Resolution to Reconciliation*, edited by Yaacov Bar-Siman-Tov, 11–38. Oxford University Press, 2004.
- Bieber, Florian. *Post-War Bosnia: Ethnicity, Inequality and Public Sector Governance*. Palgrave Macmillan, 2006.
- Boban, Ljubo. “Notes and Comments: Jasenovac and the Manipulation of History.” *East European Politics & Societies* 4, no. 3 (September 1, 1990): 580–92.
- “Bogoslov Skuplja Ratne Oznake.” *Press*, June 23, 2016. <http://pressrs.ba/info/vesti/bogoslov-skuplja-ratne-oznake-01-11-2011>.
- Bona, Marzia. “Bosnia: Rampant Festivals and Bankrupt Museums.” *Culture Shutdown*, September 6, 2012. <http://www.cultureshutdown.net/bosnia-rampant-festivals-and-bankrupt-museums>.
- Bougarel, Xavier, Elissa Helms, and Ger Duijzings, eds. *New Bosnian Mosaic: Identities, Memories and Moral Claims in a Post-War Society*. Ashgate Publishing, Ltd., 2007.
- Brewer, John D. “Memory, Truth and Victimhood in Post-Trauma Societies.” In *The Sage Handbook of Nations and Nationalism*, edited by Gerard Delanty and Krishan Kumar, 214–24. SAGE Publications, 2006.
- Bringa, Tone R. “Nationality Categories, National Identification and Identity Formation in ‘Multinational’ Bosnia.” *Anthropology of East Europe Review* 11, no. 1–2 (1993): 80–89.

- Brubaker, Rogers. "Ethnicity, Race and Nationalism." *The Annual Review of Sociology* 35 (2009): 21–42. doi:10.1146/annurev-soc-070308-115916.
- . *Grounds for Difference*. Cambridge, London: Harvard University Press, 2015.
- Bulajić, Milan. *Ustaški Zločini Genocida I Suđenje Andriji Artukoviću 1986 Godine*. Beograd: Rad, 1988.
- Byford, Jovan. "When I Say 'the Holocaust,' I Mean 'Jasenovac.'" *East European Jewish Affairs* 37, no. 1 (2007): 51–74.
- Catic, Maja. "Bosnia Charges Genocide: Moral Claims and the Politics of State-Building in a Divided Society." *The Carl Beck Papers in Russian and East European Studies*, no. 2104 (December 21, 2011).
- Clark, Janine Natalya. "From Negative to Positive Peace: The Case of Bosnia and Hercegovina." *Journal of Human Rights* 8, no. 4 (2009): 360–84.
- Cohen, Laura Beth. "Contesting Memories of Genocide: The Memorialization of Srebrenica, Bosnia I Hercegovina." In *ECPR General Conference 2014, Glasgow*. Glasgow, 2014.
- Correia, Sarah. "The Politics of Memory in Bosnia's Republika Srpska." In *Bosnia-Herzegovina since Dayton : Civic and Uncivic Values*, edited by Ola Listhaug and Sabrina P. Ramet, 329–50. Ravenna: Longo Editore, 2013.
- Ćošković, Pejo. *Crkva Bosanska U XV. Stoljeću*. Sarajevo: Institut za istoriju, 2005.
- Cusin, Alannah. "Remembering Dismemberment : The Politics of Memory in Bosnia-Herzegovina." Monash University, 2014.
- Deckard, Julianne Funk. "Identity and Conflict Transformation in Post-War Bosnia-Herzegovina." *Peace Conflict and Identity Multidisciplinary Approaches to Research Ongoing Research Thesis Dissertation*. University of Deusto, Bilbao, 2009.
- Domazet, Željka. "Osmanović Nezakonito Imenovao 54 Člana Odbora." *Glas Srpske*, February 18, 2016. http://www.glassrpske.com/novosti/vijesti_dana/Osmanovic-nezakonito-imenovao-54-clana-odbora/lat/203185.html.
- Duijzings, Ger. "Commemorating Srebrenica: Histories of Violence and the Politics of Memory in Eastern Bosnia." In *The New Bosnian Mosaic: Identities, Memories and Moral Claims in a Post-War Society*, edited by Elissa Helms, Ger Duijzings, and Xavier Bougarel, 141–66. Aldershot: Ashgate Publishing, 2007.
- "Etika Institucí." *Asociace Muzeí a Galerií ČR*. Accessed July 20, 2016. http://www.cz-museums.cz/web/deni_v_oboru/eticky-kodex-muzei/etika-instituci.
- Filandra, Šaćir. *Bošnjaci Nakon Socijalizma: O Bošnjačkom Identitetu U Postjugoslavenskom Dobu*. Sarajevo, Zagreb: BZK "Preporod", Synopsis, 2012.
- Filipović, Muhamed. *Ko Smo Mi Bošnjaci*. Sarajevo: Prosperitet, 2007.
- Gavrankapetanović-Redžić, Jasmina. "Intervju Sa Strajom Krsmanović," June 13, 2014. <http://www.mediantrop.rankomunitic.org/jasmina-gavrankapetanovic-redzic-intervju-sa-strajom-krsmanovic-direktor-umjetnicke-galerije-bih>.
- Geiger, Vladimir. "Brojidbeni Pokazatelji O Žrtvama Logora Jasenovac, 1941.–1945. (Procjene, Izračuni, Popisi)." *Časopis Za Suvremenu Povijest* 2 (2013): 211–42.
- Gitelman, Zvi. *Jewish Identities in Postcommunist Russia and Ukraine: An Uncertain Ethnicity*. Cambridge University Press, 2012.

- Gloppen, Siri. "Roads to Reconciliation: A Conceptual Framework." In *Roads to Reconciliation*, edited by Elin Skaar, Siri Gloppen, and Astri Suhrke, 17–50. Lexington Books, 2005.
- Grabeljšek, Dragana, Maja Kosić-Kovačević, Slavenko Damnjanović, Božo Grbić, and Snežana Radenković. *Popis Stanovništva, Domaćinstava I Stanova U 1961. Godini: Nacionalni Sastav Stanovništva FNR Jugoslavije*. Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1961.
- Grbelja, Tonči, Dušan Kojović, and Dušan Otašević. *Vodič: Muzej Revolucije Bosne I Hercegovine*. Sarajevo: Muzej revolucije Bosne i Hercegovine, 1975.
- Gušić, Bedrudin. "Mr.Elma Hašimbegović, Direktorica Historijskog Muzeja Bosne I Hercegovine: Bez Obzira Na Sve Probleme S Kojima Se Suočavamo, Ideja, Projekata I Entuzijazma U Historijskom Muzeju BiH Ne Nedostaje." *Bedrudingusic.wordpress.com*, March 12, 2014.
<https://bedrudingusic.wordpress.com/2014/03/12/mr-elma-hasimbegovic-direktorica-historijskog-muzeja-bosne-i-hercegovine-bez-obzira-na-sve-probleme-s-kojima-se-suocavamo-ideja-projekata-i-entuzijazma-u-historijskom-muzeju-bih-ne-nedostaje/>.
- Hadžiosmanović, Jelena. "How Is Culture Used as a Tool for Dissuasion of Conflict and Consensus : A Case of Sarajevo" 7, no. 1 (2014).
- Halbwachs, Maurice. *On Collective Memory*. Edited by Lewis A. Coser. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1992.
- "Historijski Muzej BiH." *Culture Shutdown*, September 23, 2012.
<http://www.cultureshutdown.net/historijski-muzej-bih/>.
- "Historijski Muzej BiH Zatvorio Vrata Za Posjetioce." *Al Jazeera Balkans*, January 4, 2012. <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/historijski-muzej-bih-zatvorio-vrata-za-posjetioce>.
- "History Museum of Bosnia and Herzegovina." *Tripadvisor.com*. Accessed July 15, 2016. https://www.tripadvisor.cz/Attraction_Review-g294450-d447590-Reviews-History_Museum_of_Bosnia_and_Herzegovina-Sarajevo_Sarajevo_Canton.html.
- Hodžić, Elma. "Historijski Muzej BiH Kao Mjesto Pamćenja." *Baština* 3 (2015).
- . "Umjetnost I Konstituisanje Kolektivnog Pamćenja Kroz Muzejsko-Galerijsku Praksu U Sarajevu Nakon Rata (1992-1995)." Univerzitet u Sarajevu, 2014.
- Holý, Ladislav. *Malý Český Člověk a Velký Český Národ*. Praha: SLON, 2001.
- Hooper-Greenhill, Eileen. *Museums and Education: Purpose, Pedagogy, Performance*. London and New York: Routledge, 2007.
- Hroch, Miroslav. "Zmatky Kolem Nacionalismu." *AntropoWeb* 1–2 (2006): 49–65.
- Hromadžić, Azra. "Discourses of Trans-Ethnic Narod in Postwar Bosnia and Herzegovina." *Nationalities Papers, The Journal of Nationalism and Ethnicity* 41, no. 2 (March 22, 2013): 259–75.
- Imamović, Enver. *Porijeklo I Pripadnost Stanovništva Bosne I Hercegovine*. Sarajevo: Art 7, 1998.
- Imamović, Mustafa. *Bosnia and Herzegovina: Evolution of Its Political and Legal Institutions*. BZK Preporod, 2006.
- . *Historija Bošnjaka*. Sarajevo: Bošnjačka zajednica kulture, 1998.

- “Istorijski čas ‘Od Jasenovca Do Oluje.’” *Oficiální Stránky Muzea RS*, 2015.
<http://www.muzejrjs.com/i%0A1%0A2%09Epi%08%0A1ki-c%090%0A1-%E2%80%9E%09Ed-%08%090%0A1%095h%09Ebc%090-d%09E-%09Elu%08%095%E2%80%9D,265.html>.
- “Izložba Obilježja Vojske Republike Srpske.” *Mojenovosti.com*, May 29, 2013.
http://mojenovosti.com/lat/index.php?option=btg_novosti&catnovosti=0&idnovost=69048#.VzyrCZGLSCh.
- Jeffrey, Alexander. “Towards a Cultural Theory of Trauma.” In *The Collective Memory Reader*, edited by Jeffrey K. Olick, Vered Vinitzky-Seroussi, and Daniel Levy, 307–10. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Johnson, Dana. “Rewriting the Balkans : Memory , Historiography , and the Making of a European Citizenry.” University of Massachusetts Amherst, 2012.
- Kaldor, Mary. *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. Cambridge: Polity, 1999.
- Kaljanac, Muhiba. *Šezdeset I Pet Godina Historijskog Muzeja Bosne I Hercegovine*. Sarajevo: Historijski muzej BiH, 2010.
- Karačić, Darko. “Od Promoviranja Zajedništva Do Kreiranja Podjela: Politike Sjećanja Na Partizansku Borbu U BiH Nakon 1990. Godine.” In *Re:vizija Prošlosti. Politike Sjećanja U Bosni I Hercegovini, Hrvatskoj I Srbiji Od 1990. Godine*, 17–89. Sarajevo: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2012.
- Kelman, Herbert, C. “Reconciliation as Identity Change: A Social-Psychological Perspective.” In *From Conflict Resolution to Reconciliation*, edited by Yaacov Bar-Siman-Tov, 111–24. Oxford University Press, 2004.
- Kolstø, Pål. “The Serbian-Croatian Controversy over Jasenovac.” In *Serbia and the Serbs in World War Two*, edited by Sabrina P. Ramet and Ola Listhaug, 225–46. London: Palgrave Macmillan UK, 2011.
- Kostadinova, Tonka. “The Politics of Memory and the Post-Conflict Reconstruction of Cultural Heritage: The Case of Bosnia and Herzegovina,” no. 6 (2014): 1–20.
- Kostovicova, Denisa. “Republika Srpska and Its Boundaries in Bosnian Serb Geographical Narratives in the Post-Dayton Period.” *Space and Polity* 8, no. 3 (2004): 267–87.
- Kotrošan, Dražen, Ikban Cogo, Alma Leka, and Žanka Karaman. “Situation and Problems in the Museums in BiH in the Period of 1995 – 2005.” In *Condition of the Cultural and Natural Heritage in the Balkan Region*, edited by Mila Popović-Živančević, 319–32. Belgrade: National Museum, 2007.
- Kulundžija, Radmila. *Od Muzeja Vrbaske Banovine Do Muzeja Republike Srpske (1930 - 2010)*. Banja Luka: Muzej Republike Srpske, 2010.
- Lasić, Mile. *Prokletsvo Kulture Selektivnog Sjećanja*. Sarajevo: Friedrich- Ebert- Stiftung, 2015.
- Lawnicki, Amanda. “‘Papa , Should I Tell You What I Think of This Exhibition , I Would Cry .’ An Analysis of Visitor Impression Books at the Bosnian Historical Museum in Sarajevo.” *Independent Study Project (ISP) Collection*, 2013.
http://digitalcollections.sit.edu/isp_collection/1594/?utm_source=digitalcollections.

- sit.edu%2Fisp_collection%2F1594&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages.
- Lebow, Richard Ned. "The Memory of Politics in Postwar Europe." *The Politics of Memory in Postwar Europe*, 2006, 1–64.
- Leka, Alma. *Museums, Collections, and Galleries in Bosnia and Herzegovina*. Sarajevo: Association of ICOM, National Committee of Bosnia and Herzegovina, 2012.
- . "Šezdeset I Pet Godina Historijskog Muzeja Bosne I Hercegovine: 1945-2010." In *Šezdeset I Pet Godina Historijskog Muzeja Bosne I Hercegovine: 1945-2010*, edited by Muhiba Kaljanac, 7–21. Sarajevo: Historijski muzej BiH, 2010.
- Liu, James H, and Janos László. "A Narrative Theory of History and Identity: Social Identity, Social Representations, Society and the Individual." *Social Representations and Identity: Content, Process and Power*, 2007, 85–107.
- Lord, Beth. "Foucault ' S Museum : Difference , Representation , and Genealogy." *Museum and Society* 4, no. March (2006): 11–14.
- Lovrenović, Ivan. "Bosnia and Its Symbols." *Bosnia Report*. Vol. 55–56, 2007.
http://www.bosnia.org.uk/bosrep/report_format.cfm?articleid=3167&reportid=173.
- Lovrenović, Ivan. *Bosna a Hercegovina*. Praha: ISE, 2000.
- Lozic, Vanja. "(Re) Shaping History in Bosnian and Herzegovinian Museums." *Culture Unbound* 7 (2015): 307–29.
- Lozić, Vanja. "National Museums in Bosnien-Herzegovina and Slovenia: A Story of Making'Us'." In *EuNaMus, European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen, Bologna 28-30 April 2011*, edited by Peter Aronsson and Gabriella Elgenius, 69–97. Linköping University Electronic Press, 2011.
- Luepken, Anja. "Politics of Representation—Normativity in Museum Practice." *Journal of Religion in Europe* 4, no. 1 (2011): 157–83.
- Luke, Timothy W. *Museum Politics: Power Plays at the Exhibition*. Minneapolis and London: University of Minnesota Press, 2002.
- Macdonald, David Bruce. *Balkan Holocausts?: Serbian and Croatian Victim Centered Propaganda and the War in Yugoslavia*. Manchester University Press, 2002.
- Mairesse, François, and André Desvallées. *Key Concepts of Museology. ICOFOM Symposium in 2009*. Paris: Armand Colin, 2010.
http://icom.museum/fileadmin/user_upload/pdf/Key_Concepts_of_Museology/Museologie_Anglais_BD.pdf.
- Malcolm, Noel. *Bosnia: A Short History*. Vol. 6. NYU Press, 1996.
- Marstine, Janet. *New Museum Theory and Practice*. Blackwell Publishing, 2006.
- Milanović, J. "Ministry of Civil Affairs of Bosnia and Herzegovina," 2015.
<http://www.mcp.gov.ba/vijesti/default.aspx?id=5884&langTag=en-US>.
- Miller, Paul B. "Contested Memories: The Bosnian Genocide in Serb and Muslim Minds." *Journal of Genocide Research* 8, no. 3 (2006): 311–24.
- "Ministar Civilnih Poslova Adil Osmanović O Sedam Institucija Kulture Od Značaja Za BiH U Intervjuu Nezavisnom BH Dnevniku 'Oslobođenje' - Zabrinjavajuće Je to Da Se Javno Mnijenje Već Počelo Navikavati Na to Da Je Zemaljski Muzej

- Zatvoren, a Znamo Koliko B.” *Ministry of Civil Affairs of Bosnia and Herzegovina*, 2015.
<http://www.mcp.gov.ba/vijesti/default.aspx?id=5884&langTag=en-US>.
- “Ministarstvo Prosvjete I Kulture RS-a Protiv Memoranduma O Radu Ustanova Kulture BiH.” *Faktor*, September 16, 2015. <http://faktor.ba/ministarstvo-prosvjete-i-kulture-rs-a-protiv-memoranduma-o-radu-ustanova-kulture-bih/>.
- Moll, Nicolas. “Fragmented Memories in a Fragmented Country: Memory Competition and Political Identity-Building in Today’s Bosnia and Herzegovina.” *Nationalities Papers, The Journal of Nationalism and Ethnicity* 41, no. 6 (April 14, 2013): 910–35.
- . “*Sarajevska Najpoznatija Javna Tajna*”: *Suočavanje Sa Cacom, Kazanima I Zločinima Počinjenim Nad Srbima U Opkoljenom Sarajevu, Od Rata Do 2015*. Sarajevo: Friedrich- Ebert-Stiftung, 2015.
- Morrow, Ed. “How (Not) to Remember: War Crimes, Memorialisation and Reconciliation in Bosnia-Herzegovina.” University of York, 2012.
- Nora, Pierre. “Mezi Paměti a Historií: Problematika Míst.” *Politika Paměti. Antologie Francouzských Společenských Věd* 10, no. June (2010): 40–63.
- Okey, Robin. “Overlapping National Historiographies in Bosnia-Herzegovina.” In *Disputed Territories and Shared Pasts Overlapping National Histories in Modern Europe*, edited by T. Frank and F. Hadler, 349–72. London: Palgrave Macmillan, 2010.
- “Osmanović: Hitno Riješiti Status Zemaljskog I Historijskog Muzeja.” *Klix*, June 5, 2015. <http://www.klix.ba/vijesti/kultura/osmanovic-hitno-rijesiti-status-zemaljskog-i-historijskog-muzeja/150605068>.
- “Otvoren Crni Paviljon: Sjećanje Na Proboj I Žrtve Koncentracionog Logora Jasenovac.” *Klix.ba*, September 30, 2016.
<http://www.klix.ba/vijesti/kultura/otvoren-crni-paviljon-sjecanje-na-proboj-i-zrtve-koncentracionog-logora-jasenovac/150930132>.
- “Otvorena Izložba Obilježja VRS.” *RTRS*, May 10, .
<http://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=61297>.
- Paez, Dario, and James H. Liu. “Collective Memory of Conflicts.” *Intergroup Conflicts and Their Resolution: Social Psychological Series*, 2009, 36.
 doi:10.4324/9780203834091.
- Palmberger, Monika. “Making and Breaking Boundaries: Memory Discourses and Memory Politics in Bosnia and Herzegovina.” In *The Western Balkans-A European Challenge: On the Decennial of the Dayton Peace Agreement*, edited by Milan Bufon, Anton Gosar, Safet Nurković, and André-Louis Sanguin, 525–36. Koper: Založba Annales, 2006.
- . “Nostalgia Matters: Nostalgia for Yugoslavia as Potential Vision for a Better Future.” *Sociologija* 50, no. 4 (2008): 355–70.
- Petrović-Ziemer, Ljubinka. “Cultures of Remembrance in Sarajevo, or the Protracted Search for Multiperspectivity and Integration.” *Forum Cultures of History*, 2015.
<http://www.cultures-of-history.uni-jena.de/debating-20th-century-history/bosnia-and-herzegovina/cultures-of-remembrance-in-sarajevo-or-the-protracted-search->

- for-multiperspectivity-and-integration/#part4.
- Pijetlović, Mirna. "Irena Soldat-Vujanović: Sarajevske Institucije Koče Preregistraciju." *Glas Srpske*, March 28, 2011. <http://www.glassrpske.com/kultura/vijesti/Irena-Soldat-Vujanovic-Sarajevske-institucije-koce-preregistraciju/lat/55334.html>.
- . "Janko Vračar, Kustos Muzeja RS: Srednjovjekovne Tajne Srpskih Zemalja." *Glas Srpske*, February 26, 2016. <http://www.glassrpske.com/kultura/vijesti/Janko-Vracar-kustos-Muzeja-RS-Srednjovjekovne-tajne-srpskih-zemalja/lat/203744.html>.
- Poulot, Dominique, Felicity Bodenstein, and José María Lanzarote Guiral. "Great Narratives of the Past Traditions and Revisions in National Museums." In *EuNaMus, European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen, Paris 29 June – 1 July & 25-26 November 2011*. Linköping: Linköping University Electronic Press, 2012. <http://dare.uva.nl/document/482842>.
- "Preko 4.000 Ljudi Posjetilo Prvu Izložbu Muzeja Ratnog Djetinjstva." *Depo.ba*, May 16, 2016. <http://depo.ba/clanak/147317/preko-4-000-ljudi-posjetilo-prvu-izlozbu-muzeja-ratnog-djetinjstva#2>.
- "'Pun' muzej: Izložba O Tajnama Sarajeva I 70. Godišnjici Oslobođenja Grada." *Klix.ba*, April 3, 2015. <http://www.klix.ba/vijesti/kultura/pun-muzej-izlozba-o-tajnama-sarajeva-i-70-godisnjici-oslobodjenja-grad/150403057>.
- Puvačić, Nada. "Novi Život Muzeja Republike Srpske." In *Od Muzeja Vrbaske Banovine Do Muzeja Republike Srpske (1930 - 2010)*, edited by Radmila Kulundžija, 103–35. Banja Luka: Muzej Republike Srpske, 2010.
- Radojić, Milica, and Janko Vračar. *Vodič Kroz Muzeje I Galerije Republike Srpske*. Banja Luka: Muzej Republike Srpske, 2015.
- Rajković, Aleksandra. "Spomenik Direktorki, a Ne Muzeju Srpske." *Glas Srpske*, October 4, 2010. <http://www.glassrpske.com/kultura/vijesti/Spomenik-direktorki-a-ne-Muzeju-Srpske/lat/46687.html>.
- Rakovic, Slavisa. "We Are Not like Them: Denial of the Other in Serbia, Croatia and Bosnia-Herzegovina." *Nation-States and Xenophobias: In the Ruins of Former Yugoslavia*, 2005, 61–74.
- Ricœur, Paul. *Memory, History, Forgetting*. The University of Chicago Press, 2004.
- Robinson, Guy M., Sten Engelstoft, and Alma Pobric. "Remaking Sarajevo: Bosnian Nationalism after the Dayton Accord." *Political Geography* 20, no. 8 (2001): 957–80.
- Sadiković, Armina. "(Ne)poznato Lice Sa Arminom - Gošća Elma Hašimbegović." *TVI*, January 16, 2016. <http://www.tv1.ba/produkcija/formati/ne-poznato-lice-sa-arminom/26262-video-ne-poznato-lice-sa-arminom-gosca-elma-hasimbegovic-16-1-2016.html>.
- Seyčková, Nina. "Využití Nových Médii v Muzeologii." Univerzita Karlova v Praze, 2012.
- Simine, Silke Arnold-de. *Mediating Memory in the Museum: Trauma, Empathy, Nostalgia*. Palgrave Macmillan, 2013.
- Sládeček, Michael, and Amer Džihana. "Spinning Out of Control: Media Coverage in the Bosnian Conflict." In *Media Discourse and the Yugoslav Conflicts: Representations of Self and Other*, edited by Pål Kolstø, 153–72. Abingdon, Oxon:

- Ashgate Publishing Group, 2009.
- Smith, Anthony D. *Myths and Memories of the Nation*. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Softić, Tanja. "Catalogue of Silence: Sarajevo's Museums and Libraries, 20 Years after the War." *Exposure*, November 28, 2014. <https://tanjasoftic.exposure.co/catalogue-of-silence>.
- Sontag, Susan. *Regarding the Pain of Others*. New York: Picador, 2004.
- Sorabji, Cornelia. "Managing Memories in Post-War Sarajevo: Individuals, Bad Memories, and New Wars." *Journal of the Royal Anthropological Institute* 12, no. 1 (2006): 1–18.
- Starn, Randolph. "A Historian's Brief Guide to New Museum Studies." *The American Historical Review* 110, no. 1 (2005): 68–98.
- "Striking a Balance: How National Museums Can Contribute to a Socially Cohesive Europe." *EuNaMus Final Policy Brief*, 2012.
- Subotic, Jelena. *Hijacked Justice: Domestic Use of International Norms*. Madison: University of Wisconsin, 2007.
- Šístek, František. "Válka, Exil a Otázka Identity v Díle Raymonda Rehnicea." In *Etnické Komunity. Lidé Bosny a Hercegoviny*, edited by Dana Bittnerová and Moravcová. Mirjam, 53–81. Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2014.
- Štětka, Václav. "Symbolická Vymístnění, Národní Identita a (Re)konstrukce Paměti." *Sociální Studia*, no. 2 (2004): 79–91.
- Šušnica, Srđan. "20 Godina Nakon Dejtona – Zadah Smrti I Zaleđeni Konflikt." *Otvoreni-Magazin.net*. November 20, 2015. <http://otvoreni-magazin.net/20/11/2015/srdan-susnica-edeni-konflikt/>.
- . "Pop- Mitološko Označevanje 'naših' Ulic Študija Primera Banje Luke." Univerza v Ljubljani, 2015.
- . "Republika Srpska: Primjer Uspješnog Genocida." *Autonomija, Portal Građanske Vojvodine*, November 20, 2015. <http://www.autonomija.info/srdan-susnica-republika-srpska-primjer-uspjesnog-genocida.html>.
- Taylor, Evan P. "Museums Narrating the Nation : Case Studies from Greece and Bosnia-Herzegovina Museums Narrating the Nation : Case Studies from Greece and Bosnia-" 20, no. 1 (2012).
- Tikveša, Amer. "Historijski Muzej BiH: Kriminal, Mobbing I Druge Optužbe." *DEPO Portal*, January 23, 2012. <http://depo.ba/clanak/63823/historijski-muzej-bih-kriminal-mobbing-i-druge-optuzbe>.
- Torsti, Pilvi. "How to Deal with a Difficult Past? History Textbooks Supporting Enemy Images in Post-War Bosnia and Herzegovina." *Journal of Curriculum Studies* 39, no. 1 (2007): 77–96.
- Trninić, Drago. "Jasenovac, Sistem Ustaških Logora Smrti." *Muzej RS*, April 28, 2016.
- Turner, Charles. "Nation and Commemoration." In *The Sage Handbook of Nations and Nationalism*, edited by Gerard Delanty and Krishan Kumar, 214–24. London: SAGE Publications, 2006.
- Varshney, Ashutosh. "Ethnicity and Ethnic Conflict." In *Oxford Handbook of*

- Comparative Politics*, edited by Susan Carol Stokes and Carles Boix, 274–95. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Vinitzky-Seroussi, Vered. “Commemorating a Difficult Past: Yitzhak Rabin’s Memorials.” In *The Collective Memory Reader*, 375–77. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Vojinović, P. “Istorijske Osnove Republike Srpske.” In *Republika Srpska U Dejtonskim Granicama*, edited by Rajko Gnjato, 9–26. Banja Luka: Geografsko društvo Republike Srpske, 1998.
- “Vrbaska Banovina.” *Historija Bosne I Bošnjaka*. Accessed July 23, 2016. <http://www.bosnaonline.org/forum.php/viewtopic.php?f=155&t=784&sid=790933fd536b8958c1dff8b51e8b3262>.
- Williams, Paul. *Memorial Museums*. New York: Berg, 2007.
- “Zimski Problemi Historijskog Muzeja: Krov Još Uvijek Prokišnjava, Iščekujemo Početak Radova.” *Klix*, October 9, 2015. <http://www.klix.ba/vijesti/kultura/zimski-problemi-historijskog-muzeja-krov-jos-uvijek-prokisnjava-iscekujemo-pocetak-radova/151008084>.
- Žalman, Jiří. *Příručka Muzejníková: Tvorba, Evidence, Inventarizace a Bezpečnost Sbírek v Muzeích a Galeriích*. Praha: Asociace muzeí a galerií České republiky, 2002.